

בעזה"י

קונטרס

מעשה התשובה

בהירות במצות התשובה

- מגלה טעויות נפוצות בקיום מצות התשובה
- מבאר גדרי הלכותיה
- מדריך מעשי לקיומה

מהדורה מתוקנת אלול תשע"ט

עם תיקונים והוספות חשובות

תחילתן של דברים לפני כשלושים שנה בענין הטעות הראשונה, ונכתבו לאחרונה בדבוק חברים ובהתייעצות עם כמה ת"ח, ומטרתם להסיר טשטוש ולהראות את צורתה של המ"ע דתשובה ואת שייכותה הגמורה אלינו. ויה"ר שלא יצא מכשול מתחת ידינו.

התודה לכל תלמידי החכמים והלומדים ששלחו הערותיהם והארותיהם למהדורות הקודמות ובפרט לבעל עיוני הלכה שהחכימנו רבות. הודות לכך הושבח הקונטרס במקומות רבים, והחשובים שבהם נוספה בהירות בגדר החרטה ובגדר הקבלה על להבא הן של המזיד והן של השוגג, ונערכו מחדש "הטעות השלישית", תשובת השוגג וחלק ממכתב א'.

תודה נוספת ויש"כ לכל הלומדים [ובהם רבנים ות"ח חשובים] שחזקו את ידינו בנחיצות הקונטרס.

"כלל התשובה אמר שמדינא דגמ' נקל לצאת אם יגמור בדעתו שלא יעשה עוד, ויקבל על להבא אם יבוא לידו שלא יעשה עוד. ויתרון מרירות לב הם מידת חסידות"

[כתר ראש להגר"ח מוולוז'ין זיע"א (הנהגות ישרות סי' עו, וע"ע כתר ראש סי' קל, קלא)].

לידיעת לומדי הקונטרס

עיקר ההוספות והשינויים שנתחדשו במהדורה זו סומנו בצידם בפס סימון עומד כזה

ניתן להשיג את הקונטרס בפנייה למייל הנ"ל וכן את הקונטרסים:

לפני השם תטהרו- בהירות בעבודתנו ביום הכיפורים

הריני מוחל- בהירות במצוות פיוס ומחילה.

דרך תשובה לנשים ונערות- הקבלה לעתיד עפ"י דברי הגר"י סלנטר.

ניתן לרכוש את הקונטרסים הנ"ל בנקודות המכירה המצוינות בסוף הקונטרס.

זכות זיכוי הרבים תעמוד למסייעים בהוצאות. ניתן לתרום דרך עמדות נדרים פלוס ע"ש 'מעשה התשובה'

או דרך **טלפון נדרים פלוס** 03-6730585 שלוחה 2309.

הסכמות ומכתבי ברכה מהרבנים הגאוני'ם שליט"א

[כפי סדר קבלתם]

י"ג אלול תשע"ח

הרב יהודה סילמן

רב דקהל חסידים

רמת אלחנן-ב"ב

ואב"ד בבד"צ של מרן הגר"נ קרליץ שליט"א

מכתב ברכה

הנה הראוני הני תרי צנתי דדהבא החפצים בעילום שמם קונטרסים שחיברו בשם מעשה התשובה דרך תשובה לנשים, וקונטרס בשם הריני מוחל על הלכות פיוס ומחילה וראיתי מעט מהם לפי מסת הפנאי ונהנתי מאד מהמסר הברור והעמוק שחוט של יר"ש אופף עליו. הדברים נכתבו בעמקות ובשפה המובנת לכל אדם ובתוכם הרבה דוגמאות מעשיות ובודאי יביאו תועלת מרובה והנני לברכם שחפץ ה' יצליח בידם לעלות ולהעלות בית ה' ונזכה כולנו לתשובה אמיתית ולכתיבה וחתומה טובה ובוזה בעה"ח

י"ג אלול תשע"ח
הרב יהודה סילמן
רב דקהל חסידים
רמת אלחנן

"...ונהנתי מאוד מהמסר הברור העמוק

שחוט של יר"ש אופף עליו. הדברים

נכתבו בעמקות ובשפה מובנת לכל אדם

ובתוכם הרבה דוגמאות מעשיות ובודאי

יביאו תועלת מרובה..."

הרב מנחם מנדל לובין

רח' ברסלב 15

בני ברק

בס"ד, יום י"ג אלול תשע"ח

בס"ד, יום י"ג אלול תשע"ח

ראיתי את הקונטרס "מעשה התשובה" והוא

דבר בעתו לברר ולהבהיר גדרי ופרטי מצוה

חשובה זו ואף שישנם עדיין דברים הטעונים

בירור וליבון ככל גופי תורה מ"מ תועלת

הקונטרס מרובה להסיר הרבה ספיקות

וקשיים המונעים אור התשובה ויש בזה

תועלת עצומה

בהוקרה ובהערכה

מנחם מנדל לובין

נאמר את הקונטרס "מעשה התשובה" והוא דבר בעתו לברר ולהבהיר גדרי ופרטי מצוה חשובה זו ואף שישנם עדיין דברים הטעונים בירור וליבון ככל גופי תורה מ"מ תועלת הקונטרס מרובה להסיר הרבה ספיקות וקשיים המונעים אור התשובה ויש בזה תועלת עצומה בהוקרה ובהערכה מנחם מנדל לובין

כפר חסידים רכסים

קונטרס מעשה התשובה

ובו שני חלקים:

א. הטעויות המצויות

ב. התשובה למעשה

תוכן הענינים

1.....	חזרה בתשובה בחודש שבט
5.....	חלק א' – הטעויות המצויות
5.....	הטעויות שבקבלה
5.....	א. הטעות הראשונה – גדר הקבלה על להבא
6.....	ב. הטעות השניה – מושג הקבלה בתשובה
8.....	ג. הטעות השלישית – קבלת השוגג איננה כמו המזיד
8.....	ד. הטעות הרביעית – הקבלה על דברים שמעל היכולת
9.....	ה. הטעות החמישית – הקבלה על חסרון במעלה או ב'מדרגה'
10.....	הטעויות שבחרטה
10.....	א. הטעות במזיד
11.....	ב. הטעות בשוגג
11.....	ג. הטעות בדברים שמעל היכולת
12.....	ד. הטעות בחסרון המעלות
13.....	חלק ב' - התשובה למעשה
13.....	תשובת המזיד
13-15.....	א. מהות הקבלה- הטועה בקבלתו- העדאת הקב"ה על הקבלה
15.....	ב. הקושי שבקבלה והדרכים להשגתה
16.....	ג. קבלת המורה היתר לעצמו
17.....	ד. ג' אופני עזיבת החטא
18.....	ה. סדר עשיית התשובה
19.....	ו. הדרכות למתקשים בקבלה להבא
20.....	ז. עוד הדרכה לבעל חטאים רבים
20.....	ח. חיוב שאר העיקרים
21.....	ט. כפרת הלאוין החמורים
21.....	י. הערה לרגיל לחזור לחטאו

23	תשובת השוגג
23	א. ההבדלים בין תשובת השוגג למזיד
25	ב. השוגג שחזר על שגגתו
25	ג. שוגג הפושע וקבלתו
27	תשובה על מידות
27	א. החיוב ומקורו
27	ב. גדר ההליכה בדבריו ית'
26	ג. גדר החיוב
27	ד. דרך התיקון
27	ה. התשובה עליהן
27	ו. תשובה על מידות המפורשות בקראי
30	מכתב א'
30	א. האם מה שחוזרים על אותם עבירות מוכיח שאין ביכולתנו לשוב
33	ב. כוונת רבותנו בעלי המוסר במה שנקטו בקבלות של חיזוק ולא של עזיבת החטא
34	ג. ע"י התחזקות יכול אדם לכוון יותר בתפילה וא"כ מדוע נחשב מהדברים שמעל היכולת
34	ד. האם עיקר היגיון הוא באמת מעל היכולת
35	ה. דקדוק בראייה שלחרטה אין צריך שיעור גדול
35	ו. בהבדל שבין החרטה ליגון, ובאור מהות החרטה
37	ז. האם קבלת פרישה מהחטא לזמן קצוב היא בכלל קבלת הבחינות הקלות דהגרי"ס
38	ח. האם קבלת פרישה מהחטא לזמן קצוב לעולם היא בכלל קבלת הבחינות הקלות דהגרי"ס
40	מכתב ב' בענין יאוש מכפרת יוה"כ
43	תקציר הקונטרס למעשה
47	נספחים
47	א. בביאור הרמב"ם ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם
51	ב. ביאור התשובה המעולה
54	ג. האם השוגג צריך את עשרים עיקרי התשובה
56	ד. טעויות בלימוד המקורות
56	(1) הקבלה ללמוד מוסר
57	(2) במעלת הקבלה בבחי' הקלה
57	(3) אם צריך לשוב על העבר
58	(4) על מה וכמה התורה מכפרת
60	(5) האם אסור לחשוב על החטא

מכיון שמטרת הקונטרס להראות את צורתה של המ"ע דתשובה ואת שייכותה הגמורה אלינו בפן ההלכתי, ראינו לנכון להקדים מאמר המראה את צורתה של התשובה בפן הלבבי והעולה מכך.

הדברים נערכו עפ"י מאמר שקיבלנו מאחד מלומדי הקונטרס [הרב א.א. שליטיא], ויש"כ.

חזרה בתשובה בחודש שבט...

הננו באים בשורות אלו לעורר על ענין יסודי בדרכי עבודת ה' אשר רבים אינם שמים לב אליו וההפסד רב.

מרגלא בפי בני הישיבות כאילו ענין התשובה קשור לחודש אלול ולעשי"ת, אך באמת עיקר צורת התשובה הוא לחזור בתשובה **מיד** כשמכיר שחטא¹, פשוט להצטער, לקבל ע"ע שלא יחזור על כך ולומר לה' חטאתי לפניך ואני מבקש סליחה.

והנהגה זו לחזור בתשובה מיד כשמכיר שחטא כתבה רבינו יונה [שער א' אותיות ב-ד] **וחייב אותה בחריפות רבה** עיין בכל דבריו העתקנום למטה² ונרחיב עוד להלן.

והנה יש בהנהגה זו תועלת עצומה לענין **החריטה והעזיבה ושאר עיקרי התשובה**.

אך קודם נבאר כמה מחויבת ההנהגה הזאת כבר **מעצם חובת התשובה**. ראשית יש לדעת שלשוב בתשובה ולהתודות הוא **מצות עשה וחייב גמור מה"ת** הרובץ על האדם מהרגע שעבר עבירה כמו שכתבו הרמב"ם ורבינו יונה¹, א"כ חל בזה הכלל מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה, וכמו במצוה אחרת כפדיון הבן או השבת אבידה אם אדם ישהה מלקיימה בלי גבול יהיה בעינינו **כרשלן ופושע**, ומאי גרעא מצוה זו?

אמנם במצוה זו יש הרבה יותר מכך, שכל יסוד מצות התשובה הוא מתוך **הקשר והיחס** שיש לאדם עם אביו שבשמים, וניקח למשל בעל ואשה שהאשה מתוך כעס וחולשה הטיחה דברים בבעלה וביישה אותו לפני בניו או קרוביה. הרי כשתתעשת ותחזור לעצמה חייבת דבר ראשון לחזור אליו להתנצל ולפייסו. שהרי **הפגיעה והבגידה קיימת** ודורשת תיקון, היתכן שלא תאמר לו כלום ותמשיך את החיים כמקודם, עד שתצטרך ממנו כסף לקנות ואז תאמר לו **סליחה בעלי אני מתנצלת שלפני חודשים וחצי פגעת בך?? הלזו אשה ייקרא?** הרי בינתיים **כל היחס שביניהם מקולקל**.

ואפי' בפגיעה בשוגג מחויבת הנהגה זו. למשל ראובן יוצא מביתו בפזיזות ולא שם לב לשמעון שהולך שם ובמרצתו דחף ראובן את שמעון והפילו לתוך הבוץ והלה נחבט והתלכלך. ממדת דרך ארץ פשוטה שראובן **יעצור ויתנצל מעומק ליבו על שפזזתי** ועל שלא השגחתי בך, אבל **היתכן שראובן ימשיך בדרכו כאילו לא היה כלום?** הרי זו עצמה פגיעה עצומה בשמעון, מה אני, קיר או אוויר?? ואם כך דין הדיוטות, עבד לפני מלך על אחת כמה, ולפני מלך מלכי המלכים על אחת כמה וכמה.

¹ הן הרמב"ם והן רבינו יונה לא תלו את עיקר מצות התשובה בימים נוראים, אלא העמידוה כמצוה בפני עצמה. הרמב"ם [בפתיחה לתשובה] "מצות עשה שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה". ובר"י [בפתיחת שע"ת] "ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו".

והר"י [ש"ב, י"ד] לא הזכיר את הימים הנוראים אלא כדרך חמישי להתעורר לתשובה, אבל עכ"פ זמנה מיד. וכן נכון לאדם שבסוף היום לפני שינתו יתבונן במה שעשה כל היום ואם יראה בהם דבר שאינו הגון ישוב עליו **לאלתר** כמ"ש המ"ב סי' רל"ט ס"ק ט'.

² וז"ל: דע, כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו **יכבד עליו מאד ענשו בכל יום**, כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנוס לנוס שמה, והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במרדו והינו ברעתו, ובידו לצאת מתוך ההפכה, ולא יגור מפני האף והחמה, על כן **רעתו רבה וכו' ולא ימצא איחור התשובה זולתי בעמי הארץ**, אשר הם ישנים שוכבים ולא ישיבו אל לבבם, **ולא דעת ולא תבונה להם** למהר להמלט על נפשם וכו'. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות יט.) אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה **אל תהרהר אחריו ביום כי ודאי עשה תשובה וכו'** וכאשר יאחר לשוב, בבא החטא לידו יפול במוקשו כנפול בתחלה **ויגדל עונו האחרון מאד ותעלה רעתו לפני השם**, כי מראשית לא חשב כי פתאום יבוא היצר השודד עליו, אך אחרי אשר ראה דלות כחו ואשר גברה יד יצרו עליו וכי עצום הוא ממנו, היה עליו לראות כי פרוע הוא ולשית עצות בנפשו להוסיף בה יראת ה' ולהפיל פחדו עליה ולהצילה ממארב יצרו ולהשתמר מעונו. עכ"ל.

וברבינו יונה משמע שאם החוטא כשנודע לו מתאחר לשוב הרי שהאיחור לשוב נחשב למרידה [שהוא לשון השייכות למזיד שעובר מתוך פריקת עול (יומא ל"ו)].

וז"ל [ש"א, ב'] **"כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו יכבד עליו מאד ענשו וכו' וכו' והוא עומד במרדו"**. פתח בחטא וסיים במרד. כי מה שאינו רואה צורך לבקש סליחה זה עצמו **כפריקת עול, וכבלתי מכיר במלכות ה' ודרישותיו והחיוב שלו אליו**³.

ועתה נשוב לבאר **התועלת** שיש בזה **לקיום עיקרי התשובה** עצמם.

החרטה: 1. כשהאדם סמוך למעשה החטא ומרגיש אותו ומרגיש איך לא נהג כהוגן כשיכול היה להתגבר, חרטתו הרבה יותר גדולה מאשר לאחר זמן [וכע"ז כתב ר' יונה ש"ב, ל"ב]⁴.

2. ועוד כי עצם הדבר שאחרי שהכיר שחטא לא הצטער ולא התחרט מראה שבליבו החטא אינו נורא ואפשר להשלים איתו ולהמשיך החיים הלאה, ואיך אח"כ יעורר עצמו לחרטה חזקה? ולדוגמא במשל שהזכרנו, אם האשה שבזתה אינה מפייסת מיד את בעלה מראה היא שאין לה חרטה אמיתית על מה שעשתה לו ואם תבוא לאחר זמן לפייסו נראה שאין זה אלא מסיבות חיצוניות. **וכך היא המציאות שקשה לאדם להתעורר לחרטה שלימה אחר שמשך חצי שנה הראה שזה לא נורא [וגם אם לבסוף ישוב ויראה הדבר שאין זה אלא מחמת שחפץ בכתיבה וחתומה טובה], מה שאין כן כששב מיד נקל לו להתחרט כהוגן.**

הקבלה להבא: 1) אחרי חצי שנה גם אם זוכר את החטא כבר מצוי שנחלשה חרטתו כנ"ל ועימה נחלש כוחו לקבל ע"ע להלחם כל ימיו עם צער כיבוש היצר⁵. אבל כששב מיד צערו הרב מחזק אותו לקבל ע"ע כהוגן.

2) אם משאיר את הטפול בחטאים לאלול ולעשי"ת הרי מחמת רבויים מצוי שישכח חלקם ואף אלו שיזכרם יקשה עליו לחשוב כראוי על כל אחד מהם.

3) ועוד שקשה לאדם לקבל ע"ע כמה דברים בבת אחת ואילו כששב לאלתר מקבל רק על אותו חטא⁶.

ועוד תועלת גדולה יש בהנהגה זו, שכשאדם שב לאלתר הרי שדבר זה יגדור אותו מלהכשל בחטא שוב [וגם אם לא ימנענו לגמרי, לכה"פ יועיל להפחית את המכשולות] משתי סיבות: א. עצם ההתעסקות בתשובה על החטא מחזקת בקרבו את המודעות והרצון להמנע מלהכשל בו שוב [וכמ"ש הר"י ש"א, ד].

³ ונראה מקורו בגמ' שבועות ריש יג. שקוראת לנמנע מתשובה 'עומד במרדו'. וז"ל הרמב"ן בדרשתו לר"ה "והתשובה חסד גדול על הבריות אבל עונש גדול הוא להם, שבזמן שאדם חוטא עובר על רצון בוראו שעה אחת בשעת החטא וכשהוא עומד ואינו שב בתשובה, **עומד במרדו כל ימיו ואינו חושש לעשות רצון בוראו**".

והשתא יש להתייחס לכל חטא שאפשר לו לשוב ממנו כמי שעומדת לפניו מצוה חדשה לעשות ומניעת עבירה חדשה, ולא רק כתיקון המעוות.

⁴ ובאופן זה הרבה מעיקרי התשובה יותר **קרובים אלינו**. היגון [שבעל לב מרגיש יכול בשעתו להצטער על חטא גדול אפי' עד דמעות], הבושה, ההכנעה ועוד. [כמו כן מי שהוא בן דעת יוכל עי"ז גם למנוע את עצמו פעם או פעמים ממילוי תאוותו וכיו"ב לכפרת החטא (כמש"כ הר"י בעיקר התשיעי, והמ"ב סי' תקע"א ס"ק ב') ויהיה זה גם בטוי לצער שלו ולנכונות לסבול צער הפרישה מן החטא].

⁵ כמבואר בקונטרס תשובת המזיד אות א],

⁶ וכמו שבמילי דעלמא כל אחד יודע שאין זה מן החכמה לדחות פרעון חובות כשיכול לשלם עכשיו שכן בסוף יצטברו לחוב גדול שיקשה עליו לפרעו.

[וכאן המקום להזכיר מערכת היצר שאחרי שאדם דחה תשובתו ונצברו לו חטאים מרובים מגיע אז היצר ליאש אותו מכובד העבודה שלפניו ואומר לו שלא יוכל להשלים תשובתו ומה שווה כל המאמץ שיעשה לשוב אם לא יוכל לקיים המצוה לגמרי [נראה במכתב ב' מה שיש להשיב לדברי היצר הללו].

ב. מצוי שהכשלון בחטא הוא מחמת סיבות וגורמים שהביאוהו לידי נסיון שנכשל בו, וכשאדם שב תיכף לחטאו הרי בנקל זוכרם, וידע להשמר מהם ובזה יציל א"ע מהנסיבות וסכנתם הרבה⁷, משא"כ אם ידחה התשובה לאלול הרי עלול [ואף מצוין] שיכשל שוב, ומלבד עצם החטא, עוד "יגדל עונו האחרון מאד" [לשון הר"י (ש"א-ד)] על שלא שם ליבו לעונו והמשיך את חייו במרוצת הרגלו.

סיבה נוספת להזדרז בתשובה משום שכמו במשל עם האשה הנ"ל הרי כל זמן שלא פייסה את בעלה הרי שהוא מקפיד עליה ואין לו קורת רוח ממנה וגם אם תבשל מאכלים טובים או תקנה לו מתנה יפה, כל זמן שאינה מתחרטת על מה שדברה [ולא מופקע שתבייש אותו שוב בעתיד] הרי כל פעולותיה לא רצויים אצלו. כן החוטא כל זמן שלא שב אין תפילתו ועבודתו ומצוותיו רצויים לפני ה' כמש"כ ר' יונה ומה הועילה בכל קניניה אם רעה בעיני אדוניה [ש"א, י'] ומנחה לא ירצה מידו [שם, מ"ב] ע"ש.

וא"כ כמה חבל על כל יום שעובר והאדם נשאר בגדר חוטא ונזוף ומרוחק מה' ואין נחת רוח ממנו, וע"י קצת התבוננות ודיבור קל של תשובה יכול להפוך כל זה. כי קרוב אליך הדבר מאד בפך ובלבך לעשותו.

וכל זאת מלבד ההצלה העצומה שיש לו בזה מעונשים קשים. למשל אדם נכשל בלה"ר או שאר איסורים הרי הוא מועד לייסורין בעוה"ז ולפעמים אף מתחייב מיתה בידי שמים כגון המצער אלמנה ויתום אפילו בדברים [עי' שע"ת ג', כ"ד] או שהפסיק ממשנתו [עי' אדר"נ סכ"ו] ואפילו זלזל בנטילת ידים או באסור דרבנן אחר [עי' שע"ת ג', ה'] - הרי על כל אלו לפעמים חייב מיתה וכשיהיה חלילה בשעת סכנה ודאי שיעמוד מלאך ויקטרג עליו ועלול להתפס בעונו ר"ל, אבל אם מיד כשהכיר חטאו הצטער עליו והתודה לפני ה' ונתן ללבו לא להכשל בו עוד הרי ניצול מכך⁸, ומי פתי לא ינצל אפשרות הצלה קלה כ"כ [ומה עצום חסד ה' בקבלת התשובה!].

וכתב המ"ב [סי' קי"ט ס"ק ד'] "אם יש לו עוון מחודש מזכירו בפירוש בתפילה הקודמת [הסמוכה] אצלו ויאמר התפלה בהכנעה ועכ"פ בקול בוכים ויקבל עליו שלא לעשות עוד כזה מדעתו וכו' ", הנה הצריך המ"ב לעשות התשובה כבר בתפלה הסמוכה לחטא.

וידוע על הבית הלוי זצ"ל שהרבה פעמים באמצע דבורו עם אדם היה פורש לחדר אחר ואח"כ חוזר ונתברר שסבר שחטא בתוך דבריו והלך לעשות תשובה וודי כדי לא להתעכב מתשובה⁹.

⁷ וכגון מי שנכשל בדיבורים אסורים ושב תיכף, פעמים שיבחין שזה קורה לו דווקא בדברו עם פלוני המושכו לכך, ועי"ז יוכל לגדור עצמו שלא לדבר עימו מאומה מעבר לדברים הנצרכים, משא"כ אם ידחה התשובה לאלול לא יגדור עצמו וישאר פרוץ לנסיבות וכשלונות בשיחותיו עם אותו אדם.

⁸ וראה מ"ר בלק [פרשה ב', ט"ו] ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי שהיה רשע ערום וידוע שאין עומד מפני הפורענות אלא תשובה שכל מי שחוטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו, עכ"ל.

ומשמע שכבר משמכיר בחטאו ומודה בו [עוד קודם לקבלה של התשובה] ניצול מהפורענות [עכ"פ לפי שעה], ומכאן זירוז למכיר בחטאו שיזדרז תיכף להודות בו לפני השם.

⁹ וגם בשבת אע"ג שוידוי נאסר בשבת מ"מ "חרטת עוונות טוב לומר בכל יום [אפילו בשבת] כיון שאינו בלשון וידוי" [מ"ב סי' רפ"ח ס"ק ס"ב]. ונראה שגם יכול בליבו להתוודות ממש [ראה כד הקמח ערך וידוי שכתב שכשאינו יכול להתוודות בפיו יתודה בליבו]. עוד אפשר שכל האיסור להתוודות בשבת הוא על חטא ישן אבל אם יש לו עוון מחודש שנכשל בו בשבת אפשר שבכה"ג שרי להתוודות כדי להשלים תשובתו לאלתר. שוב הראוני שכ"כ בספר סדר היום וכן מוטו בשם אחד הגדולים. וראה רש"י [יומא כא: ד"ה משתחוים] שהיו מתודים ברגל.

כמו כן יש לעורר שלפעמים אדם עושה פעולה שהוא מסופק אם היתה כדין, אבל מאחר שכבר נעשה המעשה, אומר לעצמו למה לי לטרוח לברר ההלכה, מאי דהוה הוה. ואין זה נכון שהרי מאי דהוה לא הוה שאם יתברר שלא היה כדין תצטער ותתודה ותקבל שלא תשוב לכך, ואז יתכפר לך כאילו לא היה. משא"כ אם תשאר בספק לא רק שישאר החטא אלא שמסתמא בעתיד כשיבוא לידך שוב, תורה לעצמך היתר ותכשל שוב.

עוד ראיתי מעוררים שראוי לחנך גם הקטנים למצוה זו של תשובה שאם עשו עבירה [שאינם רגילים בה] יתודו, שאם אין מחנכים בילדות יקשה לקיים בגדלות [ואולי גם מן הדין צריך ללמדם זאת משום חובת חנוך].

סיכום עשרת הרעות של המתאחר מן התשובה

- א. עובר על "מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה" והמזדרז מקיים דין זריזים מקדימים למצוות.
- ב. הפגיעה בהקב"ה גוברת במה שלא שב לאלתר וחשיב כפורק עול.
- ג. יכבד עליו **מאד** ענשו **בכל יום** (לשון הר"י א, ב).
- ד. עלול יותר להכשל שוב בחטא, והמזדרז לשוב זוכה שיהיה גדור יותר מלחטוא (ר"י א-ד).
- ה. ואם יכשל הרי שמלבד עצם החטא "יגדל עונו האחרון מאד" (לשון הר"י הנ"ל).
- ו. כל זמן שלא שב אין תפלתו ועבודתו ומצוותיו רצויים לפני ה' ית'.
- ז. עלול להתפס בעונו להענש בעוה"ז (בפרט בשעת סכנה).
- ח. כשירצה לשוב פעמים שלא יזכור על מה לשוב.
- ט. גם כשיזכור יקשה עליו להתחרט ועוד יותר יקשה עליו לקבל ע"ע כהוגן.
- י. וכ"ש שיקשה עליו מאד [וכמעט מן הנמנע] שיוכל לקיים את עיקר היגון ועוד ["ומדרגות התשובה ומעלותיה לפי גדל המרירות ועוצם היגון", לשון הר"י אות י"ג].

יזכנו ה' להשיב הדברים אל לבנו ונזכה להיות עומדים בטהרה לפניו תמיד!¹⁰.

השנה [תשע"ח] הגיע לידינו מאמר שכתב הגר"א רוט זצ"ל משגיח ישיבת בית שמעיה [נדפס בקונטרס אור המסילה עמ' יב] ויש בנותן טעם להציג קטע מתוכו [בשינויי לשון קלים]-

"המתאחר לשוב מחטאיו הוא דומה לאדם שלא נזהר מספיק והתלכלך. והנה עצם העובדה שהוא התלכלך זה עדיין אינו מחייב לומר שלא אכפת לו להתלכלך שהרי הוא לא חיפש את הלכלוך אלא שאירע לו הדבר. אבל אם נראה את אותו אדם לאחר כמה ימים ועדיין הוא מלוכלך אז נבין שאדם זה מרגיש טוב עם הלכלוך, שהרי כמה ימים עברו והיה בידו להתנקות והוא עדיין מהלך לו מלוכלך. גם בעניננו פעמים שהאדם לא נזהר ונכשל בחטא והנה אירע לו מקרה ביש שכזה הרי בידו לשוב מיד בתשובה ולנקות עצמו מן החטא ולהיות טהור ונקי כבראשונה, ואם אין הוא סולד ממנו ואינו חש להיות דחוי ומרוחק מהי"ת וכמ"ש עוונותיכם היו מבדילים ביני לביניכם וגו' זה הרבה יותר חמור מאשר עצם החטא, שהעובדה שנכשל בחטא יכולה להיות על דרך מקרה או פיתוי חזק שלא עמד בו וכיוצ"ב, אבל אחרי שכבר נכשל והתאוה כבר חלפה ועברה לה ועכשיו הוא בטומאת העבירה ובידו לשוב ולהתקרב אליו חזרה ע"י התשובה ולמה אינו עושה כן, ומה מעכב על ידו? אין זאת אלא כי אינו מחשיב את קירבת האלקים ואין הוא חושש מהסתר הפנים... ובודאי שזה חמור הרבה יותר מעצם הכישלון שהיה תחת תאוה חזקה או פיתוי קשה".

¹⁰ וז"ל המנורת המאור [הביאו השל"ה במסכת ר"ה אות קט] התשובה היא על שבע מעלות זו גדולה מזו. **המעולה והטובה שבכולם היא התשובה הנעשית תיכף למשובה והיא מקובלת מיד** ועל תשובה כזאת אמר ר' אבהו [ברכות לד :] במקום שבע"ת עומדים אין צדיקים גמורים עומדים... וזאת היא התשובה הגדולה שבכל אלו שבע המעלות לפי שלא נתעכב בחטא עכ"ל.

ח"א - הטעויות המצויות

חמש טעויות נראה שהשתרבו לחלק מבני התורה בענין הקבלה על להבא שבמצוות התשובה, וגרמו אצל רבים וטובים למבוכה רבה באופן קיום המ"ע דאורייתא דתשובה, עד כדי יאוש מלקיימה כדינה.

א. הראשונה – בעצם גדר הקבלה על להבא.

יש שפירשו לשון הר"מ [תשובה ב, ב] "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" שהקבלה על להבא צריכה להיות חזקה כזו שלעולם **בפועל** לא ישוב לזה החטא – ונפק"מ נוראה לחומרא, שכל שאי פעם בעתיד ישוב ויכשל בחטא זה שקבל עליו לעתיד הרי איגלאי מלתא למפרע שקבלתו לא היתה קבלה, ותשובתו לא היתה תשובה, ולא זכה לכפרה ח"ו, בעוד שבאמת גדר הקבלה על להבא מוכרח מסברא¹ ומוכח מגמ'² ומבו' בראשונים ובאחרונים³ וגם מדויק בר"מ⁴, שצריך רק הסכמה אמיתית בלב **בשעת הקבלה** שתהיה כזו שלעולם לא ישוב לזה החטא – וממילא גם אם לאחר מכן בזמן מן הזמנים ישוב ויחטא בחטא זה לא נעקרה תשובתו שעשה וקיימת היא, רק הוי ליה חטא חדש שזוקק לתיקונו תשובה חדשה.

¹ שהרי האדם נברא בחירי וכך הוא לכל ימי חייו, ולפי מה שפירשו – עליו לבטל את כח הבחירה שבו לכל ימיו, וזה לא שייך, וכבר עמד בזה הלח"מ בראשית דבריו. וראה רש"י ריש פר' ויצא [מתנחומא] גבי האבות שלא יחד הקב"ה שמו עליהם בחייהם שמה יחטאו דכתיב הן בקדושו לא יאמין.

² ב"ב קי' גבי יהונתן בן גרשום שהיה כהן לפסל מיכה וכשמינהו דוד על האוצרות נקרא שמו בדה"א כו "שבואל" משום ששב לא-ל בכל לבו, ואע"ג דמבואר בירושלמי [הו"ד ברשב"ס שם] שאחר שמת דוד חזר לקלקולו הראשון והיינו שחזר ונכשל באותו החטא, ועם זאת לא נעקר למפרע שם "שבואל" שקראו הכתוב ע"ש ששב לא-ל בכל ליבו [ולא אמרין דאיגלאי מלתא למפרע שלא שב באמת].

³ רבינו סעדיה גאון [אמונות ודעות, מאמר חמישי, פ"ה], מאירי [חיבור התשובה מאמר א', פ"ב, בביאור המדרגה השביעית], רבינו בחיי [בכד הקמח ערך כיפורים ב' בסופו], המבי"ט [בית אלקים, פ"ו], הרמ"ק [הו"ד בספר מסלות תשובה שער שמיני אות ז'] – וכולם פירשו הדבר שאף שישוב החוטא אח"כ לחטאו לא נפסדה תשובתו [והובאו מלשונותיהם לקמן הערה 5]. ונראה להוסיף את דעת הרבינו יונה. הנה נתן לנו הר"י [אות י"א] גדר ושיעור לקבלה על להבא, וז"ל "ראשית תשובת האיש הזה וכו' וכו' עד אשר יהיה נכון ליבו בטוח בה", כי אם יוסיף יעבור בו היצר ויפגשוהו כפעם בפעם, ורבה עליו תאוותו כמשפט הראשון לא יהיה נפתה לבו עליו ויעזב דרכו וכו' עכ"ל – הרי שתלה הר"י את שיעור הקבלה הנצרכת רק בהרגשת והכרת האדם את לבו שירגיש בלבו בטוח שלא ישוב לזה החטא – ותו לא מידי.

ועי' ח"א [כלל קמ"ג סוד"ה וביטור] שהביא את הקבלה על להבא בסגנון לשון הר"מ "עד שיעיד עליו אדון הכל שהסכים בדעתו **באותה שעה** שלא ישוב לעשות עוד כזה כל ימיו". והנה חזינן שהוסיף הח"א שתי תיבות "באותה שעה" – ונראה דהן הן הדברים, דבא הח"א לאפוקי מהאי טעותא.

עוד חזינן בח"א שכתב "עד שיעיד עליו אדון הכל **שהסכים בדעתו** באותה שעה שלא ישוב לעשות עוד וכו'" – הרי שפירש הח"א ותלה את שיעור הקבלה בדעת האדם שאין לה שייכות לידיעת העתידות.

וראה במכתבי החפץ חיים [סוף מכתב ה'] שכתב "אך עיקר כל העיקרים שצריך לתשובה הוא הקבלה על להבא שתהיה באמת ובתמים, עד שיוכל להעיד עליו השם ית' **שהסכים בדעתו** בהחלטה שלא ישוב לכסלה עוד" עכ"ל והיינו שעדות השי"ת איננה על העתידות אלא על מה שבליבו, מה שהסכים בדעתו שלא יחטא עוד.

שוב הראוני שכ"כ הרמ"ק [הו"ד לקמן הע' 5] והחיד"א בחומת אנך פר' אמור,

ועי' בשיחות מוסר להגר"ד קראנגלאס [כוחה של תשובה, אות ה'] מש"כ להעיר בזה על הכוכבי אור.

⁴ א) מכנה להשם "יודע תעלומות" ולא בתור "יודע עתידות", שכאן עסקינן בקבלה שבלב כמה היא שלימה עכשיו [ואינה ענין למה שיהיה באיזה עתיד], ו"האדם יראה לעינים והאלקים יראה ללבב" – רק האלקים יכול לראות ולדעת התעלומות הנמצאות בלב אדם, וז"ש הר"מ שיודע תעלומות ליבו יעיד על שליבו שלם בקבלתו.

ב) מביא להשם בתור מי ש"יעיד עליו" ולא בתור מי ש"יבטיח עליו" שלא ישוב לזה החטא לעולם –

הנה ענין עדות אינו שייך כלל לדבר העתיד להיות. כל ענין עדות איזה שיהיה הוא רק סיפור מציאות שנראתה כבר ע"י העדים, [משא"כ ענין הבטחה הוא להפך – על דבר העתיד], וכבר עמדו בזה הל"מ והכ"מ שהקב"ה משמש כאן בתור עד.

[שו"ר בספר המפתח שכבר כמה ספרים דייקו בר"מ דלא מייירי בידיעת העתידות אלא בידיעת עוצם קבלת התשובה].

גם המבי"ט מוכח שלמד בדעת הר"מ שאין גדר הקבלה תלוי בעתידות, מדכתב [בבית-אלקים רפ"ו] גבי זה ש"אין החטאים הראשונים חוזרים ונעורים אחרי שנתבטלו בתשובה הקודמת" לשון ש"כן נראה מדברי רבותינו ע"ה" – ובודאי שהר"מ לא נשמט לו מכלל "רבותינו", וכן למדו בדעת הר"מ הספר חסידים והלח"מ ועוד – כמבו' בנספח א', וכן נראה שלמדו בדעת הר"מ הח"א והח"ח – שהעתיקו לשונו בשינוי קל לתוספת ביאור [הו"ד לעיל בהערה 3].

ויתירה מזו, אף אם בעתיד ישוב ויחטא **פעמים רבות** וכל פעם ישוב בקבלה אמיתית [המבוארת לקמן בח"ב בתשובת המזיד] ויחטא – מועילה לו תשובתו בכל פעם, והיינו **דאפילו אדם המכיר את עצמו מנסיון חייו של רבות בשנים שלמרות קבלתו הוא חוזר אח"כ תמיד לחטאו ולכאוף מה הועילה לו קבלתו. אין הדבר כן, אלא כל שקבלתו היתה אמיתית בשעתה הועילה לו וזכה לתשובה**⁵.

ודע שכיון שאין באפשרות אדם **לידע** אם יודע תעלומות מעיד עליו שקבלתו אמיתית הרי שדי בזה שהסכמתו תהיה שלימה לפרוש מן החטא [ולסבול את קושי כבישת היצר] עד כדי שירגיש שגם יודע תעלומות יכול להעיד על אמיתות הסכמתו⁶.

ב. השניה – שיבוש תוכן המושג 'קבלה' אשר במצוות התשובה.

הנה הקבלה לעתיד הנדרשת בעשיית התשובה היא ההסכמה על **עזיבת עצם החטא** כמבואר בכל הראשונים⁷ והיא מעיקרי התשובה המעכבים. ומצינו לשימוש **נוסף** לשם קבלה אצל כמה מרבתינו בעלי המוסר [שמאחרי זמן הגרי"ס] שנקטוהו בתור שם לאימוץ איזו הנהגה טובה של חיזוק בעבודת השם, והרי זה שייך רק ל"דרכי התשובה"⁸ ואינו ענין להנ"ל. [והטעם שהרבו לדבר על דרכי התשובה – ראה מש"כ במכתב א' הנדפס להלן בסוף הקונטרס, תשובה ב'].

⁵ כן מבואר בראשונים. ראה רס"ג אמונות ודעות [מאמר חמישי פ"ה] וז"ל ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם כי לא יִשְׁקָה, תהיה תשובתו מקובלת, ואם תשיאהו התאוה לשנות אח"כ בחטא אין תשובתו נפסדת אך ימחלו לו העוונות שהיו קודם התשובה ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה, וכן אם ינהג המנהג הזה **פעמים רבות** שישב ואח"כ ישנה לחטא אין כותבים עליו כי אם מה שאחר התשובה כשתהיה כל פעם דעתו שלימה וליבו טוב שלא ישנה, עכ"ל.

וכן מבואר במאירי בחיבור התשובה [מאמר א' פ"ט] וז"ל מי שבעת התשובה גומר בליבו לעזוב דרכו הרעה תכלית העזיבה, אבל אחר זה יכריחהו יצרו לשוב לחטאו **וכן תמיד** וכו', שזה אמנם כבר היתה תשובתו בעת העשותה והועילה על החטאים הקודמים וכו' עכ"ל.

וכן הוא במבי"ט בבית אלקים פ"ו דכתב דהתשובה מועילה גם בענין "ששב האדם **בכל שנה ושנה** וחוזר אח"כ למה שחטא" – וגם הוא לא נתן קיצבה לדבר.

וכן הוא ברמ"ק [הו"ד בספר מסלות תשובה שער ח' פ"ב אות ז'] וז"ל כתשובתנו ביוה"כ שבין וחוטאין וחוזרין ושבין, שאין זו תשובה אלא לפי שעה, ותשובה זו מרוצה לפי שעה וכו' והקב"ה מקבל תשובה זו עכ"ל.

נמצא שהמבחן לאמיתיות התשובה והיותה מקובלת לפניו ית' הוא רק בשעת מעשה התשובה, ואין הדבר תלוי בעתידות אם יצליח בפועל לנצח את יצרו, שהגם **שתכלית** הקבלה היא פרישה מן החטא **בפועל לעולם** עכ"ל **גדרה** הוא רק לפי **שעת עשיית** התשובה [דוגמא לדבר, מצוות ת"ת, שהגם שתכלית הלימוד היא שיבין וידע מ"מ גדר המצווה היא עצם הלימוד גם כשאינו מגיע לידעיה], וראה טעם לדבר במכתב [נדפס בסוף הקונטרס] תשובה א' סעיף ב', וראה לקמן בח"ב בתשובת המזיד אות י' מה שצריך להזהר ולהשתדל בזה.

⁶ ויתבאר בנספח א' באורך, ושכן מוכח ברמב"ם. ועיי"ש עוד שנתבאר דבספר חסידים ומפרשי הר"מ ועוד פרושו את 'שיעיד עליו יודע תעלומות' באופ"א, ולדבריהם פשוט טפי שהגדר הוא כהנ"ל.

⁷ ונביא מקצתם. כתב הרמב"ם [ב.ב.] ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירונו ממחשבתו ויגמור בליבו **שלא יעשנו עוד** וכו' עכ"ל וכע"ז כתב [א,א] ולעולם **איני חוזר לדבר זה** עכ"ל, והר"י [ש"א,יא] כתב ".... ויגמור בכל לבבו **כי לא יוסיף לשוב בדרך הזה עוד ואם און פעל לא יוסיף** וכו' " ועוד [שם] ".... ולהסכים לקיים ולקבל עליו **לבד יוסיף לחטאו** וכו'".

וכן הוא פשוט בפוסקים, וז"ל המ"א [סי' רל"ט ס"ק ז'] יתודה עליו ויקבל ע"ע **שלא לעשותו עוד**. וז"ל הח"א כלל קמ"ג שלא ישוב עוד לעשות **מעשה הרע הזה**, וז"ל המ"ב [סי' קי"ט ס"ק ד'] ויקבל עליו שלא לעשות עוד **כזה** מדעתו עכ"ל [וכ"כ בסי' רל"ט ס"ק ח'].

⁸ "דרכי התשובה" קראו הראשונים ז"ל לדברים המרחיקים מן החטא או מעוררים אל התשובה או מגדילים אותה או משמרים אותה.

כתב הר"מ [תשובה ב', ד'] וז"ל **"מדרכי התשובה** להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים, ועושה צדקה כפי כוחו, ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו, ומשנה את שמו, וכו' וגולה ממקומו שגלות מכפרת עוון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות ענו ושפל רוח" עכ"ל.

הנה מנה כאן הר"מ חמישה דברים, צועק תמיד, נותן צדקה, מתרחק מהדבר שחטא בו, משנה שמו, וגולה, שכולם לא רק שאינם מעכבים את התשובה, אלא אף אינם חלק מגוף מצותה, וענינם הוא רק חיזוק וקיום לתשובה.

וכך הוא מבואר בבית אלקים להמבי"ט [ריש פ"ב] "וגם כי יש לתשובה עיקרים רבים וכמו שמנה הרב רבי יונה ז"ל עשרים עיקרים לתשובה, עכ"ז באלו שני העיקרים [מייירי בחרטה ועזיבת החטא] נתכפרו חטאיו, **ושאר העיקרים הם להשלים ולקיים** בידו סדר התשובה", ובפ"ג [ד"ה וכן] הוסיף "וכן הכניעה והשפלות ושאר עיקרי התשובה שמנו החכמים החסידים ז"ל כולם

ומה רבה המכשלה למחליפים ביניהם, שתחת הקבלה על להבא המחויבת מדאורייתא לנכשלים במזיד ושהיא לעיכובא, מסתפקים הם רק באימוץ איזו הנהגה טובה שהיא רק מדרכי התשובה ואינה עצם התשובה וחושבים שבוזה כבר יצאו ידי חובת הקבלה על להבא ושלום עלי נפשי – ובאמת לא עלתה בידם עדיין מצוות התשובה ועלולים להשאר כך כל ימיהם רח"ל^{9,10}. ויתירה מזו, אפילו אם יזכה אדם בפועל שלא לשוב לזה החטא לעולם מ"מ כל שהחסיר את הקבלה המחויבת לא עלתה בידו מצות התשובה¹¹.

הם **לקיום והעמדת שני העיקרים** ההכרחיים הראשונים וכו' **וראוי** [היינו שאינו חיוב גמור] לכל בעל תשובה או כל מי שחטא לפעמים כשישוב ממה שחטא בו, שיהיה זהיר בכל אותם העיקרים **כדי שתתקיים התשובה בידו** ולא יחזור אל מה שחטא בו". ומה שהזכיר "יושאר עיקרי התשובה שמנו החכמים החסידים" הוא מיידי בעשרים עיקרי התשובה דרבינו יונה ויש מהם שהם חיזוק בענין מעשי כמו שכתב הר"י בעיקר התשיעי [ש"א, אות ל'] "שבירת התאוה הגשמית. ישיב אל לבו כי התאוה עוללה לנפשו לחטא ולמשוך העוון בחבלי השווא ויעשה גדר לשמור את דרך התשובה ויפרוש מן התענוגים וכו'", ורובם הם חיזוק לעצם עבודת הלב של חרטה וקבלה, כמו שכתב הר"י בעיקר השנים עשר [אות ל"ז] "שיחקור וידע ויכיר גודל העונש לכל אחד מעוונותיו וכו'", ובעיקר השלושה עשר [אות ל"ח] "להיות העברות הקלות חמורות בעיניו לארבעה פנים וכו'", שכל אלו הן מחשבות המגדילות את חוזק התשובה. [וראה לקמן תשובת המזיד סוף אות ח' מש"כ הר"י בטעם הצורך בשאר העיקרים]

עוד כתב הר"מ [תענית א', ב'] גבי המ"ע לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הצבור וז"ל "יודבר זה **מדרכי התשובה** הוא. שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם וכו' **וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם**" עכ"ל.

ונראה בכוונת דבריו שע"י שידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם יבואו הצבור לעשות תשובה, שהיא המצילה - נמצא שענין "דרכי התשובה" דהכא הוא לעורר לתשובה. וכ"כ המאירי בחבור התשובה בהקדמה (עמ' 4) לענין הזעקה והתענית בעת צרה וז"ל וכל זה דרך מדרכי התשובה וכו' ובזה יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל השם, עכ"ל. ושונה משקל 'דרכי התשובה' בין החוטא במזיד שגביו אינם לעיכובא, לבין החוטא בשוגג שגביו יכולים להיות לעיכובא - יבואר לקמן בחלק תשובת השוגג. וע"ע במכתב [תשובה ב'].

⁹ ראה מש"כ רבינו ירוחם בדעת חכמה ומוסר [ח"ב, מאמר צ' עמ' ש"ח] בזה"ל ומה שצריך האדם עוד לידע בענין התשובה שתשובה היא הלכתא רבנא כשאר ההלכות שבתורה וכו' וכו' וסוד התשובה הוא להתעסק עם החטא לעקרו ולמחותו, כל משאו ומתנו יהי רק בענין החטא, איך לרככו, להחלישו ולכלותו עד תומו. **מה יועיל לו מה שהוא לומד יומם ולילה**, מה שהוא מזדרז בעשיית מצוות, **ומרבה במעשים טובים וכדומה, אם אל החטא לא נגע!** עכ"ל.

והראוני עוד מש"כ בכוכבי אור [מהדו' תשל"ד מאמר ס' עמ' ק'] בענין זה ממש, וז"ל והנה בכאן הנני להעיר דבר גדול, כי יסוד שם תשובה הוא על **עוונות שכבר עשה** וכו' וכו', אבל לו יחיה שנים אלף ויסגל **מעשים טובים לרוב, אם לא ישלים דרכי וגדרי התשובה לא נסלח לו ואינו בע"ת** וכו' עכ"ל, ועוד כתב [שם] יסוד התשובה הוא קבלה בלב כי אם יתעורר האדם ויסגל מע"ט **בלא קבלה על להבא אינו כלום** וכו', עכ"ל.

¹⁰ ודגמא לדבר - הרוצה לשוב מכשלונו לה"ר מזיד, לא מיבעי אם במקום לקבל ע"ע לפרוש מעצם האיסור דהלשה"ר הוא מקבל ע"ע להרבות בתורה ובמעשים טובים שאינם נוגעים לחטאו, אלא אפילו אם מקבל ע"ע להוסיף כל יום לימוד מוסר עשר דקות שבוזה יש כבר חיזוק כללי לפרישה מחטאים ואפילו אם מקבל ע"ע ללמוד כל יום שתי הלכות מספר שמירת הלשון דווקא שיש בזה חיזוק יותר מכוון לפרישה מחטאו - גם זה אל חיוב הקבלה דתשובה **עדיין** לא הגיע כל שעוד לא קבל ע"ע את הפרישה לעולם מעצם הדיבור האסור! [ואין בדברינו להפחית חלילה מחשיבות הלימודים הללו הן מצד עצמם והן מצד היותם מדרכי התשובה המועילים להתקרב לתשובה, וגבי השוגג מחמת חסרון ידיעה הם אף עיקר הקבלה דלילה כמבואר לקמן בתשובת השוגג, ופעמים אף גבי המזיד הם לעיכובא כאשר הוא מכיר בעצמו שבלעדם לא תעמוד קבלתו וע"ע במכתב א', תשובה ב'].

¹¹ כן נראה פשוט שהרי עיקר הקבלה הוא לעיכובא בכל הראשונים. וראה מש"כ בזה הכוכבי אור [מאמר ס' עמ' ק'] בזה"ל [דאף] אם אדם ייטיב את דרכו **לשמור כל התורה** אם לא ישלים דרכי וגדרי התשובה **לא נסלח לו מה שעשה ואינו בעל תשובה** עכ"ל, וראה עוד מדבריו בסוף הערה 9, וכ"כ במאמר ע"ג עמ' קל"א בתוספת ראייה לדבר ממנשה, כי אף שעשה תשובה שלושים ושלש שנים **ולא חזר למעשיו הרעים** וגם עסק בתורה ובמעשים טובים [סנהדרין ק"ג]. בכל זאת נפסק שאין לו חלק לעוה"ב [לחד מ"ד], כי לדעה זו השי"ת לא קיבל תשובתו ולא הועילו לו כל המעשים הטובים שעשה אח"כ [כמבואר בדה"ב ב', ל"ג, יג-ט"ז] כיון שלא השלים גדרי התשובה, וסיים בזה"ל **דבר זה נעלם מעיני רבים ואף היראים ישתדלו בימי אלול רק להיטיב מעט את דרכיהם, אבל מה זה שייך לתשובה, גדרי התשובה הם חרטה וקבלה בלב ויודו דברים**, עכ"ל.

שוב ראיתי שכ"כ החפץ חיים [תורת הבית פ"ג] וז"ל ודע עוד דבעניני תשובה אין מספיק לו במה שלא יעשה עבירה עוד הפעם אלא צריך לשוב לפני השם דהיינו להתוודות לפניו ולהתחרט על העבר **ולקבל על להבא שלא ישוב לכסלה עוד**, עכ"ל.

ובטעם הדבר נראה לבאר שכל עוד שהשב **אינו מתחייב** שלעולם לא ישוב לחטאו הרי הוא כמי שהכה את חברו ובא לבקש סליחתו אך אינו מוכן להבטיחו שלא ישוב להכותו... [וראה מש"כ חובת הלבבות שער התשובה סוף"ד שהעיקרים הנדרשים להשגת מחילת שמיים הם דוגמת הנדרש להשגת מחילת חברו].

וראה עוד תוספת טעם במכתב, תשובה א' הערה 1.

ויתירה מזו, גם אם קיבל אדם ע"ע שלא לשוב לזה החטא **לזמן קצוב**, מ"מ החסיר בגדר הקבלה המחויבת שהיא **לעולם**¹², ועדיין לא עלתה בידו מצות התשובה¹³.

[אכן לאור התמעטות הלבבות בדורנו נראה שנתמעטה היכולת לרוב אותם שהתרגלו בחטאים מסוימים לקיים את עזיבת החטא באופן ישיר של החלטה ומשכך נצרך להם יותר מתמיד העסק בדרכי התשובה על מנת שיוכלו להגיע לעזיבת החטא עם הקבלה כדינה].

ג. השלישית - בתוכן ותוקף הקבלה על להבא לחטאי שוגג¹⁴.

יש שדימו וחייבו את קבלת השוגג שלא ישוב לזו השגגה לעולם להיותה ממש כמו קבלת השב מחטא מזיד. והנה הגם שגם החוטא בשגגה מחויב בתשובה מהתורה עם קבלה להבא שלא ישוב לשגגה זו לעולם¹⁵, מ"מ תוכן ותוקף קבלתו שונה הוא לגמרי מתוכן ותוקף קבלת החוטא במזיד. דהמזיד שהתביעה עליו היא על שהרשיע לבחור ברע בעיני השם, תוכן קבלתו הוא שיקבל ע"ע לעמוד בצער כיבוש היצר לעולם עד שירגיש בעצמו שברור לו שלא ישוב לחטאו [יתבאר עוד לקמן בתשובת המזיד], ואילו השוגג [שחטא בלי שום רצון ודעת להמרות פי השי"ת] שהתביעה עליו היא על שהחסיר זהירות מלהכשל בחטא¹⁶, תוכן קבלתו הוא להוסיף זהירות בדבר שנכשל בו¹⁷. ותוקף קבלתו - כיון שאין השוגג נעשה בדעת כמו המזיד שיהיה אדם יכול לשלוט על כך לגמרי אי אפשר לאדם להגיע בתוקף קבלתו עד כדי ההרגשה שברור לו שלא ישוב לחטאו, אלא כל הניתן לו לעשות, וזהו חיובו, להוסיף זהירות בשיעור **שיראה לו שיועיל לשמרו משגתו**.

ונפק"מ רבתי ובפרט בצבור התורני שרוב החטאים אינם במזיד לתיאבון¹⁸ אלא בשוגג - שעל אלו לא נאמר תוכן ותוקף הקבלה דהמזיד הנ"ל¹⁹, וכל אלו הטועים בכך ומנסים לחייב עצמם בקבלת השוגג כמו קבלת המזיד מכירים בנפשם שאין זה אפשרי לקבל בהחלט שלעולם לא ישגו - ועומדים הם בפני שבר חמור ומייאש בחשבם שאין ביכולתם לקיים את מצוות התשובה ח"ו.

ד. הרביעית - מחייבים קבלה על להבא על חסרון בדברים שמעל יכולתנו כמו על חטאים בדברים שביכולתנו.

¹² כמבואר בר"מ [ב,ב] "ויגמור בליבו שלא יעשנו עוד וכו' ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם וכו' ", וכן הוא בשאר הראשונים והפ"י [הובא מדבריהם לעיל הערה 7].

¹³ ומה שנשמע מבעמ"ס הדרכה למי שמרגיש שאין בכוחו לקבל לעולם שיקבל לזמן קצר - לא אמרו זאת בתור קיום מצות התשובה אלא רק בתור הדרכה מעשית לעשות מה שמרגיש שיכול ע"מ שיתקרב לתשובה כפי יכולתו ועיצה זו נראית תועלתה דמכשירה אותו לקבלה השלימה יותר מרוב דרכי התשובה האחרים משום שמרגיל נפשו ממש בנסיון המעשי של קושי הקבלה, ובונה לעצמו בהדרגה את היכולת להוסיף עוד ועוד בזמן הפרישה מן החטא עד שיגיע לפרישה לעולם [ניסוד הדברים כבר נמצא ביסוד התשובה לרבינו יונה - ראה לקמן תשובת המזיד אות ו'].

והטעם שאין זה נחשב לקבלה של ה'בחינות הקלות' דהגרי"ס ראה במכתב, תשובה ח'.

¹⁴ כל דברינו כאן מתייחסים לשגגות המצויות מחמת שכחה וחוסר תשומת לב, וראה לקמן בתשובת השוגג אודות הקבלה על השגגות הבאות מחמת חוסר ידיעה.

¹⁵ מדהשווה הרמב"ם [תשובה א,א] את קבלת השוגג עם המזיד "כל המצוות שבתורה וכו' אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות וכו' כיצד מתוודה אומר וכו' **ולעולם איני חוזר לדבר זה**", וכע"ז כתב המאירי יומא פה: , וכן משמע בירושלמי סוף יומא לפירוש קרבן העדה.

¹⁶ כדכתבו הראשונים הו"ד לקמן בתשובת השוגג הע' 3.

¹⁷ כמו שכתבו הר"י במשלי, המבי"ט ועוד, הו"ד לקמן בתשובת השוגג [ועיי"ש דרך הוספת זהירות זו]. וגם הרמב"ם [הנ"ל הערה 15] כוונתו ב"לדבר זה" הוא החטא שנתבע עליו והיינו שבשוגג הוא חוסר הזהירות שבמעשה החטא [דלעולם החטא הוא המעשה עם השתייכות האדם אליו (מזיד, שוגג, אנוס), דאין נדרש לקבל לא לשוב לעצם המעשה אלא רק שלא לשוב לעשותו עם היחס אליו ע"י בחירה או חוסר זהירות].

¹⁸ פשוט. וראה לקט שיחות מוסר [לר' אייזיק שר] ח"ב עמ' מ"ט, ק"ג ועוד. אכן מצויות עבירות של מורה היתירה לעצמו והתבאר דינן לקמן בתשובת המזיד אות ג'.

¹⁹ ואופן הקבלה של השוגג [ושל הפושע - השוגג בפשיעה] יתבאר לקמן ח"ב בתשובת השוגג.

הנה לרובא דעלמא ישנם דברים שהגם שהם חיוב מן הדין מ"מ לפי יכולתם אין בכוחם לקיימם בשלימות.

דוגמא לדבר שמעל יכולת רוב העולם - כתב הח"א על הכוונה בתפילה [כלל כ"ח סי"ז] "וידוע שבזמן הזה אפילו אחד מאלף לא ימצא", ויתירה מזו כתב הרמ"א סי' ק"א ס"א "דהאידנא אין חוזרים בשביל חסרון כוונה [בברכת אבות] שאף אם יחזור קרוב הוא שלא יכוון" עכ"ל, ואף אצל הכי תורניים הקושי ידוע, ואף למשתדלים בכל לבם, ונראה דהוי לן כאונס²⁰, דמכיון שאין ביכולת האדם לכוון תמיד בכל משך התפילה בכל תפילותיו אי אפשר לחייבו שיקבל ע"ע שלעולם לא ישוב לחוסר כונה בתפילה, וה"ה בשאר הדברים שמעל היכולת²¹ שחיוב האדם בדברים אלו הוא לכוון כפי יכולתו ולנקוט בדרכי התשובה המתאימים²², וצריך להשתדל בזה גם אם זה מועט מאד בתוצאה, שאין התביעה על האדם בדברים שמעל היכולת לפי התוצאה אלא לפי חסרון ההשתדלות²³, ולכן קבלתו היא להשתדל בזה ולא לזלזל ולהתרפות ממה שבכוחו לעשות [כמו מי ש"מרשה" לעצמו להרהר בתפילה מבלי מעצור].

ולכן המשתדל כפי כוחו בתפילתו אף כשאינו מצליח לכוון אין עליו שום תביעה שיהיה חייב עליה בתשובה, ומי שביכולתו לכוון בתפילה ואפי' בחלק ממנה והתרשל בדבר, ודאי שמחויב בתשובה ולקבל ע"ע שלא ישוב להתרשל מההשתדלות לכוון כפי כוחו²⁴.

ה. החמישית – משווים חסרון במעלה לכשלון באסור גמור.

הנה ישנם דברים שמעיקרא לא ניתנו כחיוב השווה לכל אלא הם מעלות-מדרגות שמחויב בהם רק מי ששייך אליהם. דוגמא לדבר מצות היראה: חיובה השווה לכל נפש הוא יראת העונש²⁵ ואילו יראת הרוממות היא מדרגה שאינה שווה לכל ומחויבת היא רק לאנשי מעלה ששייכים אליה²⁶. וכן מעלת התמדת ה'שיויתי'²⁷ וכיוצ"ב. ויש שמכים על חטא ותובעים מעצמם תשובה שלימה על

²⁰ וראה עירובין ס"ה: יכול אני לפטור את כל העולם כולו מדין תפילה, ופרש"י אם דנים אותם על שלא היו מתפללים בכוונה יכול אני לפטורם, עכ"ל. [וביאור הדבר נראה דהגם שישוד הוא שאין התורה מצוה לאדם לעשות דברים שאין ביכולתו (ראה רש"י שבת פ"ח: ד"ה דסגינן בשלימותא "וסמכנו עליו שלא יטענו בדבר שלא נוכל לעמוד בו"), מ"מ במקום דחזינן דבאמת **רוב צבור היראים אינו יכול** לעמוד בזה יש לתלות בירידת הדורות ומתחדש לן לימוד זכות מעין טענת אונס, ובפרט בדבר שכבר חז"ל והפ"י גילו לנו שיש קושי כללי בקיומו].

²¹ ונראה שגם עבודתו מאהבה ומיראת הרוממות היא מעל דרגת **רוב הצבור** והוי לרובנו כאונס. וכמו"כ לכוון בכל השמות, וכיוצ"ב.

²² כגון ללמוד ביאורי התפילה, להתפלל מתוך חסידות, להעצר רגע לפני התפילה ובתוך התפילה להתבוננות וכיוצ"ב, ועל כולם יש להוסיף תפילה להצלחת התקדמותו.

²³ והגם שבכל חיובי התורה האדם נדרש לעשות רק כפי כוחו ועל מה שמעבר לכך הרי הוא אנוס, מ"מ בכל מצוות התורה לעולם האדם צריך למדוד עצמו לפי התוצאה וכל שעבר על הדין [הגם שחושב שעשה כפי כוחו] אינו יכול לפטור עצמו בכך, דיש לו תמיד לחשוך בעצמו שמא לא מיצה כוחותיו בשלימות [א"כ יש לו אונס מובהק שאין בו ספק] משא"כ במקום דחזינן דרוב ציבור היראים אינו יכול לעמוד בזה יש לתלות בירידת הדורות וכל שמרגיש שהשתדל בדבר כפי כוחו אין לו לייסר עצמו שחטא במה שלא הצליח להגיע לתוצאה.

²⁴ ונראה שאחרי שאין ביד האדם מידה מדוקדקת לדעת אם אכן השתדל בכל כוחו, הרי שאי אפשר לחייבו בקבלה שלעולם לא ישוב להחסיר בהשתדלות לכוון "בכל כוחו", אלא קבלתו היא שלעולם לא ישוב להתרשל בדבר- והיינו שכל שירגיש שבכוחו לעשות לא יניחנו.

²⁵ כדכתבו הר"מ [סה"מ ד'] והחינוך [תלב].

²⁶ המסילת ישרים פכ"ד בבארו את מיני היראה כתב על יראת העונש "ואין יראה זו ראויה אלא לעמי הארץ ולנשים שדעתן קלה אך אינה יראת החכמים ואנשי הדת", והיינו דסגי לעמי הארצות ודכוותיהו ביראת העונש לבדה ואינם נתבעים על חוסר יראת הרוממות.

²⁷ והגם שבח"א ריש כלל א' כתב מצוות עשה מן התורה שיהיה אדם דבק תמיד במחשבתו בהקב"ה כדכתיב 'ובו תדבק' – נראית כוונתו למצוה קיומית דהעושה כן מקיים מ"ע אבל לא דאיכא חיוב בדבר, וכמו שהוא עצמו הביא בהמשך דבריו את לשון רמ"א בסי' א' שהוא "כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים". [ועוד שבנידו"ד אפילו את"ל דהוי חיוב ממש מ"מ אחרי שנראה שהתמדת השיויתי היא מעל דרגת רוב הצבור הרי בעבורו אי קיומה הוי כאונס המבוי לעיל בטעות הרביעית].

חסרון מעלות אלו וכיוצ"ב²⁸ כתשובת עבירה גמורה בעוד שאינם מחויבים בהן כשאר מצוות, וזה פשוט **שלרוב הציבור**²⁹ גדרי התשובה על כל הנ"ל שונים בתכלית מגדרי התשובה על עוונות גמורים³⁰.

ובדברים שהם רק חומרות [דהיינו שיש צד לאיסור אך הוא אינו להלכה] שאין חיוב מן הדין לעשותם אין חיוב תשובה על חסרונם³¹.

נמצא שחיוב הקבלה להבא שהוא שירגיש בעצמו שברור לו שלא ישוב לעולם עוד לחטא הוא רק בעבירות ממש, שעשן מדעת, ושאינו אנוס בדבר.

טעויות המצויות בגדרי החרטה

ישנם רבים הבוחנים עצמם לאור דברי הר"י בעיקר השלישי – היגון [אות י"ב], ומוצאים כמה שחסרה היא חרטתם³² ונופלים ברוחם לחשוב שאין בכוחם להתחרט כדבעי ואיך יזכו לתשובה.

ויש בזה כמה טעויות:

א. הטעות במזיד

הגם שלרבינו יונה המזיד צריך בתשובתו גם את עיקר היגון, מ"מ אין זה לעיכובא כלל – דרך שלושה מכל העשרים עיקרים שמנה הר"י הם לעיכובא [חרטה, וידוי, עזיבת החטא] והמקיימים לבדם מקיים מצוות תשובה **"כי הוא בעל התשובה"** [ש"א, י"ט].

והגם שעיקר החרטה עצמו הוא לעיכובא, מ"מ אין מהותו הצער והיגון ומרירות הלב על מעשהו אלא רק מחשבת הנחמה על חטאו שהלואי שלא עשאו³³ [במחשבה זו לעולם נמצא הרצון לעקור

²⁸ כגון התמדת המחשבה בד"ת גם בעת עסקו בצרכי הגוף [והגם שיש מחייבים זאת מן הדין, מ"מ נתבאר במק"א דמדברי השו"ע והפ"י יש להוכיח דאינו חיוב מן הדין]. גם כשלון במידות – פעמים רבות אין בו איסור כלל כמב' לקמן ח"ב תשובה על מידות.

²⁹ כל דברינו הם על דרך כלל, אכן יש אנשי מעלה שמחויבים באיזה מעלות או חומרות ונתבעים על כך לפי דרגתם [ראה מדבר קדמות להחיד"א מערכת ו' אות יא ונתבאר בהרחבה בקונטרס לפני ה' תטהרו בתשובה לשאלה] ולגבם אכן יהיה חיוב קבלה על ביטולן.

³⁰ ונראה שגדר חיובם של אלו הוא רק להשתדל להתקרב אל המעלה כל אחד לפי כוחו דומיא דהמבואר לקמן בתשובה על מידות אות ג', עיי"ש, ולפי"ז כל התביעה על חסרון בהם וחיוב תשובה יהיו רק במקום בטול ההשתדלות הזו [ויש שעפ"י טבעם ואורח חייהם אף אינם שייכים לחיוב ההשתדלות הזה כלל].

³¹ הנה בדברים שהם רק הנהגות טובות או חומרות – הרי כל שלא נתפשטה הנהגתם בצבור עד כדי תוקף "מנהג" המחייב, פשוט שאין בהם חיוב מן הדין ודין תשובה על בטולם.

גם מצד נדרים אין חיוב, לא מיבעי הנהג כסדר באיזו חומרא **מתוך מחשבת טעות שהדבר מחויב מן הדין** – אינו צריך תשובה כלל אף מדין נדר דהוי נדרי טעות [יו"ד סי' רי"ד ס"א], אלא אף הנהג כסדר באיזו חומרא **מתוך ידיעה שזו רק חומרא**, דהגם דבעלמא הוי חיוב נדר מ"מ כתבו הרבה פוסקים [הו"ד בספר כל נדרי עמ' תרס"ה] דיכול לסמוך על מסירת המודעה בערב ר"ה שאינו רוצה שתיעשה נדר [אך לכתחילה ראוי להחמיר בשעה שמתחיל לנהוג שיתנה בפירוש שיהיה בלי נדר], וממילא אין דין תשובה על ביטולה.

ויש בציבור כמה הנהגות של חומרא שמרוב רגילותם טועים בהם רבים לחשבם כמחויבים מן הדין וטועים להצריך תשובה על ביטולם. ואכמ"ל ולפורטם.

³² ולתוספת חזוק עוד מביאים לדברי הגר"ב בכוכבי אור [סי' ז'] בביאור צורת החרטה עפ"י דוגמת המתחרט במילי דעלמא, ש"אחרי נחם על מעשהו תהיה החרטה נכרת בו בפניו וכל תנועותיו כי לא יוכל להסיח מלבו דאגתו ועצבונו, ויהיה כאיש נדהם וכו' ככה עוד ביותר ראוי להיות החרטה על עוון, והנה האדם יודע בנפשו, כי לא ירגיש דאגה ויגון בלבבו על החטאים שעברו ולא ידריכוהו מנוחה, אף כי יקבל עליו על להבא לשמור ולעשות וכו' עכ"ל – ועי"ז רואים את עצמם ביתר שאת כמה הם רחוקים מהחרטה הנדרשת [ובאמת הכוכבי אור מייירי בחרטה שיש בה את עיקר היגון כדמוכח שם בדבריו, והרי היגון אינו לעיכובא כדלהלן בסמוך].

³³ כן משמע ברמב"ם [תשובה ב,ב] והסמ"ג [עשה טז] שכתב "וכן יתנחם על העבר שנא' כי אחרי שובי ניחמתי" וכ"כ הספר חסידים [סי' כ] והחינוך [שסד] ועוד, ומהות הנחמה פירשוהו הר"מ [תשובה ג,ג] ועוד שהיא המחשבה הלואי ולא עשיתי זאת,

את המעשה הרע ולוותר על הנאת העבירה אם תבוא לידו³⁴] ואינה מצריכה שיעור מסוים של צער³⁵, וכל מי שרק לא פרק מעליו את עול המצוה מרגיש חרטה בעבירות שנכשל במזיד³⁶. ואף להר"י שהמזיד חייב את עיקר היגיון **לכתחילה** מן הדין³⁷ - נראה שלרבים מבני דורנו עיקר זה הוא מעל היכולת ואין אדם נתבע עליו דהוי כאנוס על ביטולו³⁸, אכן חייב להשתדל כפי יכולתו. וכל זאת הוא בדעת הר"י, אכן בהרבה ראשונים נראה דס"ל דכל עיקר היגיון אינו מן הדין אף לכתחילה, רק מעלה בתשובה [כמבואר לקמן ח"ב תשובת המזיד סעיף ח'].

ב. הטעות בשוגג

הנה בכל עשרים עיקרי התשובה שהביא הר"י הוא מיירי בחוטא **המזיד** לתיאבון³⁹.

וכן נראה בר"י שמנה לשני עיקרים נפרדים את החרטה והיגיון וצריך להבין מה ההבדל ביניהם, ונראה כנ"ל דהחרטה ענינה הוא המחשבה הלאי שלא הייתי עושה זאת וכדסיים הר"י [שם, אות י'] "הוא אשר דבר ירמיה ע"ה אין איש ניחם על רעתו לאמור מה עשיתי" ואילו היגיון ענינו הוא הרגשת **צער מרידות הלב על מה שעשה** וכמו שפירש הענין הר"י עצמו [אות יב] "כי יתכן שיתחרט וירע בעיניו על חטאתו אשר חטא ולא השלים חוקו בזה. ויותר מהמה ראוי שיצטער ויאנח וכו' ", ובהמשך דבריו [אות יג] "ומדרגות התשובה ומעלותיה לפי גודל המרידות ועוצם היגיון וכו' כאשר יעטוף ויצטער הרוח וכו' כפי אשר תכבד עבודת האנחה עליו וכו' ". וראה עוד דברי הכתר ראש המובאים לקמן הע' 35 שמרידות הלב אינה מעכבת. [וראה הרחבת הדברים במכתב א' תשובה ז'].

³⁴ דאם רק חש צער על מעשהו הרע אך מבלי שיהיה מוכן לוותר על הנאת העבירה כשתבוא לידו הרי שאינו חוזר בו מבחירתו הרעה וממשיך להעדיף את הנאת העבירה על פני הציות לציווי השי"ת ואין כאן חרטה. וכן משמע במסילת ישרים פ"ד שמדמה את חרטת התשובה לחרטת הנדר "שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתאונן על רעתו ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעקרא כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא נעשה הדבר ההוא וכו' ", והרי פשוט שא"א לנודר לישאל על נדרו על מנת לפרוש ממנו שתהיה דעתו בשעת שאלתו היפך זה לשוב ולידור בדבר זה, כך חרטת השב א"א שתהיה דעתו לשוב לחטאו אם יבוא לידו. שו"ר שכן מפורש בעיקרים מאמר רביעי פכ"ז. [ואי"ז שייך לעיקר הקבלה לעתיד, דהקבלה היא **החלטה** הבאה לאחר שברור לשב שביכולתו לא לשוב לחטאו לעולם, ואילו החרטה היא רק **הרצון** לעקור את המעשה הרע מהמציאות וזאת טרם כל בחינה של יכולתו לקיים זאת למעשה].

³⁵ דאעפ"י שאי אפשר לחרטה בלי סרך צער מהבחירה הרעה מ"מ אין צער זה ממהותה כדנתבאר לעיל, וממילא אינה מצריכה שיעור מסוים ממנו, כן משמע בר"י [אות יט] דלמד את יסודות התשובה המעכבים מקרא 'ומודה ועוזב ירוחם' וכתב "החרטה והוידוי בכלל מודה, **כי המתודה מתחרט** וכו' ", חזינן דנקט בפשיטות שכל שהגיע לידי וידוי אית ליה חרטה [וע"ע במכתב א' תשובה ו בדברי הר"י הללו].

וכן נראה בכתר ראש [להגר"ח מוואלוז'ין אות קל"א] "תשובה עצמית [עצמה] עפ"י דינא דגמ' בנקל לצאת היינו שיגמור בדעתו שלא ישוב לכסלו עוד ומרידות הלב ליתר שאת", והיינו שמתקיימת התשובה [הכוללת חרטה] אף בלי צער מרידות הלב. וכע"ז כתב תלמידו בספר מנוחה וקדושה [שער התורה ח"א אות י' ובנדמ"ח שער א סי' ו' עמ' קמג] בזה"ל "אמנם אם צערו כערך המאבד דינו אחד גם היא נקראת תשובה" [וראה לשון הר"י אות יב].

עוד נראה להביא ראייה שאין צריך לשיעור גדול בחרטה מפרש"י על המשנה יומא [פ"ה:]: דתנן חטאת ואשם ודאי מכפרים, מיתה ויוה"כ מכפרין עם התשובה. וקשה אמאי בחטאת ואשם לא כתבה המשנה שמכפרים עם התשובה ופרש"י וז"ל חטאת ואשם מכפרין ומסתמא תשובה איכא שאם לא היה מתחרט לא היה מביא קרבן עכ"ל [וכ"כ המאירי שם], ומבואר שכל אדם שמביא קרבן על שגגתו מסתמא עשה תשובה, ואי נימא דבעינן לשיעור גדול בחרטה [כמו שיש שרצו להוכיח מדברי הכוכבי אור הנזכרים לעיל הערה 32] תיקשי לן איך יתכן **בסתמא שכל אדם פשוט** המביא קרבן עשה תשובה עם חרטה בשיעור גדול. וכן משמעות הרס"ג [אמו"ד מאמר חמישי פ"ה] שהביא מקור לעיקר החרטה מקרא דהושע [י, ד] שובה ישראל עד השם אלוקיך כי כשלת בעוונך וכתב "רוצה לומר כי החטאים ההם ומכשולים [נדצ"ל כי החטאים הם מכשולים]", ונראה שנקט בפשיטות שמעצם הכרת המכשול שבחטא כבר איכא לחרטה.

³⁶ כן נראה בכל הנכשל **אקראי** בעבירת מזיד. שוב הראוני שכ"כ בספר עבודת המלך על הר"מ [תשובה א, א] בענין החרטה בזה"ל שהלא כמובן אם אדם עובר על איסורין ומכיר חטאו ואינו כופר חלילה בהי"ת בודאי יתחרט על מה שעשה וכו' עכ"ל. [אכן יתכנו חטאים שדשים בעקבם עד שלא מרגישים בהם שום חרטה].

³⁷ כמבואר לקמן בתשובת המזיד אות ח' ובהערות 49, 50 שם וראה שם דעת שאר ראשונים.

³⁸ וראה מש"כ עוד בזה לקמן שם הע' 51, וראה עוד במכתב א', תשובה ד'.

³⁹ כן מוכח בהרבה מלשונותיו ונביא לדוגמא מתחילתם:

כבר בעיקר הראשון [אות י'] - מיירי ב'עוון', ובגוף הדברים "איך לא היה פחד אלקים לנגד עיני וכו' כי הייתי על הנפש היקרה אכזרי וכו' " - וכ"ז שייך רק גבי בחירה ברע.

ובעיקר השני [אות י"א] "כי **התאוה תאוה** ויחזק עליו יצרו ויתקפהו וכו'".

ובעיקר השלישי [אות י"ב] "כמה רבה רעת **מי שהמרה** את יוצרו וכו' " וואיך **מלאו לבו** להכעיס לפניו וכו'".

ובעיקר הרביעי [אות ט"ו] - "במדת תשובתם כנגד מידת **משובתם**".

ובעיקר החמישי [אות י"ז] "ועוד ידאג בעל תשובה **פן יתגבר עליו יצרו** וכו' ", ועוד ועוד.

ויש מהעיקרים [התשיעי והתשעה עשר] שכל מהותם אינה שייכת גבי השוגג.

ונראה דהשווג אינו חייב מן הדין כלל בשאר עשרים עיקרי התשובה שאינם מעכבים [זולת השוגג בחמורות הצריכות קרבן שחסר לנו בזמן הזה⁴⁰]. והיינו שאינו צריך את עיקר היגון אף לכתחילה. והגם שבחרטה עצמה הוא מחויב והיא לעיכובא מ"מ יוצא ידי חובת הדין בכל מחשבת חרטה הקיימת אצלו ממילא אחרי שודאי לא רצה בחטא.

ג. הטעות בדברים שמעל היכולת

התבארה לעיל בטעות הרביעית בדוגמת חסרון הכוונה בתפילה דהוי לרוב כאונס, עיי"ש, ובהם לא הוי עבירה אלא כאשר מחסיר בהשתדלות, ורק אז יהיה חיוב תשובה וחרטה על הזלזול ועל החוסר בנקיטת דרכי התשובה המתאימים על מנת למעט בחסרון.

ד. הטעות בחסרון המעלות

התבארה לעיל בטעות החמישית בדוגמת החסרון ב"שויתי" ונראה דגם כאן אין אדם נתבע על עצם החסרון אלא על מה שנהג זלזול וחוסר השתדלות לקרב עצמו למעלה, ורק במקרה שכזה עליו להתחרט על כך.

והנה כל הטועה להצריך עצמו להצטער על השוגג וכן על דברים שמעל יכולתו וכן על חסרון המעלות כמו על המזיד מרגיש שאינו מצליח להתחרט כדבעי [שהנפש מרגשת באמת, שמה שאינו מזיד הוא הרבה פחות חמור מהמזיד, וממילא אין צער הכשלון בו דומה לצער הכשלון בחטא מזיד ואי אפשר להרגיש באמת אחרת מזה⁴¹], וכל המתאמץ להרגיש צער על שוגג ואצ"ל על אונס או על חסרון מעלה כמו על מזיד - דוחק הוא את נפשו לרגש שאינו אמיתי, "כי יתעלה צדקו מלהשוות המזיד והשוגג בדבר מן הדברים" (לשון הר"מ בפי"המ"ש אבות פ"ד ד"ה אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם)⁴² ויש לו אכזבה מעצמו וביקורת על עצמו והרגשה רעה בעסקו במצוות התשובה, ועוד שמועד הוא להתייבש חלילה מכל מצות התשובה⁴³.

נמצא שאין מקום ליאוש ממצות התשובה מחמת חסרון ברגשות החרטה והיגון - **דבחרטה אין שיעור מסוים של צער, והיגון אפילו בחטאי מזיד שביכולתו להשמר מהם אינו לעיכובא.**

⁴⁰ כן משמע בר"י [ש"ד, י"ד] שמצריך רק בשוגג בחמורות [מיתות ביי"ד וכריתות] לתוספת מקצת עיקרי התשובה שאינם מעכבים. [ואף זאת רק בזה"ז שחסרה כפרת הקרבן] ומשמע שבגי שגגת שאר לאוין דעלמא אין צריך אף למקצתם [ונראה עוד בח"ב תשובת השוגג הע' 16 ובנספח ג'].

⁴¹ ראה מש"כ חוה"ל [שערי התשובה רפ"ג] שמתנאי תשובת המזיד הוא שידע שאי"ז שוגג "כי אם לא יתברר לו זה ויהיה מסתפק או שוגג בלתי מזיד לא תתכן החרטה ממנו עליו וכו' ". ודברי הר"י שמצריך להגדיל חרטה העבירות הקלות כמו החמורות אינם ענין לכאן כלל, דהוא מייירי במזיד שיש תוספת חומרא במעשהו במה שמזלזל בעצם האיסור להיותו מהקלות [שכן "אין לו להביט לקטנות העבירה אבל יביט לגדולת מי שהזהיר עליה" (ש"א, ל"ח)], משא"כ הכא קולת חרטה השוגג הינה מחמת העשותה בשגגה בלי דעת [ואצ"ל בלי זלזול בעצם האיסור].

⁴² והראוני בכוכבי אור [מאמר ע"ח עמ' ק"מ] שכתב בזה"ל דזה **בודאי** כי עונש שוגג לעומת מזיד הוא **לפחות חלק אחד ממאה**, עכ"ל.

⁴³ ואף אם לא יגיע לידי יאוש, מ"מ נגרמת לו חולשה וחסרון בחרטה וביגון שחייב בהן כפי יכולתו בעוונות מזיד, משום שהאדם מוגבל בכוחותיו וכשמוציא כוחותיו לריק במקום שאין צריך, מצוי שיחסרו לו במקום שצריך [ואפשר דג"ז נכלל בוידוי דרבינו נסים גאון 'את אשר הקלת החמרת'], ועוד שההרגשה הרעה מעסק החרטה השגוי משפיעה טעם לפגם על החרטה האמיתית.

ח"ב - התשובה למעשה

תשובת המזיד

א. הנה שלושת עיקרי התשובה המעכבים הם א. חרטה. ב. וידוי. ג. עזיבת החטא¹. והקבלה על להבא היא גמר עזיבת החטא².

מהות עיקרי
התשובה
המעכבים

החרטה - מהותה היפוך המחשבה על חטאו שמוטב היה שלא עשאו³.

הוידוי - מהותו הודאה במעשה החטא לפני השם⁴ ובקשת המחילה⁵.

עזיבת החטא - מהותה הפסקת עשיית החטא בהווה וקבלה שלא לשוב לעשותו בעתיד⁶.

הקבלה על להבא – מהותה ההסכמה שיגמור בליבו שלעולם לא ישוב לזה החטא⁷.

מהות הקבלה

בהסכמה זו אין די ברצון טוב שלא לשוב לחטא [רצון שקיים בכל מי שלא פרק מעליו עול המצוה] אלא צריך **החלטה גמורה** שלעולם לא יחזור לחטאו ע"י שכל ימי חייו יתאמץ להלחם עם פיתוי היצר החזק ממש כפי זה שנכשל⁸ בו ולנצחו [מלחמה שיש בה קושי וצער לנפש ופעמים אף יסורים

¹ כן הוא פשוט בראשונים [רס"ג, רמב"ם, רבינו יונה, חוה"ל, מאירי ועוד], ובמב"ט [בית אלקים, פ"ב] איתא שגם עשיית עיקר אחד מעיקרי התשובה המעכבים "מועיל קצת", עיי"ש.

² דלא סגי במה שיפסיק לחטוא בפועל אלא דצריך גם לקבל ע"ע שיעזוב חטאו לעולם כמ"ש הר"י באות י"א וז"ל העיקר השני עזיבת החטא. כי יעזוב דרכיו הרעים ויגמור בכל לבבו כי לא יוסיף לשוב בדרך הזה עוד ואם און פעל לא יוסיף עכ"ל, וכן נראה ברמב"ם [תשובה ב, ב] שכתב "ומה היא התשובה. שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בליבו שלא יעשה עוד שנאמר יעזב רשע דרכו וכו'", הרי שלמד מהאי קרא ד"יעזוב" גם את חיוב הקבלה על להבא.

[יש ראשונים (ר"מ, ר"י) שמנו את הקבלה בכלל עיקר עזיבת החטא ועי"ז הו"ל ג' עיקרים לתשובה, ויש ראשונים (רס"ג אמו"ד מאמר חמישי פ"ה, חוה"ל שער התשובה פ"ד) שחילקו את עזיבת החטא והקבלה לשני עיקרים נפרדים וזהו שמנו ארבעה עיקרים לתשובה, ואין ביניהם מחלוקת לדינא].

³ כמ"ש הר"מ [תשובה ב, ב] והר"י [ש"א, י'] שמהות החרטה היא הנחמה והיא המחשבה הלואי ולא עשיתי זאת [כמבאר בר"מ תשובה ג, ג] ונתבאר באריכות לקמן מכתב א תשובה ז מכתב א תשובה ז לעיל בטעויות בחרטה אות א'.

⁴ כן הוא פשוט לשון וידוי דקראי וכדכתב הר"י [ש"א, מ] "יש עליו להזכיר עוונותיו", וכן הוא בוידוי דעכ" [יהושע ז, יט], וכן הוא בוידוי של רבינו נסים גאון [ד"ה ריבוננו של עולם מנהג בית דינך הצדק וכו'] שדימה הוידוי להודאת בע"ד, וכן כתב רבינו בחיי [כד הקמח-וידוי] "ענין הוידוי הוא שיוודה ויגיד לקב"ה חטאתי לפניך", וכן נראה בספורנו [דברים ל, יא], וכן משמעות המסילת ישרים [פ"ד] שהוידוי הוא "היות השב מכיר את חטאו ומודה בו".

⁵ משמעות הגמ' יומא [פז]: [שהעמידה זה מול זה וידוי להקב"ה מול פיוס לחבירו] [המסתיים בבקשת מחילה], ומוכח בירושלמי [יומא ח, ז] כיצד הוא מתודה, ר' ברכיה בשם ר' בא בר בינה רבונן חטאתי וכו', יה"ר מלפניך ה' אלקי שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עוונותי ותסלח לי על כל חטאתי עכ"ל, [וכע"ז בגמ' ברכות יז: נוסח וידוי רב המנוגד זוטי ביומא דכיפורי, ויש לדחות דאפשר דרק תוספת הוא דהוסיף לעצמו בוידוי], וכן משמע ברמב"ם [א, א] מדפתח את לשון הוידוי בתיבת 'אנא השם' הצריך בזה גם שיהיה הוידוי דרך בקשת מחילה וכדכתב להדיא בסה"מ [ע"ג], וכן המאירי [מאמר א' פ"ח] וחוה"ל [שער התשובה רפ"ד] כתבו להדיא את בקשת המחילה בתוך מהות הוידוי, והרס"ג [אמונות ודעות מאמר ה' פ"ה] והר"ן [דרוש השישי] אף הגדילו להגדיר את כל מצות הוידוי בלשון "בקשת הכפרה", וכן משמע ברש"י [יומא לו: ד"ה חוזר ומתודה] שכתב על הוידוי לשון "לבקש" [וראה עוד רש"י ב"ק ג: ד"ה וגם לילה]. וכן נמצא בשע"ת [הוצאת שפתי חכמים עפ"י כתיב יד מדוקדקים] בעיקר הוידוי [ש"א, מ] שיש תפילה בוידוי עצמו, [ובאמת דבר זה כבר רמוז בדבריו באות יא שכתב "והוידוי והתפילה במקום הטבילה"], ולעצם בקשת המחילה כתב בספר עיוני הלכה [תשובה] דמשמעות הרמב"ם [הנ"ל א, א] והמאירי [מאמר א' פ"י ד"ה וענין הוידוי] שא"צ להוסיף לשון בקשת מחילה בפ"ע אלא סגי במה שפותח את וידויו בלשון אנא [וכנדפס בכל הנוסחים המצויים]. ובאמת כבר מוכח כן מקרא דמלכים [א, ח, מו] דקרי לוידוי חטאנו והעוינו רשענו בלשון "והתחננו אליך" ונראה דזה משום שכל דברי הוידוי הם לתכלית זו של בקשת מחילה מהשם. [והרמב"ם (בהלכותיו) כתב לומר בוידוי גם את חרטתו וקבלתו ושאר ראשונים לא הצריכו זאת].

⁶ ר"מ [תשובה ב, ב] ור"י [ש"א, י"א]. וראה לעיל סוף הע' 2 במוסגר.

⁷ ר"מ [תשובה ב-ב] "ויגמור בלבו שלא יעשנו עוד", "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", שע"ת [ש"א-י"א] "ויגמור בכל לבבו כי לא יוסיף וכו'", רס"ג [אמו"ד מאמר חמישי פ"ה] "כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם כי לא ישנה תהיה תשובתו מקובלת", מאירי [חיבור התשובה, מאמר א', פ"ט] "לגמור במחשבתו לבטלי שוב לעשות העוון", "ויגמור בלבו לעזוב דרכו הרעה תכלית העזיבה", ועוד.

⁸ פשוט, שכך דרך קבלת כל החלטה ע"י שנותן דעתו על אותו דבר אם מסוגל לכך. וכן משמע בר"י [ש"א, י"א] "עד אשר יהיה נכון ליבו בטוח בשם כי אם יוסיף יעבור בו היצר יפגשוהו כפעם בפעם ורבה עליו תאוותו כמשפט הראשון לא יהיה נפתה ליבו עליו ויעזוב דרכו", וכן בחוה"ל [שער התשובה סופ"ג לפי לשון הלב טוב] "שיתחזק מאוד לסבול את הצער של עזיבת הרע שהוא מורגל בו ותהיה לו החלטה נחושה בליבו ובמצפוניו לסור ממנו". ומבאר הדבר בשם הגר"ס בדעת תורה לרבי ירוחם ממיר [דברים ב' במאמרים פ' האזינו עמ' קס"ו] וז"ל [בקיצור] והיה הגר"ס זצ"ל אומר כי באמת אין עצה אחרת וצריך האדם

ממש⁹] ותוקף החלטה זו נראה שצריך להיות עד כדי שירגיש בעצמו¹⁰ בטוח [מעין אומדנא רבא]¹¹ שיכול לעמוד לעולם בנסיון זה שנכשל ב[אבל אם יש לו התעוררות לשוב (כיוה"כ וכדו') ומכיר בעצמו שעדיין אינו יכול לעמוד בצער קיום קבלתו במהלך החיים הרגילים אי"ז נחשב קבלה]¹².

והגם שבמחשבת השכל אדם מבין שהרגשת יכולת זו שמרגיש עכשיו אינה מובטחת שתשמר לו לעתיד והוא עשוי להחלש ממנה, ויותר מזה אף עלול להכשל בפועל ממש ח"ו¹³, אין בכך שום סתירה להצלחת קבלתו ותשובתו [כמבואר בח"א, "הטעות הראשונה"].

ונראה דאף אם השב טועה במחשבתו, וכלפי שמיא גליא שאין קבלתו חזקה דיה בשביל לעמוד באותו נסיון שנכשל בו, כל שנותן דעתו על קושי הנסיון כנ"ל ומרגיש בתום ליבו שהחלטתו חזקה שיעמוד בו הרי זה קבלה¹⁴.

הטועה בקבלתו

ביוה"כ לצייר לעצמו מכל חטאיו שעבר עליהם ולחשוב עליהם איך היה עושה עכשיו אם יבוא לפניו אותם החטאים עצמם באותם המצבים כבשעת החטא ודווקא על כגון זה יעשה תשובה עכ"ל.

ונראה דאין כונת הגרי"ס לחדש חיוב עבודה של ציור הנסיון כמו חי עד שירגיש בשעת קבלתו את אותה דרגת קושי שנכשל בה, שזה בודאי אינו שווה לכל נפש ומצות התשובה לכל ניתנה [ועוד דכל הראשונים לא כתבו שצריך בשביל הקבלה עבודה של ציור], אלא כוונתו כדנתבאר שבשעת הקבלה יחשוב על אותו הנסיון שנכשל בו ויראה עצמו מסוגל לעמוד בו, ומחשבה זו היא טבעית באדם שכל שרוצה להחליט באמת על איזה דבר לעשותו בהכרח אומד עצמו מסוגל לכך, והגרי"ס בא לאפוקי ממי שבשעת קבלתו נותן מחשבתו רק על רצונו שלא לחטא מבלי לראות עצמו מסוגל לעמוד באותו הנסיון שנכשל בו, שדבר זה אינו קבלה.

[אכן מי שמסוגל לצייר לעצמו את הנסיון כמו חי, הגם שחיובא ליכא מעלה מיהא איכא, דככל שיעשה כן כך יגדל בטחונו ביכולתו לעמוד בקבלתו (וה"מ בכל החטאים זולת עריות, שמסוכן לציירם מדאי פן יעורר יצה"ר בנפשו)].

⁹ אכן כך הוא רק בהתחלת מלחמתו של השב, אך כבר לאחר שזוכה אדם לנצח יצרו פעם ראשונה נעשית הקלה במלחמתו ובפעם השניה שיפגשו יקל עליו לנצחו, ובפעם השלישית עוד יותר, וכן הלאה, וההרגל על כל דבר שלטון.

¹⁰ הרגשה זו היא תולדה טבעית לאומדנא של היכולת לעשות איזה דבר הנמצאת במחשבת כל אדם בכל החלטותיו אשר יחליט, דא"א לגמור בליבו על דבר שאין לו לכה"פ אומדנא שיכול לעשותו. מידתה של אומדנא זו המביאה את האדם להרגשה שיכול לקבל ע"ע משתנה מאדם לאדם, כ"א לפי טבעו כפי שרגיל לנהל עצמו בהחלטותיו בכל שטחי חייו. יש המעמיקים לשקול בשכל את הצדדים בעד ונגד על מנת לקבל החלטה, ויש שדי להם במחשבה שיטחית.

¹¹ דז"ל הר"י [א, יא] "עוד אשר יהיה נכון לבו בטוח בשם כי אם יוסיף יעבור בו היצר ויפגשו כפעם ורבה עליו תאותו כמשפט הראשון, לא יהיה נפתה לבו עליו ויעזוב דרכו". והגם שבשאר ראשונים לא התפרש הדבר נראה דמסכמת דעתם לכך אחרי שסברא היא כדמצינו בדרכי הפיוס שבין אדם לחברו, שאם הכה אדם את חברו ובא אליו לבקש סליחתו ומביע בפניו את גודל חרטתו ושככל הנראה לא יוסיף להכותו הרי המוכה בודאי לא יתרחצ רק אם יבטיחנו על כך אמיתית.

ועוד נראה לבאר תוקף קבלה זה מצד חומר הענין. הנה הקבלה היא סוג של התחייבות לה' שלא ישוב לחטא, ולעולם אין אדם יכול להתחייב על איזה דבר מבלי שתהיה לו האומדנא שיכול לעשותו [כמב' בהע' הקודמת], ודרך מידתה של אומדנא זו היא לפי חשיבות וחומרת הדבר שמתחייב עליו, כך שלדברים קלים דוגמת הבטחה להשיב לזמן מסוים ספר ששאל מחברו סגי ליה באומדנא שמסתמא יהיה יכול להשיבו,

ואילו לדברים בעלי חשיבות רבה דוגמת התחייבות בחוזה רכישת דירה לא סגי ליה בהכי עד שתהיה לו אומדנא רבה, וירגיש בעצמו בטוח שיוכל לעמוד בהתחייבותו. ומעתה גבי קבלת התשובה שיש בה התחייבות לה' שלעולם לא ישוב לדבר החמור כ"כ של המראת פי השם בעבירת מזיד נראה דלא סגי בהרגשה שמסתמא כבר לא ישוב לחטאו אלא צריך שירגיש בטוח בעצמו כנ"ל.

¹² דכל זמן שאדם מרגיש בנפשו שעדיין חסרה לו היכולת להלחם ביצרו גם בזמן החיים הרגילים שלאחר חלוף התעוררות הרי זה כמי שקבל ע"ע קבלה רק עד שתחלוף ההתעוררות ותו לא.

¹³ שהרי אדם בחירי לעולם וצריך תדיר חיזוק ביר"ש ועלול ליפול מדרגתו [ראה שע"ת ש"ג, ט"ו ועוד, ופי' הגרי"א משלי (טו), (כד) עה"פ 'אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה' שאי אפשר לאדם שיעמוד בדרגה אחת ואם לא יפעל לעלות ירד למטה] ובפרט מי שכבר שב כדין ולמרות זאת חזר ונכשל.

והמכיר בעצמו עפ"י נסיון שהגם שמגיע בעת התשובה לחיזוק וליכולת לעמוד בנסיון מ"מ טבעו להחלש עם הזמן ומאבד את היכולת הזו, צריך הוא להוסיף בקבלתו את האמצעים [בדרכי לימוד המוסר] אשר ישמרו אותו בחיזוק הנדרש עד אשר ירגיש את עצמו בעל יכולת לעמוד בנסיון לעולם כנ"ל.

¹⁴ כן מוכח בשע"ת [ש"א, מט] שכתב בביאור התשובה המעולה המגיעת עד כסא הכבוד, שאם בוחן ליבות יבין ונוצר נפשו ידע שאם יבוא לידי נסיון ויגיע לידו כענין הראשון יציל את נפשו מיד יצרו הנה הוא לפני השם **במדרגה העליונה** מן התשובה עכ"ד, והיינו שהתשובה הרגילה היא באופן שלא הגיע לכך, אלא כל **שנכון לבו בטוח בה'** שיעמוד בנסיון הויה קבלה גם אם בוחן ליבות ידע שלא יעמוד בנסיון, וכן משמע מדברי הרס"ג, מאירי, מבי"ט ועוד שכתבו שהתשובה מקובלת למרות שחזר פעמים

ודעת הרמב"ם שעל השב עוד לקחת את הקב"ה [היודע תעלומות שבלב] לעד על כך שהסכמתו אמיתית¹⁵, ואופן לקיחת הקב"ה לעד הוא ע"י שיאמר לפניו את קבלתו¹⁶, וראה בהערה¹⁷. יש ראשונים [החינוך (מצוה שס"ד), ספר חסידים (סי' כ)] שכתבו כהרמב"ם, **אמנם** רוב הראשונים [רס"ג, רבינו ניסים גאון בחיבורו יפה מהישועה, שע"ת, מאירי, חובה"ל, ועוד] לא הזכירו דבר זה, ומשמע דס"ל שאין צריך לאמר את קבלתו להשם¹⁸.

ב. והנה עיקרי החרטה והיודי [שמן הדין] הם קלים לקיימם, שכל מי שלא פרק מעליו עול מלכות שמים מרגיש חרטה בעבירות שנכשל בהם במזיד¹⁹, וכבר התבאר לעיל [ח"א הטעויות שבחרטה סעיף א'] דאין בחרטה שיעור צער מסוים.

אכן בקבלה על להבא שלא ישוב לחטא מצוי הקושי²⁰. שכאמור לא די ברצון לחוד אלא צריך להביא את עצמו להסכמה גמורה להלחם ולסבול צער כיבוש היצר כל ימיו.

הנה יש מהחוטאים דרך מקרה שכבר יש להם דרגת יר"ש כללית הנותנת יכולת לעמוד בנסיון ועליהם רק להתבונן בחומר החטא [התבוננות המביאה להכרה בהכרח הגמור לעמוד בנסיון על אף הקושי] עד שירגישו בעצמם את היכולת להחליט בהחלטה גמורה לעמוד בנסיון לעולם,

רבות לחטאו ואע"פ שאצל אדם שכל שנה חוזר לחטאו מסתבר שהיה חסרון בתוקף קבלתו מ"מ כיון שהיה שלם בליבו שלא ישוב לחטאו היא קבלה. [וראה עוד מכתב א' תשובה א' ס"ק ב].

וטעם הדבר נראה לפי שכל המצות לעולם מסורות ביד האדם לעשותן לפי הנראה לעיניו ונרגש בחושיו, וכך גם קבלת התשובה שגדרה הוא "גמירות לב" השב שלא ישוב לחטאו. גדר זה נקבע לפי דעתו ולבו של השב וכל שנראה לו שהסכמתו חזקה דיה [בגדר הנ"ל] ה"ז קבלה כדינה אף אם הוא טועה במחשבתו.

ומש"כ הרמב"ם [תשובה ב, ב] שצריך להעיד עליו יודע תעלומות אין זה סתירה. דלמבואר בסמוך שלמפרשי הרמב"ם כונתו שעל השב לקחת על עצמו את השי"ת היודע תעלומות שבלב להיות עד שאכן גמר בלבו שלעולם לא ישוב לחטאו אין שום ראייה, דלא מיירי בעדות השם על הצלחת הקבלה שלא ישוב לחטאו אלא רק על היות ליבו אמיתי ושלם עם קבלתו. ועי"ע בנספח א' ביאור רחב בדעת הרמב"ם בזה.

¹⁵ כן ביארו מפרשי הר"מ [הכס"מ, לח"מ ועוד] והספר חסידים [סי' כ'] ועוד רבים את כוונת הר"מ [תשובה ב, ב] "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" ולפי"ד כוונתו "ויעיד עליו [החוטא את] יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", וטעם הצורך בלקיחת הקב"ה לעד נראה דהוא כדי לחזקו שיהיה אמיתי בקבלתו [וראה עוד בנספח א' שהארכנו בביאור שיטת הרמב"ם. והבאנו לפירוש נוסף מהח"א בדעתו שלפיו ליתא לדין זה, עיי"ש].

¹⁶ כמ"ש הרמב"ם שהמקור להעדאה הוא מהקרא [הושע יד, ד] "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו" ובארו הכס"מ והלח"מ שהראיה שהביא היא שתחילת הפסוק הוא "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' **אמרו אליו** וגו' ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו", והיינו שהנביא מוכיח את עמ"י שישבו בתשובה על עוון ע"י וההשענות על אשור ואומר להם שישבו בתשובה ויאמרו להקב"ה שהם מקבלים על עצמם שלא לשוב לחטאם, ואמירה זו אל השם משמעותה שלוקחים אותו ית' לעד על כך [וראה בנספח א' הערה 8 תוספת ביאור], וכ"כ החינוך [שס"ד] "וגם כן צריך להזכיר בפירוש שלא ישוב לעשות החטא עוד שנאמר ולא נאמר עוד אלהינו וכו'".

¹⁷ ונראה לכאור' דצריך לכוון באמירתו שלוקח את הקב"ה לעד על אמיתות קבלתו, דזה כל ההבדל בין אמירת הקבלה בתור סיפור דברים ששב בתשובה לבין לקיחת הקב"ה לעד על כך, והר"מ כתב "ויעיד עליו" ולא כתב "ויאמר הקבלה בפיו". וראה בנספח א' הערה 14 מה שכתבנו לדון בזה.

¹⁸ ויותר מוכח כן מכל אותם הראשונים שכתבו את נוסח היודי ולא כתבו בו שצריך לומר את הקבלה שקיבל, והיינו שסגי בקבלה בלב.

¹⁹ וכמש"כ בספר עבודת המלך על הר"מ [תשובה א, א] בענין החרטה בזה"ל שהלוא כמוהו אם אדם עובר על איסורין ומכיר חטאו ואינו כופר חלילה בהשי"ת בודאי יתחרט על אשר עשה וכו', עכ"ל.

[אכן ראה לקמן בהערה 33 שיש חטאים שישנם שדשים בעקבם עד שלא מרגישים בהם שום חרטה].

²⁰ שו"ר שכ"כ באור ישראל אגרת ט"ו "הן יסוד ימי התשובה קבלת עזיבת החטא, **והיא הקשה מכל העבודות שביה"כ** הבעל"ט".

שוב הראוני שכן מפורש ברס"ג [אמונות ודעות מאמר חמישי פ"ה] שכתב ואיני ירא על רוב עמינו שיפילו מגדרי התשובה כי אם את הקבלה על להבא עכ"ל, עיי"ש.

ויש מהחוטאים דרך מקרה שאינם יכולים עדיין להגיע להחלטה זו ולהם הדרך להגיע לכך תהיה ע"י הגברת יראת שמים בלבם²¹.

הדרך העיקרית להגביר יראת שמים שתהיה מחסום לפיתוי היצר היא ע"י לימוד המוסר²², ומהות המוסר כתב הר"י [ש"ג,ג] "שילמד גנות העבירות וההפסד והאבדון הנמצא בהן וכו' ולהוכיח עצמו בזכרון הענשים וכו' וזאת הידיעה תיקרא מוסר"²³.
ויש להתפלל על הצלחת הקבלה²⁴. ונכון לכוון על כך בוהחזירנו בתשובה שלימה לפניך²⁵.

²¹ הנה הר"י [ש"א,יא] כתב שהדרך לעזיבת החטא והקבלה אצל החוטא דרך מקרה היא ע"י ש"יסיף בכל יום יראת השם בנפשו ויתן חתת אלקים בלבבו בכל עת, עד אשר יהיה נכון לבו בטוח בשם כי אם יוסיף יעבר בו היצר וכו' לא יהיה נפתה לבו", וכע"ז כתב בש"א,ד עיי"ש. אמנם שאר הראשונים [רס"ג, רמב"ם, מאירי, ועוד] כתבו רק "שיגמור בלבו שלא יעשנו עוד" ולא כתבו שצריך מקודם להוסיף יר"ש כדי שיוכל לקבל. ונראה דתלוי הדבר בסוג החוטא, דמי שחסר לו בדרגת היר"ש הכללית שנותנת יכולת לעמוד בנסיון [כמ"ש במשלי טז, א "וביראת ה' סור מרע"] הכל מודים שצריך להוסיף יר"ש בליבו עד אשר יהיה נכון לבו שיעמוד בנסיון וכמ"ש הר"י הנ"ל,

ומי שכבר יש לו את דרגת יר"ש הנותנת את היכולת הכללית לעמוד בנסיון וכשלונו היה רק "כי מראשית לא חשב כי פתאום יבא היצר השודד עליו" [לשון הר"י אות ד] ואחרי שנפל בחטא הוא מודע וזהיר להשמר מיצרו, הרי שיש בכוחו לקבל עתה כדין גם בלי הוספת יר"ש. ובשכזה גברא נראה דגם הר"י יסכים שיוכל לקבל ע"ע מיד [וכדמשמע מחיוב התשובה ביו"כ דניתן לקבל ולשוב מיד, וראה עוד מד"ר שה"ש פרשה ה' אות ב'].

²² מ"ב [סי' א' ס"ק י"ב] "וצריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום ויום וכו' ותבלין היצה"ר הוא תוכחת מאמרי חז"ל". וראה בגר"ס [אגרת המוסר באמצעה ד"ה הוא מאמר רז"ל] שדייק כן בגמ' ב"ב טז. ומקור המ"ב ציין בשעה"צ להברכי יוסף שם, ומוכח שם ויותר מבואר הוא בספרו שו"ת טוב עין [סי' יח אות ב' דין ה'] שהכונה לצרף לעסק התורה בגופי ההלכות גם תוכחות מוסר מרבתינו ז"ל קמאי ובתראי, וראה בנפח"ח ש"ד פרקים ז-י שהרחיב בזה שלימוד ספרי יראה ומוסר יהיה בצירוף לעיקר שהוא העסק בתורה. ובאור ישראל [אגרת ז'] הוסיף שעיקר התועלת לשמירה מעוון ע"י לימוד התורה הוא בלימוד הדין שנכשל בו ממקורו ובעמקות "ודבר זה עושה קנין בנפש לשמירה כמעט יותר מהתבוננות היראה, אכן גם מהתבוננות היראה אל יחדל", ומ"מ גם לימוד המוסר בפ"ע יש בו תועלת ליר"ש וכמ"ש הח"א כלל קמ"ג עיי"ש.

²³ דוגמא לידיעות המוסר כתב הר"י בעיקר החרטה את שבע מחשבות החרטה [הובאו בקיצור במכתב א' הע' 15], ובעיקר היגיון [א, י"ב] כתב את המחשבות של חומרת הממרא את יצרו וחומרת כפיות הטובה על טובותיו ית' עליו בעבר ובהווה, ומחשבות אלו מועילות לכבוש את יצרו כמ"ש [ש"א,ד] "כי עתה שב נאנח במרירות לב, ברגזה ובדאגה ודלפה עינו מתוה, כי יפגשוהו יצרו שנית ויזדמן החטא לידו, יכבוש את יצרו ויזכור אשר עבר עליו כוס המרירות ולא יוסיף לשותות עוד וכו'", וכן הביאן בענין עזיבת החטא [א, י"א] "ראשית תשובת האיש הזה החרטה ולשים יגון בלבבו על חטאתו ולהיות נפש נענה ומרה כלענה וכו' ", ואעפ"י שהיגיון אינו לעיכובא מ"מ הביאו כדרך המביאה לעזיבת חטא גמורה.

עוד מצינו למחשבות נוספות המביאות ליר"ש, ראה אבות פ"ג מ"א הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו' עין רואה וכו', ולהסתכל בדבר הוא יותר מראייה בעלמא והיינו שצריך להתבונן בו בשימת לב, וכאן יש לאדם לצייר אותו בעיניו כמו חי, ועל האי עין רואה כתבו בשם הגר"א [מעשה רב השלם עמ' צא] "עצה לסור מרע, והיינו שישם יראת השם נגד פניו שהקב"ה מלא כל הארץ כבודו ועומד עליו ורואה מעשיו המגועלים, ואיד לא יבוש מפניו לעבור על רצונו בפניו ממש". וכע"ז כתב ברוח חיים [להגר"ח מואלוזין] אבות פ"ד מ"א, וכתב ע"ז "וזאת היראה תועיל ודאי לסור מרע ולהשמר מפח יקוש" וראה עוד שם פ"ב מ"א הדרכה איד לצייר לעצמו דבר זה [והו"ד בנפח"ח הוצ' רובין בליקוטי מאמרים בסופו אות כא]. וראה עוד מש"כ הח"א [כלל קמג, בסוף הקדמתו לפירוש הוידו] שע"י שאדם מרגיל עצמו בתפילה על יראה עם אמירת פסוקי יראה מובטח לו שינצל מכל חטא, עיי"ש. [וראה עוד באמו"ב להחזו"א (פ"ד אותיות ז-ט) במעלת הנהגת דקדוק הדין לתיקון המידות שיש בה הגברת "ההכרה התמידית להכנע להרגש הפנימי ולמצפון האציל ומכשרתו להיות איש הרוח", שכל זה הוא הרחקת האדם מהחטא].

²⁴ דמלבד מה שכל דבר צריך לעזר התפילה, כאן במצות התשובה הביא הר"י את התפילה בתור אחד מעשרים העיקרים, והזכיר בה כמה דברים שיש להתפלל עליהם:

א. רחמים לכפר את כל עוונותיו [אות מ"א, וראה מש"כ לעיל בריש תשובת המזיד בביאור עיקר הוידוי שיש ראשונים שאף החשיבו את בקשת הכפרה להיות מהעיקרים המעכבים].
ב. שיחפוץ בו השם וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא [אות מ"ב].
ג. שיעזרהו אל התשובה [אות מ"ג]. ונראה שכוונתו למש"כ [לעיל אות כ'] "ויתפלל תמיד אל השם לעזרו אל התשובה ולהצילו מיצרו", ומשמע שם ד"לעזרו אל התשובה" מיירי בהשלמת מדרגות התשובה הרבות שהם עשרים העיקרים, ו"להצילו מיצרו" מיירי כלפי הפחד "אולי יתחדש עליו יצרו" [כדנתבאר לקמן הע' 52], והשתא התפילה להשגת הקבלה המעכבת הרי היא בכלל "לעזרו אל התשובה" וודאי קודמת היא לתפילה להשגת שאר העיקרים שאינם מעכבים.

²⁵ שכך באר הרוקח בסידורו את לשון התפילה 'והחזירנו בתשובה שלימה' דז"ל שלא נחזור שוב לחטא עכ"ל, וכ"כ בסדר היום וז"ל וענין כוונת הברכה הזאת לבקש מאת אלקינו שיכניע וישפיל גאות [חזק] יצרנו הרע וישעבד אותו לעבודתו וכו' שלא נשוב עוד לכסלה עכ"ל [וציין אליו המ"ב סי' קט"ו ס"ק א'].

ג. קבלת המורה היתר לעצמו

ויש להעיר שבצבור התורני נראה שרוב עבירות המזיד אינן נובעות מהמראת רצון השם ביודעין להדיא אלא נובעות ממה שאדם מורה בהם התר לעצמו מאיזה טעם שיהיה²⁶, אכן גם באלו פעמים שהוא מזיד בידעתו כל שידוע שיש במעשהו ספק איסור המחייב לפרוש ממנו ואינו פורש, ובאופן זה נראה דצריך לתשובתו קבלה גמורה [כקבלת המזיד הגמור] שלא ישוב לעולם לספק איסור הזה²⁷. וקבלה זו שעל ספק איסור היא יותר קשה מאשר על ודאי איסור²⁸.

ד. ג' אופנים בעזיבת החטא:

הנה מצינו ג' סוגי חוטאים השונים זה מזה באופן עזיבת החטא הנדרש מהן:

א. מי שחטא דרך מקרה – כל עזיבת חטאו היא הקבלה על להבא²⁹.

והקבלה היא לפרוש מעצם מעשה החטא ואיננה על המידות או הנהגות המביאות אליו³⁰.

²⁶ וכמ"ש הברכת פרץ [פ' מטות] וז"ל ידוע שחטאי האדם [היינו אדם שאינו מפורקי עול ח"ו] הם עפ"י רוב על ידי הוראת היתר בדרכים שונים עכ"ל, ודבר זה כל אחד יכול להרגיש בעצמו בעבירות שנכשל בהם שבשעת נסיון כשמתעורר אצלו קול המצפון שזה עבירה הרי אינו חושב לעצמו לא אכפ"ל שזה עבירה רח"ל אלא הוא אומר לעצמו שבאופן זה אפשר דמותר מטעם זה או אחר.

²⁷ ואף אם התברר לבסוף שלא נכשל בהוראת היתר זו, מ"מ נראה דבטל מ"ע של את ה' אלקיך תירא שהיה לו לפרוש ולא פרש. ראה שעי"ת [ג,ז] "ורוב הזהירות והגדר וההרחקה מן האיסור הלוא זה מעיקרי המורא". ובתרי"י [ברכות ב: ד"ה והא] "וזהו עיקר היראה להזהר מהספיקות".

²⁸ כמ"ש רש"י [סנהדרין ק"ג: ד"ה שלא] שקשה לו ספק יותר מודאי, שעל ספק הוא מצר ויצרו תוקפו ואומר על חנם אני מונע עכ"ל, ובאלו ישנה דרך להנצל מקושי הנסיון ע"י שיברר לעצמו את הדין שהורה בו התר לעצמו, שכל שימצא בבירורו שאין בו צד התר הרי שממילא יעמיד עצמו על שמירת הדין [ובמקום שימצא איזה ספק בדין יברר לעצמו אם בספק שזוהו עליו להחמיר (לפי דרגתו) או שרשאי להקל (בכלל, או רק במקום צורך או רק בשעת הדחק)]. אכן על בטול העשה דיראה הנזכר בהע' הקודמת לא סגי בהכי עד שיוסיף יר"ש בשיעור שיגדור אותו בספקות שכלאו.

²⁹ סיום דברי הר"י [א, י"א] גבי מי אשר חטא דרך מקרה "עד אשר יהיה נכון לבו בטוח בשם כי אם יוסיף יעבור בו היצר וכו' לא יהיה נפתה ליבו עליו ויעזוב דרכו וכו'", והיינו עיקר הקבלה [כדכתב בריש האות "ויגמור בכל לבבו כי לא יוסיף לשוב בדרך הזה עוד"],

וטעמו פשוט דעזיבת החטא השייכת בחוטא דרך מקרה היא רק הקבלה על להבא שהיא גמרה של עזיבת החטא, שכן מן החטא עצמו שנעשה רק דרך מקרה הוא עזוב ועומד מעיקרא, וכ"כ המאירי [הו"ד בסוף הערה הבאה].

³⁰ דהגם שמי שיש לו מידות או הנהגות רעות המקרבות אותו לחטא בודאי צריך לתקן [וכמו שמפורש בר"י הו"ד להלן] מ"מ אין זה מעצם העיקר דעזיבת החטא המעכב בתשובה, שהמעכב בעזיבת החטא הוא רק הפרישה מעצם החטא.

דאין לפרש כוונת הר"י ב"ויעזוב דרכו" דמירי בחיוב לעזוב הנהגות או מידות המביאות לחטא, שכן הר"י הביא מקורו לכך מפסוק ומודה ועזוב ירוחם, **ופשטיה** ד"ויעזוב" דקרא קאי אעצם החטא, וכן פרש הר"י [באות י"ט] האי קרא דמירי בחטא עצמו דז"ל ומודה ועזוב ירוחם וכו' כי המתחרט ומתודה ואיננו עוזב **החטא** וכו' עכ"ל.

עוד יש להוכיח כן ממש"כ הר"י בעיקר הכניעה [אות כ"ו] "שהוא חייב להסיר מנפשו **המידות שגורמות לחטאו ומעוללות הפשעים**" עיי"ש באריכות בדבריו- הא קמן שכתב הר"י את הפרישה ממידות המביאות לחטא באחד מאותם העיקרים של דרכי התשובה שאינם מעכבים ולא כתבן בעיקר עזיבת החטא שהוא לעיכובא, וכעיי"ז יש להוכיח גבי **הנהגות הגורמות לחטא** ממש"כ הר"י בעיקר שבירת התאוה הגשמית [אות ל'] "ויפרוש מן התענוגים" ובאר כי התאוה עוללה לנפשו לחטאו וכו'- הא קמן שאת עזיבת הנהגות הגורמות לחטא כתב הר"י באחד מעשרים העיקרים שאינם מעכבים ולא כתבה בעיקר עזיבת החטא המעכב.

וכן נראה ברמב"ם [ב,ב] שכתב "ומה היא התשובה. הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בליבו שלא יעשה עוד, שנא' יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבתו". הנה פירש הר"מ בעזיבת החטא תרתי: 1. הסרת החטא ממחשבתו, ומקורו מיואיש און מחשבתו 2. גמירות דעת שלא יעשה עוד- היא הקבלה על להבא, ומקורו מיעזוב רשע דרכו. ומבואר בדבריו שהקבלה היא על עצם מעשה החטא שלא יעשה עוד דזו כוונת הקרא ביעזוב רשע דרכו [ותיקון המידות הרעות המביאות לחטאים שונים הוא ענין אחר וחיוב בפ"ע וכתבו הר"מ בפ"ז דתשובה בתור דבר נוסף שצריך לשוב ממנו].

וכן הוא במאירי [חיבור התשובה מאמר א', פ"ט עמ' 190] בביאור הפסוק ומודה ועזוב ירוחם וז"ל כי הרמוז במילת עזוב שיעזוב בדעתו העבירות רוצה לומר שיגמור במחשבתו שלא לשוב **במעשיו** אשר הוא שב מהם, עכ"ל.

שוב הראוני שכ"כ רבינו נסים גאון [בחיבורו יפה מהישועה עמ' פ"א] וז"ל התנאי הראשון לעזוב את העבירה שבידו כדבריו "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו" כלומר יעזוב החוטא את מריו והאדם את הרהוריו ומה שהוא חושב לעומת וכו' עכ"ל, ומבואר ש"דרכו" היא עצם המרי ו"מחשבותיו" היא המחשבה לשוב לחטא.

[אכן פשוט שאם השב מכיר בעצמו שכל זמן שלא יעזוב איזו הנהגה המביאתו לחטא לא תעמוד קבלתו, הרי שמחויב לפרוש ממנה כדי להגיע לעצם הקבלה להבא].

וגדר "דרך מקרה" נראה דאינו לפי תדירות החטאים אלא כל שלא היה רצון לחטא מעיקרא ורק יצרו הוא שהתגבר עליו.³¹

ב. הרגיל בחטא מחמת שרצונו לשוב לחטא תמיד - עזיבת חטאו היא לפרוש בהווה ממעשה החטא וגם לפרוש מן המחשבה לחזור לחטא³², ולקבל על עצמו להבא.

ויש להאיר דחוטא מסוג זה אינו מצוי כלל בציבור התורני, דגם מי שחלילה רגיל באיזה חטא מזיד זה רק משום חולשתו להלחם ביצר התוקפו ולא משום שרצונו לשוב לחטא תמיד ח"ו. וראה הערה³³.

ג. וכל זה בחטאים שבין אדם למקום אבל בחטאים שבין אדם לחברו עזיבת חטאו היא תיקון המעוות - השבת הגזילה, תשלום הנזיקין, פיוס³⁴.

ה. סדר עשיית התשובה אצל שלושת האפנים הללו:

א. החוטא דרך מקרה - סדר עיקרי תשובתו כתב הר"י חרטה וידוי וקבלה, וראה הערה³⁵, ודעת הר"מ [תשובה א, א] דהוידוי הוא באחרונה, וכן נראה עיקר³⁶.

³¹ לשון הר"י [א, י"א] כי התאוה תאוה ויחזק עליו יצרו ויתקפהו וכו' ונפל במכמוריו וכו' ולא מאשר חפצו ורצונו למצוא עונו ולעשות כמוהו אחרי זאת, עכ"ל, ולעומת זאת, גבי המתניב על דרך לא טובה תמיד כתב הר"י וכל עת אוהב הרע, ומכשול עונו ישים נכח פניו, רצוני לומר התאוה והיצר, וחפצו ומגמתו אשר לא יבצר ממנו כל אשר יזם לעשות, עכ"ל.

נמצא שיכול להיות אף מרובה בחטאי מזיד לתאוותיו ועדיין הוא בכלל החוטא "דרך מקרה" כל זמן שאין רצונו לשוב לחטא [ומה שחוזר על חטאו שוב ושוב הוא רק מחולשה לעמוד נגד יצרו], דמכיון שאין רצונו לחטא אין שייך אצלו עזיבת "מחשבת החטא" שהיא המחשבה לשוב לחטא [כדלקמן אות ב'] וכל עזיבת חטאו היא רק הקבלה.

³² כדכתב הר"י גביו "ראשית תשובת האיש הזה לעזוב דרכו ומחשבתו הרעה". ומחשבתו הרעה היא כדפרש שם "וכל עת אוהב [את] הרע... וחפצו אשר לא יבצר ממנו כל אשר יזם לעשות".

גם בר"מ [תשובה ב.ב.] מצינו דהצריך בדומה לר"י "שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשנו עוד" והזכיר כאן נמי שלושה דברים:

(1) "שיעזוב החוטא חטאו" – אפשר דמייירי בחטא הנמשך כמו מי שעוד לא השיב את הגזילה או עוד לא פייס לאשר פגע

בו [וכדכתב רש"י בתענית ט"ז], ואפשר דמייירי בחטא שהוא רגיל לשנות בו, שמעתה יפסיק לעשותו [וכהר"י דלעיל].

(2) "ויסירנו ממחשבתו" – היינו מה שחושב לשוב לחטא.

(3) "ויגמור בלבו שלא יעשנו עוד" – זו הקבלה על להבא.

[ונראה דהר"מ בהלכה זו שביאר בה את מהות התשובה כלל את כל שלושת אפני עזיבת החטא השייכים בחוטאים ולא בא לומר שכולם נמצאים בכל חוטא].

³³ אכן מצוי עבירות מסוימות שישנם שדשים אותם בעקביהם עד כדי שאינם מרגישים צער וחרטה כשעוברים עליהם. ובעבירות אלו הגם שאין להם רצון גלוי לעשותם שוב מ"מ יש להם "הסכמה דיעבד" להמשיך ולחיות כך כסדר, ונראה דע"ז קרובים הם להיות מחשבתם לשוב לחטא תמיד כהחוטא הנ"ל דהר"י, ופשוט שעליהם לפרוש מ"הסכמה דיעבד" זו.

³⁴ מתני' יומא פ"ה: ב"ק צ"ב, ר"מ [ב, ט], ר"י [ש"א - י"ח, מ"ד, ש"ד-י"ח]. ובחיוב הפיוס מצאנו שבחבלה ובאונאת דברים וסיפור לה"ר-ודאי מחויב לפייס, במזיק ממון-א"צ לפייס [ר"מ חובל ומזיק ה-ט, ר"י הנ"ל], ובגזל-מחלוקת: הר"מ הנ"ל מצריך לפייס והר"י הנ"ל אינו מצריך [וטעם הר"מ שמחלק בין גזל למזיק ראה לח"מ שם, וטעם הר"י שגם בגזל א"צ לפייס אפשר דס"ל דבדברים שעיקרם ממון סגי ליה בתיקון הממון וא"צ בתוספת בקשת מחילה]. וראה מש"כ בגדרי פיוס ומחילה בקונטרס הריני מוחל.

³⁵ כדסיים שם הר"י וז"ל ומודה ועוזב ירוחם, הזכיר תחילה ומודה על החרטה והוידוי, ואח"כ עוזב עכ"ל, והאי "ועוזב" היא הקבלה [כדנבאר לעיל הערה 29]. אמנם מסתבר דאין קפידה להקדים בדוקא את הוידוי לקבלה [וקרא קמ"ל רק שא"צ בדוקא להמתין עם הוידוי עד אחר הקבלה כמו אצל הרגיל בחטא דלקמן], רק החרטה [היסודית] מוכרחת היא להיות קודמת לכל שהרי היא המניע לכל מעשה התשובה, ועוד שהמתודה בלי חרטה עובר על איסור וידוי פה.

³⁶ מדכחל הר"מ [א, א] בתוכן הוידוי גם את אמירת החרטה והקבלה. ונראה דלהר"מ הסדר הוא לעיכובא מדנקט זאת בתוך "עיקרו של וידוי" וכשמקדים את הוידוי ממילא לא יוכל להזכיר בוידוי את הקבלה שעוד לא קבל. ועוד, דלהמבואר לעיל הערה 5 שהר"מ ועוד ראשונים ס"ל שהוידוי הוא עם בקשת המחילה פשוט שא"א שיקדים הוידוי לחרטה ולקבלה, ונראה שכן יש לעשות [ולמבואר בהע' הקודמת גם דעת הר"י נראה שמסכימה לזה].

ב. הרגיל בחטא מחמת שרצונו לשוב לחטא תמיד - סדר עיקרי תשובתו להקדים עזיבת חטאו במעשה ובמחשבה לחרטה ולוידוי³⁷, וסדר זה הוא לעיכובא³⁸.
ג. החוטא בין אדם לחברו - סדר עיקרי תשובתו תיקון המעוות תחילה³⁹ ואח"כ הקבלה והוידוי⁴⁰.

ו. הדרכות למתקשים בקבלה להבא

למבואר לעיל [אות ב] שדרך השגת הקבלה היא ע"י הוספת יראת שמים עד שירגיש בטחון שיעמוד בנסיון פעמים שדבר זה יכול להשמע לכמה אנשים כדבר שמעבר ליכלתם⁴¹.

זה המרגיש שאכן אין בכוחו לקבל על עצמו פרישה מוחלטת על להבא יקיים את ההדרכה של הר"י בחיבורו יסוד התשובה להרגיל עצמו בקבלות קצרות - שיקבל ע"ע לזמן קצר ובסיומו יחזור ויקבל לזמן כזה וכך יחזור פעמים רבות, עד שע"י ההרגל יתמעט וילך קושי שמירת המצווה ותיעשה לו קלה הקבלה השלימה לעולם⁴².

וכן בכל פעם שיסיים פרק זמן קצר זה בהצלחה ללא כשלון יודה וישבח להשם על אשר עזרו להנצל מיצרו "וכבר זכה להיות שעה אחת בתשובה בעוה"ז"⁴³, והודאות אלו להשם עוד מגדילות את מודעות השב להיותו מצליח, וראיית ההצלחה היא הדבר המעודד ומחזק יותר מהכל.

ולהמרגיש שגם הדרכה זו היא מעל כוחו ישנה עצתו הידועה של הגר"ס [אור ישראל אגרות ו, ז, ח, ט"ו], שיקבל על עצמו לעת עתה פרישה מהבחינה הקלה של העבירה [דהיינו האופן שבו הנסיון הוא יותר קל לעמוד בו]⁴⁴, דרגה שלפי דעתו ביכלתו לקבלה ע"ע. והגם שקבלה זו איננה על כל חלקי החטא, מ"מ יש תועליות עצומות בדבר :

³⁷ דכתב הר"י "ראשית תשובת האיש הזה לעזוב דרכו ומחשבתו הרעה ולהסכים לקיים ולקבל עליו לבל יוסיף לחטוא אחרי כן יתחרט וכו'", והמשיך הר"י במשל האוחז בשרץ הבא לטבול להטהר וכתב "והחרטה מאשר חטא והוידוי והתפילה במקום הטבילה" והיינו שצריך אל החרטה את הוידוי, להיות גם הוא לאחר העזיבה. וכן הוא בר"מ [המובא לעיל בסוף הערה 32] שהקדים את עזיבת החטא לשאר.

³⁸ מדכתב שם "והנה עזיבת מחשבת החטא היא השלכת השרץ והחרטה והוידוי במקום הטבילה", והיינו שמחשבת החטא [וכ"ש מעשה החטא] היא כאחיזת השרץ המעכב בטבילה.

³⁹ הר"י ש"א-מ"ה וש"ד-י"ח. ואם הקדמת תיקון המעוות היא לעיכובא מצינו לכאן סתירה בלשונות הר"י. כאן באות מ"ה כתב בזה רק לשון "ראוי", ואילו לקמן [ש"ד, י"ח] כתב דאם התודה קודם להשבת הגזילה לא עלה לו הוידוי. ואפשר שכוונתו כדכתבו הגר"ב זילבר [בפירוש זה השער] ועוד, דהתם מיירי בשלא קבל ע"ע להשיב ואילו כאן מיירי בשקיבל ע"ע להשיב רק שמתעכב מחמת קצת אונס.

⁴⁰ כדנבאר לעיל בחוטא [בין אדם למקום] דרך מקרה שהוידוי באחרונה ובהערות 35, 36.

⁴¹ ויש החוששים להנזק באם יתאמצו מדאי להפריש עצמם מאיסור שאדוקים בו, ויש לדעת בזה חילוק יסודי בין קיום עשה ממושך שאין לו קצבה לבין שמירת ל"ת שהוא מאמץ לזמן קצר, שבעשה כמו ת"ת אכן עלול אדם להעמיס ע"ע מעבר ליכלתו עד כדי להזיק לעצמו ל"ע, משא"כ בפרישה מלאו, שעם כל הקושי והצער שבפרישה מתוקף התאווה אין אדם ניזוק אלא רק שובר את יצרו הרע וממליך את יצרו הטוב ואף מתעצם ברוחניות. [ומצאנו בחז"ל (ע"ז י"ז) שני יוצאי דופן להאי כללא – גבי מי שהוא מין שאינו יכול לפרוש מבלי שימות, וכן גבי האדוק ביותר בעבירה כר"א בן דורדיא שנפשו לא יכלה לסבול את צער הפרישה ומת מתוך כך כדכתב רש"י [שם ד"ה לא ישובו]. ודבר זה אינו מצוי ביננו כלל].

ויש לציין לדרשת ר' חיים מוואלוז'ין לסליחות תקע"ג [נדפס בסוף נפה"ח מהדו' רובין עמ' ת"ד, ת"ו] שנקט שבחטאים שאדם נשתקע בהם ואדוק בהם וקשה ביותר לפרוש מהם עד שאפשר שיצטרך למות מתשובה – מחויב לקבל עליו מיתה ובלבד להנצל מחטא, ומכאן לענינו עוד חיזוק בק"ו לנכונות לצער המאמץ הנצרך לתשובת המזיד.

⁴² כן מתבאר למענין ביסוד התשובה [ד"ה וזו הדרך אשר ילך בה], שבאר שם קבלה של השתדלות "שלא יעוות לפי כוחו אפילו פסיעה אחת" וזאת משעת הקיצו בבקר עד שעת אכילת הבקר, ומשעת אכילת הבקר עד שעת אכילת הערב, ומשעת אכילת הערב עד זמן שכבה, "וככה יעשה כל הימים וכו' עד שיתחזק ביראת הבורא [וזה כמש"כ בשע"ת ש"א-י"ט "יוסיף בכל יום יראת השם בנפשו"] וכו' ויניח כל מעשיו הרעים" [כמש"כ שם "ויעזוב דרכו"], שזוהי תכלית עזיבת החטא- היא הקבלה להבא לעולם. [וראה עוד במכתב א', תשובה א' אות ג' הערה 5].

⁴³ שם, ד"ה הגיע עת האוכל.

⁴⁴ כגון, הפרוץ באיסור לה"ר, שתכבד עליו הפרישה כשהוא עומד במרכז החברה וחבריו דוחקים בו לספר מה היה – שזוהי "בחינה כבדה" לדחות את היצר, לעומת היותו עומד מול חבר אחד ואף אינו דוחקו לספר – שזוהי "בחינה קלה", או הפרוץ בביטול תורה שתכבד עליו ההתמדה בהיותו בסביבת חברים המדברים במילי דעלמא לעומת היותו יושב בחברת השקועים

חדא – הצלה מעיקר ענשי שמים המגיעים על עבירה זו⁴⁵.
ואידך – העמדת החוטא על דרך מעשית של התחלת תשובה ע"י התרגלותו לכיבוש היצר בהדרגה, שעיי"ז יגיע בס"ד לקבלה שלימה ולתשובה שלימה⁴⁶. [ועיי"ע בנספח ד', ב].
וראה במכתב א' [תשובה א'] תוספת הדרכה לאלו המרגישים מיואשים מחוסר הצלחתם לקיים את מצות התשובה.

ז. ויש עוד סוג אנשים שהרבו עוונות מסוגים רבים, ובבואם לקיים מצוות התשובה נדרש מהם לעשות שינוי כ"כ עצום וקשה בדרכיהם ובהרגליהם עד שמרגישים שזה מעבר לכוחם⁴⁷ ומתייאשים מן התשובה. לאלו האנשים ישנה העצה הפשוטה של הח"ח בקונטרס בית ישראל [פ"ו] להתחיל בתשובה **בהדרגה** והיינו לתקן מקצת עוונות כפי יכלתם ואח"כ לתקן עוונות נוספים עד שלבסוף יגיעו לתקן כולם⁴⁸.

הדרכת הח"ח

ח. עוד צריך לדעת שהגם שרק שלושה מכל עשרים עיקרי התשובה שמנה הר"י הם לעיכובא, והמקיימם לבדם כבר קיים את מצוות התשובה והוא "בעל התשובה" [שם, אות י"ט], מ"מ בר"י נראה דס"ל דשאר השבעה עשר עיקרים אינם ממידת חסידות ומעלות בעלמא אלא הם מחויבים לכתחילה מן הדין⁴⁹.

חייב שאר העיקרים

בלימודם, או שתכבד עליו ההתמדה כשלומד לבדו לעומת כשלומד עם חברותא וכיוצ"ב אפנים רבים, ויש דרגות דרגות של כבודות וקלות בכל איסור לפי ענינו [והתבאר במכתב, תשובה ח'].

⁴⁵ דמלבד מה שעיי"ז קבלה אמיתית על הבחינות הקלות הוא שמור וגדור הרבה יותר מלהכשל בהן אף בבחינות הכבדות שעוד לא קבל עליהן יוקל עכשיו כפי שביאר הגרי"ס [שם, סוף אגרת ו' ד"ה אולי] עפ"י היסוד של יקשה ענשו של לבן מענשו של תכלת' שענשן של ה"כבודות" הוא פחות בהרבה מאלו ה"קלות". וכל זה הוא רק למי שאינו פרוץ ב"קלות" – דאל"ה גם על ה"כבודות" שלו יהיה נידון בחומרת ה"קלות", נמצא שעיי"ז שמירת ה"קלות" הוא גם מיקל מעליו את חומר ה"כבודות" שעוד לא מצליח להשמר מהן. וראה בנספח ד' אות ב' מש"כ לאפוקי מאלו שטעו בהבנת דבריו.

⁴⁶ **ועוד תועלת** יש בעצת הגרי"ס לפי מש"כ לחדש באגרת ל' [הו"ד להלן בנספח ד' אות א', עיי"ש] שכל שיש לו הרגש בפגם מעשיו כבר יש לו שייכות לתשובה לענין שיתחשבו בו בדין ר"ה לכתבו בספר החיים אעפ"י שעוד לא קיים מצוות תשובה – ולפי"ז ק"ו הוא במי שכבר אוחז בלעסוק בגוף התשובה ומקבל ע"ע עזיבת חטאיו בבחינת הקלה – שיתחשבו בו לטובה בדין ר"ה ויהיה כ"כ. ועיי"ן בנספח ד', אות א'.

⁴⁷ ויש להאיר שכל זה אמור במי שבאמת הרבה עוונות מסוגים רבים. אבל אצלנו אפשר שלאור הטעויות הנ"ל שהשתרבו למצוות התשובה אצל רבים פעמים שאין מצבם כך באמת, דאפשר שכשיבדקו לאור הנ"ל את ריבוי 'עוונותיהם' ימצאו שרבים מהם אינם מזיד אלא שגגות שתשובתן קלה [כמבואר לקמן בחלק תשובת השוגג ועיי"ש עוד אות א' הערה 8], ומהם שאינן אפילו שגגות אלא אונסים או חסרון מעלות, וכבר לא נשארה לפניהם עבודת תשובה הכבידה יותר מיכלתם.

⁴⁸ ופשוט דגם קודם להשלמת תיקון כולם, כל עוון שכבר שב ממנו – קיים בו המ"ע דתשובה [וכן מוכח מקושיית התוס' שבועות י"ג ד"ה ת"ל והרמב"ן שם ד"ה ורמי והריטב"א שם ד"ה לא התענה, וכתבנו זאת לאפוקי ממי שכתב איפכא].
וכן פשיטא לאידך גיסא שתשובתו על מקצת עוונותיו לא הועילה כלום לכפרת אלו מעוונותיו שעוד לא שב מהם. [והוצרכנו לכתוב זאת משום שראינו טועים בזה].

⁴⁹ כתב הר"י [ש"א, כ'] "אעפ"י שהוא מודה ועוזב [והיינו שמקיים את ג' העיקרים המעכבים] יש עליו לפחד תמיד אולי לא השלים חוק התשובה כי צריכה למדרגות רבות" – הרי שנקט לשון 'חוק' גבי 'מדרגות' התשובה.
ועוד, מדכתב שם בהמשך דאיכא עונש על חסרון [ראה הערה בסמוך] – ועונש שייך רק באיסור דינא.
עוד מצינו באות ט"ז "אולי הוא מקצר בחובת התשובה בצער ובמרידות ובצום ובבכ"י" – נקט לשון חובה גבי עיקרים אלו אע"ג שאינם מהמעכבים.

ועוד מצינו לשונות 'חייב' גבי עיקר ההכנעה [אותיות כ"ד, כ"ו, כ"ח] – והרי אינו מהמעכבים.

וכתב הר"י שמי שאינו משתדל בהשגתם יענש על כך⁵⁰. וראה הערה⁵¹. וצריך להתפלל אל השם "לעזור אל התשובה" להשיג את כל העיקרים⁵².

וטעם הצורך בכל עשרים העיקרים מבואר בר"י שהוא לשלמות טהרת הנפש והיות השב רצוי להשם כאשר לא חטא⁵³.

וכל זה הוא דעת הר"י [וכע"ז בחוה"ל], אכן שאר הראשונים [רס"ג, סמ"ג, ר"ן ועוד] לא הזכירו כלל, וכן הרמב"ם הביא רק שלשה מהם ולא פירש מידת חיובם ומשמע בדבריו שאינם חיוב מן הדין, וכן נראה במאירי ובמבי"ט⁵⁴.

ומ"מ נראה שהכל מודים שכל תוספת בעיקרי התשובה שאינם מעכבים מוסיפה במדרגות התשובה⁵⁵.

ט. כפרת הלאוין החמורים

ויש לידע דמה שתשובה [ע"י ג' העיקרים המעכבים] ויוה"כ מועילים להשיג כפרה שלימה⁵⁶ הוא

⁵⁰ כן כתב [שם, כ'] ש"מי שאינו משתדל תמיד להשיג מדרגות התשובה ולהוסיף בנפשו יראה, יענש על זה", ונתן שני טעמים לעונש: האחד – כי הוא רם לבב והיינו משום דאינו מכיר מגרעת נפשו, והשני – משום שמבטל חיובו להשיג יתרון הכשר לפני השם דהיינו השגת שלימות הטהרה מן העוון.

⁵¹ והנה לבני דורנו נרגש שיש מהעיקרים [כדוגמת המבואר בדרגת היגון ודרגת הצער במעשה] שהם מעל דרגת רוב צבור היראים בזה"ז.

ובזה נראה שאכן אין האדם [זולת יחידים שהם ברי הכי] נתבע עליהם ופטור מענשם דהוי כאנוס על ביטולם. אכן הרבה מהעיקרים שייכים גם לבני דורנו והאדם נדרש מן שמיא לפי יכלתו. ובדאי שהעיקר החמישה עשר – התפילה – שייך לכל אדם ומחויב בו [ועל ידו עוד תתווסף לו יכולת גם בשאר העיקרים].

⁵² כן נראה למעניין בר"י ש"א אות כ' שהביא שם בתחילה שני דברים לפחד מהם א. שמא לא השלים חוק התשובה כי צריכה למדרגות רבות ב. שמא יתחדש עליו יצרו. ונראה שעליהם כתב בהמשך "ויתפלל תמיד אל השם" שמפרש והולך בתפילה זו שני דברים א. "לעזור אל התשובה" – והיינו שיזכה להשלים מדרגות התשובה ב. "ולהצילו מיצרו" – שלא יתחדש עליו להחטיאו, [וע"ע שם אות מ"ג], וכן משמע בר"י [ש"ד אות י'] בטעם המצווה לאכול בעיוה"כ וז"ל למען נחזק **להרבות תפילה ותחנונים** ביוה"כ ולשית עצות בנפשנו על התשובה **ועיקריה** עכ"ל. ומכאן **הערה** דמדברי הר"י הללו נראה דאלו שני הדברים הם עיקר הכוונה הנצרכת בתפילה ב"החזירנו בתשובה שלימה לפיכך", וראה עוד לעיל הערות 24-25.

⁵³ בהקדמה לעיקרים [ש"א אות ט'] כתב הר"י כי לא תטהר הנפש **טוהר שלם** להיות העוונות כלא היו זולת כאשר יטהר האדם את ליבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר עכ"ל וזאת מבאר והולך בכל עשרים עיקרי התשובה. וכשזוכה "להיות העוונות כלא היו" הרי הוא רצוי להשם כאשר אם לא חטא מעולם [וענין הריצוי בארו הר"י באות מ"ב].

⁵⁴ הרס"ג [אמו"ד מאמר חמישי פ"ה] רבינו נסים גאון [בחיבורו יפה מהישועה] הר"ן [דרוש השישי ועוד] כתבו רק את העיקרים המעכבים. והרמב"ם בבארו את מהות התשובה [פ"ב ה"ב] כתב רק את העיקרים המעכבים ובה"ד מנה הר"מ חמישה דברים "מדרכי התשובה" צועק תמיד, נותן צדקה, מתרחק מהדבר שחטא בו, משנה שמו, וגולה. וג' הדברים הראשונים הם מהעיקרים שאינם מעכבים שכתב הר"י, ולא פירש מידת חיובם. ומדכיילניהו לכולהו ביחד עם משנה שמו וגולה שודאי שאינם חיוב מדינא אלא רק מעלה בתשובה משמע דה"ה לג' הראשונים.

וכן נראה במאירי [חיבור התשובה מאמר א' פ"ב] שהביא הרבה מהעיקרים שכתב הר"י תחת הכותרת "לבאר הנהגה **הראויה** לכל בע"ת" [וכע"ז בהקדמת ספרו "לבאר הנהגה אשר כל בע"ת **ראוי** לאחוז בו"], וכן משמעות המבי"ט [פ"ג] "וראוי לכל בעל תשובה וכו' שיהא זהיר בכל אותם העיקרים", וכן יש להוכיח מהגר"ח מוואלוז'ין [הנהגות ישרות סי' עו] שכתב גבי עיקר היגון "ויתרון מרירות הלב הם מידת חסידות", ונראה דה"ה ואף כ"ש הוא גבי שאר העיקרים שאינם מעכבים כמבואר בנספח ג' הערה 4.

⁵⁵ כן נראה פשוט מסברא שאינו דומה מי שמקים רק את עיקר הדין דתשובה [חרטה קבלה ווידוי] למי שמוסיף צער ואנחה וכו' על חטאיו. ועוד שרובם מפורשים בקראי שהביא הר"י כדוגמת [יואל ב, יב] וגם עתה נאם ה' שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד, והנפק"מ בין הר"י לראשונים היא באם הם חיוב להענש על חסרון בהשתדלות להשגתם.

⁵⁶ כן הוא פשוט הברייתא [יומא פז] שרק בעבר על כריתות ומיתות ב"ד צריך ליסורים **ממרים** דהיינו לגמר כפרת העונש [ראה הערה הבאה] משא"כ בלאוין הרגילים תשובה תולה ויוה"כ"פ מכפר ואין צריך לתוספת יסורים כדי לגמור את הכפרה, וכ"כ הר"ן [דרוש השישי] "אבל השי"ת הקל... ובחר בתשובה וציוה עליה וביאר ענינה בדבר קל מאוד, והוא החרטה על שעבר והטבת המעשה על העתיד, והבטיחנו בזה הבטחה שלימה שאם יעשה כן יכופרו העוונות הקודמים לגמרי". [ובהמשך הוסיף את בקשת הרחמים שהיא הוידוי]. וכ"כ המבי"ט [בית אלוקים רפ"ב] וז"ל ואם כי יש לתשובה עיקרים רבים כמו שמנה הרב רבינו יונה ז"ל עם כל זאת באלו שני העיקרים [מיירי בחרטה ובעזיבת החטא] **נתכפרו חטאיו** ושאר העיקרים הם להשלים ולקיים בידו סדר התשובה עכ"ל, וכן יש להוכיח בר"י [בעיקר הדאגה, אות ט"ז] שכתב "כי ידאג ויפחד מעונש עוונותיו **כי יש עוונות** שהתשובה תולה כפרתם ויסורים ממרים", והיינו שרק בעוונות של כריתות ומיתות ב"ד צריך לדאוג ולפחד מהעונש [גם

דווקא בלאוין הרגילים אבל בלאוין החמורים שיש בהם כריתות ומיתות ביי"ד מבואר בגמ' [יומא פו:] דבהם התשובה תולה וצריך עוד ליסורים [בעוה"ז] בשביל לגמור את הכפרה^{58,57}.

י. הערה לרגיל לחזור לחטאו שוב ושוב לאחר התשובה

כבר הבאנו לעיל [ח"א אות א'] בביאור הטעות הראשונה שאף אם שב וחטא לאחר שעשה תשובה אפילו פעמים רבות מ"מ תשובתו היא תשובה.

אכן צריך לדעת את אזהרת המאירי בזה שכתב [חיבור התשובה מאמר א' פ"ט] "זאת ההנהגה רעה חולה, תורה על בעליה סגנון קשה רע ומר, ימצאו דרכי התשובה על הרחוק בזה הטבע, ולהרחיק זה הענין הזהירו מאוד להיות בעל התשובה קונה מידות ותכונות חדשות ומתעורר להרבות בטוב המעשים תמיד", ועוד כתב [מאמר א' פ"ב בביאור המדרגה השביעית] בענין זה "שאעפ"י שנקרא תשובה קרוב להשתקע כל כך בפעולות הרעות עד שתמנע רפואתו".

והיינו שאדם זה נמצא בסיכון שברבות כשלונותיו לקיים בפועל את קבלתו עלול הוא להשתרש בהנהגתו לחזור לחטא⁵⁹ ומשום כך מזהירו המאירי להוסיף מאמץ **בדרכי התשובה**⁶⁰ להרחיק מהשנות החטא⁶¹.

ויש להוסיף, דאדם זה צריך להתפלל בייחוד שלא ישוב לחטאו⁶² והוא שייך ביותר לכוונת מסדרי התפילה ב'החזירנו בתשובה שלימה לפניך'⁶³, וצריך לכוון בזה⁶⁴.

אחרי התשובה], ואם נימא דאף בלאוין הרגילים כדי להשיג כפרת עונש שלימה צריך לשאר העיקרים שאינם מעכבים, א"כ **בכל** העוונות יש לו לדאוג מהעונש שמא לא השלים בהם את שאר העיקרים שהרי כתב הר"י [שם, ובאות כ'] דלעולם יש לשב לדאוג אולי הוא מקצר ולא השלים את כל עיקרי התשובה.

⁵⁷ ראה בשע"ת [שער ד', א'] שכתב "כי אע"פ ש**נרפא רוב החולי וסר מרבית חלקי העוון** אחרי התשובה ושב השם ית' מחרון אפו, לא תנקה הנפש עדנה מן החולי ולא נרצה עוונה עד אשר יוסר החוטא ביסורים והוכח במכאוב" ומבואר שם שגם בחמורות רוב הכפרה הוא ע"י התשובה, וכן מדויק לשון הברייטא **ייסורים ממרקים** - גומרים, וכן הוא בר"מ [תשובה א, ד] "עבר על כריתות ומיתות ביי"ד ועשה תשובה, תשובה ויוה"כ תולים וייסורים הבאים עליו **גומרים** את הכפרה".

⁵⁸ ויש דרכים המצילים אף מיסורים אלו - ראה שערי תשובה ש"א אותיות מ"ז, מ"ט, ושי"ד אותיות י"א-ט"ז, וראה עוד בט"ז ריש סי' רמ"ב.

⁵⁹ עוד אפשר בכוונת המאירי שברבות כשלונותיו לקיים בפועל את קבלתו לעזיבת החטא עלול הוא לאבד את בטחונו ביכולת להתגבר על יצרו ויטיאש חלילה מהתשובה.

⁶⁰ ראה מש"כ בענין דרכי התשובה לעיל ח"א הערה 8, וראה מה שהוסיף המאירי [שם, פ"ט] בהמשך דבריו ענין "עזבו לגמרי המידות הקדומות אף במה שלא הוזכרה בהם עבירה" עכ"ל, ונראית כוונתו שע"י שירגיל עצמו בפרישה מן המותר, יקנה לעצמו את היכולת לפרוש מן האיסור יותר ממה שהיתה לו. דוגמא לדבר, הנכשל שוב ושוב בלה"ר יגביל עצמו בשיחת חברים לשתוק **מאמירה אחת של דבור המותר** שעומדת לו על הלשון. [נדבריו אלו שהם על כלל המידות הם הרחבה על מש"כ הר"י בעיקר התשיעי שבירת התאוה הגשמית].

⁶¹ וכע"ז בארחות צדיקים [שער התשובה] שכתב "ואם אדם עשה תשובה וחזר לסורו, ואפילו עושה כן הרבה פעמים, לעולם יכול לעשות תשובה אך יש להחמיר בתשובה שניה ושלישית יותר מבראשונה".

⁶² כן היא הוראת הר"י [ש"א, כ'] בסתם מי ששב - "ויתפלל תמיד אל השם וכו' ולהצילו מיצרו" - וכ"ש באדם זה.

⁶³ עיין לעיל הע' 25.

⁶⁴ וראה לשון החרדים [סוף פרק ס"ז] "ברכת השיבנו צריך לכיון בה **מכל הברכות האמצעיות** לפי שהיא תועלת הנפש ורפואתה", והוא מיירי בכל אדם, וכ"ש באדם זה.

תשובת השוגג

א. השוגג אף הוא עבירה והתורה קראתו חוטא ופרשה בו חיוב וידוי [ויקרא ה, ה] וקרבת [שם, ד', כ"ז]. וסתם חיוב וידוי כולל כל מצות תשובה¹ והיינו חרטה וקבלה על להבא, שלא ישוב לשגגה זו לעולם².

אכן שונה תשובת השוגג מתשובת המזיד בכמה דברים וכדלהלן :

1. **בתוכן הקבלה על להבא** – הנה התביעה על השוגג היא על חוסר יראת שמיים וחוסר זהירות³, וכפי ענין התביעה עליו כך יהיה תיקונו, דהיינו אחרי שנתבע השוגג על חוסר יראת שמים וחוסר זהירות עליו "לשוב לעתיד שיהיה זהיר וזריז במעשיו שלא יאונה לו כל און" [לשון המבי"ט בבית אלקים פ"ב ד"ה ולכן אני אומר]⁴, והיינו שיתבונן במצב שנכשל בו ויערוך המחשבה איך להיות זוכר ונזהר בזה להבא. והלמעשה של תוספת זהירות זו הוא שימת לב על להבא וזאת ע"י שיוסיף התבוננות קודם לעשיית הדבר שנכשל בו⁵.

ובזמננו שמצוי שנחלש הכח להתבונן תמיד קודם עשיית הדבר נראה דנכון שיקבל על עצמו דברים המרחיקים אותו משגגה זו [בנוסף להתבוננות והוספה ביר"ש]. ראה הערה⁶.

כאשר מכיר ששגגתו נובעת מאיזה שרש הרי שמכלל חובת הזהירות לקבל ע"ע לתקן את השרש⁷.

¹ רש"י [נומא פ"ה : ד"ה חטאת ואשם ודאי מכפרין] "ומסתמא תשובה איכא שאם לא היה מתחרט לא היה מביא קרבן". רמב"ם [תשובה א, א] "כל המצוות שבתורה בין עשה ובין לא, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו וכו'" וכן בהמשך "כיצד מתוודה, אומר אנה השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה וכו'".

רבינו יונה [ש"ד אות ב'] גבי חומר שגגת הכרת "שלא תושלם כפרת החוטא בו גם בשגגה עד שיביא חטאת, ואעפ"י שהתוודה על חטאו, כי מבלעדי הוידוי והתשובה לא יתכפר עונו בקרבן החטאת וכו'" – חזינן דבאר אגב אורחיה לשונו "שהתוודה" שהוא וידוי ותשובה.

המבי"ט [בית אלקים פ"ב ד"ה ולכן אני אומר] "ואופן התשובה על השוגג וכו' ולכן ינחם על מה שעשה בשוגג וישוב לעתיד וכו'". מב' בדבריו שגם השוגג בעי חרטה וקבלה לעתיד.

² התבאר לעיל ח"א "הטעות השלישית" הע' 15.

³ כתב הרמב"ן [תורת האדם, שער הגמול אות קי"ז ד"ה ולמה] וז"ל ומהו חטאו, שלא נזהר בעצמו ולא היה ירא וחרד על דברי המקום ב"ה שלא יאכל ולא יעשה דבר עד שיבדוק יפה יפה ויתגלה לו הדבר שהוא מותר וראוי לו לפי גזירותיו של הקב"ה, עכ"ל. וכעין זה איתא בר"מ [קרבנות, ה' שגגות ה, ו] וז"ל שהשוגג היה לו לבדוק ולדקדק ואילו בדק יפה יפה ודקדק בשאלות לא היה בא לידי שגגה ולפי שלא טרח בדרישה ובחקירה ואח"כ יעשה, צריך כפרה עכ"ל, וכן כתב רבינו יונה באבות [ד', ד'] על המשנה אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם וז"ל שאף השגגה נחשבת לו עון וכו' שהיה לו לזהר שלא יבוא על ידו ולא נזהר וכו' עכ"ל, וכ"כ רש"י ביבמות פ"ז : ד"ה שלא, והמאירי בחבור התשובה (עמ' 178), והמבי"ט בשער התשובה פ"א סמוך לסופו, ועוד, שהתביעה על השוגג היא חוסר זהירות.

עוד הוסיף הרמב"ן [שם] וז"ל ועוד שכל דבר האסור מלכלך הנפש ומטמא אותה דכתיב ונטמתם בס, לפיכך נקרא השוגג חוטא, עכ"ל. וכ"כ בפירושו ע"ה ויקרא ד', ב'. ונראית כוונתו שגם מצד פגם התוצאה נקרא חוטא, אכן כל זה הוא במקום שנתבע על חוסר זהירות כנ"ל [ובאונס ליתא].

⁴ שו"ר שכי"כ הר"י במשלי [פ"ד, סוף פס' כ"א] גבי השוגג "ויתודה על זה ויוסיף זהירות". וראה עוד לשון נפה"ח והחזו"א בהערה הבאה.

⁵ וז"ל רוח חיים להגר"ח מוולוז'ין [פ"ב מ"א] "ועל שוגג בלי כוונה אמר הוי זהיר וכו' שיתבונן בדרכיו", וכ"כ החזו"א [אגרות ח"ג, קמ"ט] לאחד שנכשל בשוגג "עיקר התשובה על אי זהירות הוא שימת הלב על להבא".

⁶ כגון הנכשל בהדלקת אור בשבת יקבל על עצמו לעשות לו סימן או מניעה לבל ידליק, הנכשל באכילת דבר בלתי מתוקן יקבל ע"ע שלא יניח כזה בביתו, הנכשל בברכה לבטלה שוב ושוב ירגיל עצמו לומר את הברכות באופן קצת מיוחד ושונה מהרגלו כגון בקול קצת יותר חזק או בקצת איטיות או באיזו הדגשת הגיית המילים [אפילו רק במקצת הברכה] וכיוצא ב.

שוב הראוני שכי"כ בשערי העבודה [המיוחס לרבינו יונה] אות מ"א וז"ל ולפני השחיטה [של החטאת] יקבל על נפשו תשובה גמורה שישמר לנפשו מאוד ויזהר במה שלא נזהר ויעשה גדרים לנפשו שלא יכשל עוד במה שנכשל כבר עכ"ל, ומפורש בדבריו לקבל ע"ע לעשות גדרים. [אמנם אין ראיה מדבריו דס"ל דזה חיוב מן הדין שכן שם מיירי גם בדברים שאינם חיוב מדינא].

עוד יש תועלת גדולה להוספת הזהירות ע"י לימוד אודות הענין שנכשל בו אפילו למי שכבר בקי בהלכותיו [כדוגמת לימוד ספר שמיה"ל אף למי שבקי בהלכות לה"ר] הואיל ולימוד זה טבעו שמגביר את המודעות והעירנות של הלומד לשמירת ענין זה כדינו.

⁷ דוגמא לדבר, מי ששוכב לישון מאוחר וקם עייף וכתוצאה מהעייפות הוא נכשל בשגגה בברכות לבטלה, הרי שמלבד הקבלה להוסיף זהירות בתשומת לב שלא יכשל בברכות יקבל עוד ע"ע להשתדל שלא יביא עצמו בבחירה למצב של עייפות.

וכל זה בשגגות הבאות מחוסר זהירות [שכחה או חוסר תשומת לב], אבל בשגגות הבאות מחמת חסרון ידיעה עליו לקבל ללמוד את ההלכה בענין זה שנכשל בו. וראה הערה⁸.

2. **בתוקף הקבלה** [לשגגות שמחוסר זהירות] – הנה הגם שגם השוגג מחויב בקבלה כמו המזיד שלא ישוב לשגגה זו לעולם, מ"מ כיון שאין השוגג נעשה בדעת כמו המזיד שיהיה אדם יכול לשלוט על כך לגמרי, אי אפשר לאדם להגיע בתוקף קבלתו עד כדי ההרגשה שברור לו שלא ישוב לחטאו, אלא כל הניתן לו לעשות, וזהו חיובו, להוסיף זהירות **בשיעור שיראה לו שיועיל לשמרו משגגתו**.

3. **העיקרים שאינם מעכבים** – הרבינו יונה בכל עשרים עיקרי התשובה מיירי במזיד לתיאבון⁹, ונראה דס"ל דהשוגג אינו חייב מן הדין כלל בשאר העיקרים שאינם מעכבים¹⁰.

ולדעת שאר ראשונים שאף אצל המזיד אינם חיוב מן הדין¹¹ כ"ש הוא אצל השוגג שאינו חייב בהם.

4. **הצורך ביוה"כ לכפרה** – מבואר בר"מ בפיהמ"ש וברע"ב [יומא ח, ח] דלא נאמרו ד' חילוקי הכפרה אלא במזיד, אבל החוטא בשוגג בלאו בעלמא אינו צריך ליום הכיפורים אלא מתכפר לו בתשובתו מיד¹² וכן משמע בר"י¹³, וראה הערה¹⁴.

ובאמת פעמים רבות [ובפרט בשגגות החוזרות ונשנות] אם יעצור האדם להתבונן ויחשוב מה גרם לו לשגגה ימצא איזה שרש. לדוגמא הנופל תדיר בספק ברכה לבטלה או ברכה שא"צ מצוי שע"י התבוננות בעצמו ימצא שהשרש לכך הוא היותו מברך בחפזון ובלי שימת לב, ומזה ידע לקבל ע"י לתקן השרש ע"י שיברך לאט או בקול וכיוצא"ב. וכן בדורנו מצויה יותר התנהגות של חפזון ובהילות המביאה לריבוי שגגות ונכון שיקבל ע"י התלמדות בהנהגה של מתינות וישוב הדעת [בפרט במקומות שמצויות השגגות].

⁸ וראינו שיש שואלים. אדם רוצה בכפרה על כל חטאיו בלי חילוק. ובשביל כך עליו לשוב מהכל. והרי יש כ"כ הרבה ס"ק במ"ב שלא יודעים, והמון סימנים בד' חלקי השו"ע שלא יודעים, ועוד יש מצוות מהתרי"ג שלא יודעים למעשה, והגם שכל אלו הם בגדר שוגג [שעה"צ סי' רנ"ט אות כ"ד בסופו "וידוע דאומר מותר בכלל שוגג הוא"] – מ"מ גם השוגג צריך תשובה מדאורייתא, והגם שאין פירוט החטא מעכב בוידוי – מ"מ מחויבים חרטה וקבלה על להבא, וא"כ איך יזכה האדם להתכפר על כל אלו. ויש להשיב מדברי הר"י בשער השני [אות י'] בביאור הדרך השלישי וז"ל כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכחים, יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בליבו כל דברי התוכחות, ושלא יגרע דבר מדבריהם. והנה האיש הזה ברגע קטון יצא מאפילה לאור גדול, כי עת אשר יאזין ויסכיח ולבבו יבין ושב ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקים עליו להיותו עושה ככל אשר יורוהו תופסי התורה מן היום הזה ומעלה, להזהר כאשר יזהירו יודעי בינה לעיתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר וכו', עכ"ל. [וביאור מה דחשיב בזה קבלה על כל הדברים שנכשל בהם, ראה נספח ד' הערה 2].

ובנידו"ד שעסקין בשוגג שמחמת חסרון ידיעה, אחרי שכל שומר תומ"צ לא יעבור על שום דבר מהנ"ל ברגע שידעוהו – הרי שכבר יש לו בליבו מעיקרא את הקבלה שדבר עליה הר"י כאן ועלתה בידו התשובה. **אכן לא סגי בקבלה זו מבלי שיקבע לו עתים ללימוד ההלכה** [בשיעור שיורוהו רבותיו, ועיין בקריינא דאגרתא ח"א סוף אגרת ג' שהדריך לבחור ללמוד הלכה חצי שעה ביום] וכמו שסיים שם הר"י "ואחרי זאת יום יום ידרוש וישקוד על דלתות מוכיחו וישכיל מכל מלמדיו". ופשוט שבכלל זה שבמקום שמזדמן לו ספק למעשה, הרי שהוא מחויב לבררו כדי שלא יכשל בו.

⁹ כמבואר לעיל ח"א הטעויות שבחרטה הע' 39.

¹⁰ כן משמע בר"י [ש"ד, י"ד] שמצריך רק גבי השוגג בחמורות [מיתות ביי"ד וכריתות] לתוספת מקצת עיקרי התשובה שאינם מעכבים [ואף הן נצרכות רק בזה"ז שחסרה כפרת הקרבן, וע"י להלן הע' 16], ומשמע שגבי שאר שגגות לאוין בעלמא אין צריך אף לקצתם. [ואת"ל שגם השוגג מחויב בכל העיקרים שניתן לשייך אליו (מלבד העיקרים התשיעי והתשעה עשר) מ"מ זה פשוט שאופן קיומם יהיה פחות בהרבה מהמזיד כמב' לעיל בסוף הטעויות המצויות מדברי הר"מ בפיהמ"ש אבות ד, ה]. וראה מה שהרחבנו והוספנו בענין זה לקמן נספח ג'.

וכל דברינו הם כאמור מן הדין. אכן מעלה ודאי איכא למי שיוסיף בעיקרים שאינם מעכבים לפי כוחו.

¹¹ התבאר לעיל תשובת המזיד ס"ח.

¹² וז"ל הרמב"ם "שים לב ליסודות הללו וסמוך עליהם והם שאם שגג האדם בעשה ולא תעשה או הזיד בעשה ועשה תשובה נתכפר לו לאלתר". וז"ל הרע"ב "ומסקנה דמילתא בגמ' הזיד בעשה וכו' או שגג בלא תעשה [ר"ל אפילו] יש בו מלקות ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו". שוב הראוני שכ"כ בשו"ת תורה לשמה [סי' תט"ו] שד' חילוקי כפרה נאמרו רק במזיד.

¹³ דכתב [ש"ד, ב] "ומפני עוון הכרת כי רב הוא לא תושלם כפרת החוטא בו גם בשגגה, עד שיביא חטאת", ומשמע שכפרת השוגג בלאו בעלמא שאין בו כרת מושלמת היא בלי קרבן, והוא מיירי בשעשה תשובה כמבואר שם, והיינו שמושלמת כפרת השוגג בתשובה לבדה. **ומכאן** תוספת זירו לז' למי ששגג בלאו שלא ימתין כלל ליו"כ אלא ישוב לאלתר וישלים בזה כפרתו.

¹⁴ שו"ר שבתוספתא יומא [פ"ד, ה"ט] משמע שרק באיסורי כרת ומיתת ביי"ד שמצריכים יסורים לגמר כפרתם, וכן באיסורי חילול השם שמצריכים מיתה לכפרתם השוגג אינו צריך יסורים או מיתה, אבל בלאוין הרגילים שצריכים את יוה"כ לכפרתם

והשוגג בלאו שיש בו כרת או מיתת בי"ד¹⁵ תושלם כפרתו בהבאת קרבן חטאת ואינו צריך ליום הכפורים¹⁶.

ובזה"ז שאין לנו קרבן לכפרה כתב הר"י [שם, י"ד] שחייב השב מעבירת שוגג שיש בה כרת "להתוודות [והיינו כולא מילתא דתשובה כנ"ל] ולבקש תחנונים על הסליחה ולהאנח במירות לב ולדאוג ולפחד¹⁷ כי אלה מעיקרי הכפרות ויעסוק תמיד¹⁸ בפרשת חטאת ויחשב לו כאלו הקריב חטאת וכו" עכ"ל.

ומכאן שנכון לשב בשגגת החמורות ללמוד להבין¹⁹ פירוש המקראות דפרשת חטאת.

ב. והשוגג שחזר על שגגתו למרות שהוסיף זהירות, כיון שהוסיף בראשונה זהירות שעפ"י אומדנא דיליה היתה מספיקה לו לשומרו משגגתו נראה דכבר עלתה בידו קבלת התשובה ואין בחזרתו לחטאו עקירה לתשובתו, שגדר הקבלה הוא לעולם לפי ראות עיניו של השב בשעת קבלתו [וכדלעיל בקבלת המזיד ס"א בענין "הטועה בקבלתו", עיי"ש]. אכן אחרי שנוכח עתה שלא הוסיף מספיק בזהירות הנצרכת לו לפי ענינו עליו להוסיף בה עוד בשיעור שיראה לו שיועיל לשומרו משגגתו²⁰.

ג. ודע כי יש דרגות בחומרת השוגג.

הנה חלק הר"י בין השוגג לבין הפושע שהוא "מי ששגג ולא נזהר בדבר שדרך בני אדם להזהר ממנו"²¹, שהגם שמעשהו היה מבלי רצון לחטא כשאר שוגג, מכל מקום עשה זאת בדבר שדרך בני אדם להזהר ממנו והיינו שלא חשש בדבר שחששתו ידועה, והגדירו הר"י [משלי ד, כ, אבות א, א]

השוגג שחזר על שגגתו

שוגג הפושע וקבלתו

אין חילוק והשוגג צריך כמו המזיד את כפרת יוה"כ, ובירושלמי [יומא סוף פ"ח, סנהדרין פ"י ה"א, שבועות פ"א ה"ו] משמע שרק באיסורי כרת ומיתת בי"ד השוגג אינו צריך ליסורים אבל בלאוין הרגילים וחילול השם אין חילוק עיי"ש, ובדעת הרמב"ם במשנה תורה דנו האחרונים [ראה מרכה"מ תשובה פ"א ה"ג].
¹⁵ דוגמת חילול שבת.

¹⁶ כן מבואר ברמב"ם פיהמ"ש יומא ח, ח "ואם ישגג בכריתות ומיתות בי"ד בדבר שחייבים עליו חטאת או חטא בחטא שהוא חיוב עליו אשם ודאי והביא חטאתו ואשמו ועשה תשובה, נתכפר לו לאלתר", וכ"כ הרבינו יונה [שד, ב] "ומפני עוון הכרת כי רב הוא לא תושלם כפרת החוטא בו גם בשגגה עד שיביא חטאת, וכן כתב הרע"ב [יומא ח, ח] "ומסקנה דמילתא בגמ' וכו' ואם שגג שחיובי כריתות ומיתת בי"ד החטאת מכפרת עם התשובה".

¹⁷ מכל עשרים עיקרי הכפרה שלו מנה כאן הר"י רק את התפילה (העיקר החמשה עשר), והיגון (העיקר השלישי) והדאגה (העיקר החמישי) שאינם מהעיקרים המעכבים. וצ"ד אמאי הזכיר רק אלו מכל השבעה עשר עיקרים שאינם מעכבים. ונראה משום דמירי בלהנצל מהייסורים המאיימים עליו כל זמן שלא הביא חטאתו המשלימה כפרתו כמבואר בגמ' כריתות כ"ו: שאשם תלוי בא להגן מן היסורים עד שיוודע לו שוודאי חטא ויביא חטאת. [וכן משמע קצת מדנקט לשון 'לדאוג ולפחד', דלעיל בעיקר הדאגה (ש"א, ט"ז) כתב לבארו 'כי ידאג ויפחד מעונש עוונותיו'].
גם הרמב"ן בשער הגמול [שם] נקט שבזה"ז דא"א להביא קרבנות הקב"ה משלח ייסורים כדי למרק השגגות, עיי"ש. [נע"ע בנספח ג'].

¹⁸ מיהו מסתימת השו"ע סי' א' והפ"י משמע דסגי באמירת הפרשה פעם אחת. אכן השב מכמה שגגות יש לו לומר את פ"י החטאת כמספר הפעמים שחטא [ראה מ"ב בהערות 'דרשו' סוס"י של"ד].

¹⁹ דכתב המ"ב [סי' מ"ח ס"ק א'] דמה שאמרה הגמ' כל העוסק בפרשת חטאת כאילו הקריב חטאת וכו' הכוונה שהוא מתעסק להבין עניניה, לא אמירת התיבות לבד ובה תחשב לו האמירה במקום הקרבן [והאריך בזה בחיבורו תורה אור פ"א], וכתב בסי' של"ד סוס"ק פ' "מהנכון שיאמר פרשת חטאת ויבין אופן הקרבתה". וראה עוד במכתבי הח"ח [מכתב ה'] שהאריך בסדר התשובה לשוגג בחמורות והוסיף שמי שאינו יודע בעצמו ללמוד דיני הקרבת חטאת יסייע בממונו לאחרים שילמדו עבורו ויחשב לו ג"כ כאילו למד בעצמו.

²⁰ ונראה דהאומדנא שלא יאונה לו כל און משתנה בין סוגי השגגות. דיש שגגות רחוקות [כדוגמת הדלקת האור בשב"ק] שבהם מרגיש אדם שבכונו להוסיף זהירות [כדוגמת כסוי המתג] שבאומדנא דיליה תועיל לו שלא ישל שוב בשגגה זו לעולם. ומאידך יש שגגות מצויות [כדוגמת שכחת ברכה וכיוצ"ב] שטבען שהן פחות נשלטות ובהן גם אם יוסיף זהירות מצוי שאינו יכול להגיע לאומדנא כזו שלעולם לא ישכח שוב [דזה תלוי בגורמים רבים כגון אם ממחר, מוטרד, עייף וכיוצ"ב] ובכאלו שגגות נראה לכאוי דדומה הדבר ל"דברים שמעל היכולת" [לעיל ח"א, "הטעות הרביעית" בדוגמת קושי הכוונה בתפילה] שכל הנדרש מהאדם הוא להשתדל לזהר כפי כוחו הגם שבתוצאה הצלחתו חלקית, ועיין.

²¹ לשון הר"י [ש"ד טו, כב]. ואין זה מושג הפושע הנזכר לרוב בתפילת יוה"כ ["פשענו"] שמהותו מזיד להכעיס [יומא לו: פשעים אלו המרדים] אלא כאן לשון פושע הוא כדמצינו בפשיעת השומרים.

שהוא "קרוב למזיד"²². וכדמצינו במ"ב [סי' תקכ"ז ס"ק כ"ב] גבי עירוב תבשילין שהשונה בשכחתו חשיב פושע, ונראה הטעם שאחרי שנכשל בשכחה פעם אחת כבר ודאי היה לו להזהר יותר מלשכוח²³.

ונראה דיש נפק"מ ביניהם בתוקף הקבלה, שכיון שהפושע החסיר בזהירות בדבר שדרך בני"א להזהר ממנו הרי שזלזל בדבר המסור בידו ויכול הוא לקבל ע"ע בהחלט שלא לשוב לזלזל בחשש זה, קבלה בתוקף כמו קבלת המזיד, עד כדי שירגיש שברור לו שיעמוד בכך לעולם. ומאידך קלה היא קבלת הפושע מזו של המזיד שכן לעולם איננה צריכה לעמוד בפני מתקפת היצר וממילא אינה צריכה התחזקות מיוחדת כמותו.

[ולכאוי אף קלה היא מקבלת השוגג, שכן השוגג צריך לחדש לעצמו להוסיף זהירות יותר מחבריו שלא נכשלו בשגגה זו ואילו הפושע אינו צריך לחדש מאומה, רק לשוב לנהוג כחבריו בדבר זה].

²² והגם שכל שוגג נתבע על חוסר זהירות ויר"ש [כדלעיל הערה 3] מ"מ השוגג התנהג בצורה רגילה כשאר אינשי, משא"כ הפושע ששגג בדבר "שדרך בני"א להזהר ממנו" והיינו שנתבע על חוסר זהירות מרובה שהוא הנהגה של זלזול בחשיבות הדבר.

²³ דוגמא לדבר שוגג שהתעצל מלהוסיף זהירות וחזר ונכשל באותה שגגה וכן המתעלם מכך שיש במעשהו סיכון של כשלון בדיון כגון המחפש בשבת בחושך בחפצים שעלול לעלות בידו דבר מוקצה, או שמוליד חפץ שביר של חברו באופן שהוא מסוכן ליפול וכיוצ"ב, וכן מי שפסק לעצמו בדבר שרגילים לשאול לחכם [איתא בכמה אחרונים דחשיב פושע- שו"ת פנים מאירות ח"ב סי' רס"ג, יד אברהם בגליון השו"ע יו"ד סי' צ"ט וברכי יוסף חו"מ סי' ל"ד ד"ה וראיתי].

תשובה על מדות [המחויבות מ'הלכת בדרכיו']

א. החיוב ומקורו

הנה התחייבנו מה"ת להדמות לקב"ה ע"י הילוך אחר מידותיו ית': 'ואנוהו' – מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום [שבת קל"ג:], וכן 'אחרי ה' אלקיכם תלכו' – ...אלא הלך אחר מידותיו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים וכו' ביקר חולים וכו' ניחם אבלים וכו' קבר מתים וכו' [סוטה י"ד:], ונפסק להלכה בר"מ [דעות א', ה', שהביא מקורו מ'הלכת בדרכיו']¹, ובעוד ראשונים². וכן נקט הח"ח בפשיטות לדינא³.

והיינו שההולך במידות רעות עובר הוא על מ"ע זו.

ב. מהות ההליכה בדרכיו

ביאר הר"מ [דעות א – ב, ג, ה] שבכל מידה יש שני קצוות שאינן דרך טובה והדרך הישרה היא הבינונית שבכל מידה שיש לאדם, ומצווין אנו ללכת בדרכים אלו הבינוניים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו.

ג. גדר החיוב

הנה לרבים וטובים עלול להראות שהם נתפסים בביטול העשה דאורייתא הזה, שהרי עדיין אין מידותיהם מתוקנות כדבעי בענין הכעס, הקנאה, ועוד מידות. אמנם נראה שגדר החיוב במצוה זו הוא רק שישתדל האדם לתקן מידותיו, וכל שהשתדל ועדיין לא הגיע לתיקון אין עליו תביעה הואיל ועשה כל חובתו⁴. [וסברא היא, דאטו כל נער בן י"ג שנה ויום אחד יהיו מידותיו בתכלית המיצוה, אלא ודאי שגדר המצוה הוא רק להשתדל בזה].

ואכן כן מצינו בלשון החינוך במצוות 'הלכת בדרכיו' [מצוה תרי"א] וז"ל "והעובר על זה ואינו **משתדל** להישיר דרכיו ולכבוש יצרו ולתקן מחשבותיו ומעשיו לאהבת הקל ולקיים המצוה הזאת – בטל עשה זה, עכ"ל.

שיעור ההשתדלות הנדרשת – יש לדון אם הוא בכל היכולת והמחסיר מזה ביטל את העשה או שאף בהשתדלות מועטה מקיים את העשה ואין מבטל א"כ לא השתדל כלל, וראה הערה⁵.

¹ ובסה"מ [מ"ע ח'] הביא הר"מ גם את הקרא ללכת בכל דרכיו שבס"פ עקב, והוסיף מהספרי מה הקב"ה נקרא צדיק אף אתה היה צדיק, מה הקב"ה נקרא חסיד אף אתה היה חסיד, וסיים שם "שענינו להדמות בפעולות הטובות והמידות החשובות שתואר בהם הקל יתעלה על צד המשל וכו'".

² הבה"ג [בריש הספר במצוות קום עשה, מצווה ל"ב], הר"י בשע"ת [ש"ג אותיות י"ז, ל"ו], הרמב"ן בהשגותיו לסה"מ [שורש א' ד"ה והתשובה הרביעית], הסמ"ג [עשה ז'], החינוך [מצווה תרי"א], ועוד.

³ מ"ב סי' קנ"ו סוס"ק ד' העתיק להר"מ הנ"ל בסה"מ ח', ספר ח"ח בפתחה עשין י"ד, וע"ע שם בכלל ד' ס"ט שכתב שיש אנשים ואפילו מבעלי תורה שאין מחזיקים המידות הרעות האלו לאסור גדול כ"כ כמו שהם עפ"י אמת.

⁴ ראה לדבר מהא דכתב הר"מ בהלכות יסודי התורה [רפ"ז] כי הנביא אין יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, ומאידך כתב בשמונה פרקים [פ"ז] כי הנבואה שורה גם על מי שאינו ממוצע בכל המידות [והביא דוגמאות מה שנמצא באלו הנביאים מידת הרגזנות ומה שמצינו בשמואל שפחד משאול ועוד, עיי"ש]. משמע שחסרון זה במידות לא חשיב עבירה על המ"ע ד'הלכת בדרכיו', וע"כ דגדר חיוב העשה אינו לפי מצב המידות בפועל.

וכן מדכתב בהל' דעות [א, ד] בגמר הדוגמאות של הדרך הבינונית ד"זוהי דרך החכמים" – והיינו שרק החכמים הם אלו שנוהגים **למעשה** בדרך זו ולא שאר העם, ומשמע שכך היא המציאות הרגילה בעולם שאין בזה עבירה.

[ויתירא מזו כתב הר"מ במורה נבוכים (ח"א פל"ד ד"ה והסיבה הרביעית) וז"ל ויש **אנשים רבים** שיש להם מתחילת הבריאה תכונה מזוגית אי אפשר עימה שלימות [המידות] **בשום פנים** – כמי שליבו חם מאוד בטבעו שאינו ניצל מן הכעס ואפילו הרגיל עצמו הרגל גדול וכו', עכ"ל. והשתא את"ל דחיוב התורה במידות הוא לפי ה'בפועל' תיקשי להר"מ טובא איך יתכן שהתורה תדרוש דבר שאינו ביכלת של "אנשים רבים", ומכל זה עולה שגדר החיוב הוא השתדלות וכלשון החינוך דבסמוך].

⁵ הנה מלשון הר"מ [דעות ו, א] "**וחייב** אדם להנהיג עצמו בהן [בדרכים הישרים של הקב"ה] ולהדמות אליו **כפי כוחו**" משמע ששיעור ההשתדלות הוא בכל כוחו. [וכע"ז בסה"מ ח' "שציונו להתדמות בו ית' **לפי יכולתו**"], אמנם מסברא קשה לומר שמי שמרחם על חבירו אבל לא בכל כוחו מבטל את העשה, ולשונות הר"מ הנ"ל אפשר לדחוק שכונתו רק על כללות הציווי לומר

ד. דרך התיקון

כתב הר"מ [דעות סו"פ א'] וז"ל וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות [= מידות] אלו עד שיקבעו בו יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהן תמיד עד שיהיו מעשיהן קלים עליו ולא יהיה בהם טורח ויקבעו הדעות בנפשו עכ"ל.⁶
והשתא מבוארת קמן חובת ההשתדלות לקיום המ"ע דוהלכת בדרכיו והיא שלעולם יתאמץ להנהיג עצמו שוב ושוב במידות האמצעיות.⁷

ה. התשובה

כתב הר"מ [תשובה ז, ג] שצריך [והאי צריך חייב הוא, עיי"ש] אדם לשוב ממידות רעות שיש לו ולפרוש מהן. ויש הטועים מכאן לחשוב שחייב אדם לקבל ע"ע להבא שלא ישוב לזה הכשלון מהמידה לעולם [כחיוב הקבלה להשב מעון מזיד] ומתקשים טובא איך יתכן לאדם שטבעו לכעוס לקבל ע"ע קבלה אמיתית על להבא שלא יכעס לעולם – הרי הוא כאנוס על זה לפעמים.
ולחאמור לעיל בגדר חיוב המצווה נראה דכל מה שהר"מ מחייב תשובה על המידות מיירי במי שעובר על העשה דוהלכת בדרכיו והיינו שמבטל עצמו מההשתדלות המחויבת ממ"ע זו, ותשובתו של זה האיש תהיה כבכל מ"ע, שמעתה ולהבא ישוב לקיימה, ובנידו"ד **ישוב להשתדל בה**, וזאת עליו לקבל ע"ע בקבלה גמורה⁸ מלבד הוידוי והחרטה.

ו. תשובה על מידות המפורשות בקראי

אכן שונה דינה של מידת הגאווה שמבואר בגמ' [סוטה ה'] וכמה ראשונים⁹ דהויא איסור בפני עצמה מלבד האיסור עשה של 'והלכת בדרכיו', ובהוה כשאר איסורים שעובר עליהם כל אימת שעושה אותם, וההשתדלות בה לבדה אינה פוטרת מהחיוב.
ויש עוד מידות המפורשות בתורה בתור לאוין [לא תתאוה, לא תיטור, לא תשנא, ועוד] האסורות מצד עצמם מלבד האיסור עשה של 'והלכת בדרכיו' ונראה דדינן כשאר איסורים שעובר עליהם כל אימת שנתפס בליבו בהרגשתן [כ"א לפי גדר איסורו המבואר בפוסקים] וההשתדלות בהן לבדה

שהגם שלא שייך להתדמות ממש אליו ית' אחרי שאין זה ביכולת האנושי מ"מ החיוב הוא להתדמות באופן האנושי. ואין כונת הר"מ שזהו שיעור החיוב המעשי שכל שהחסיר מזה ביטל את העשה [מיהו לשון החינוך "נצטוונו לעשות כל מעשינו בדרך היושר והטוב בכל כוחנו וכו'" משמע שאכן שיעור ההשתדלות הוא בכל כוחו].

עוד יש לדון בסברא לחלק בין המשתדל שלא בכל כוחו במידות הטובות הנ"ל לבין המשתדל שלא בכל כוחו להתגבר על המידות הרעות ככעס קנאה תאוה, שבמידות הרעות כל שאוחז אף במקצתם הרי הוא עושה היפך מידותיו ית' ובהוה אפשר שכל שלא השתדל בהן בכל יכולתו בטל המצוה, משא"כ במידות הטובות כרחמים חנינה וכו' כל מי שמשתדל בהם אף במעט הרי הוא כבר מתדמה קצת לבורא ית' ויש בזה איזו דרגת קיום של 'והלכת', ורק אם אינו משתדל כלל מבטל העשה, ועיי"ן.

⁶ ובשמונה פרקים פ"ד האריך הרמב"ם טובא לבאר יסוד זה בחילוקיו ופרטיו, עיי"ש.

⁷ אכן מי שהוא לקוי באחת מהמידות הרבה כתב עליו הר"מ [שם ב.ב.] וז"ל אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהוג בו זמן מרובה עד שיחזור לדרך הטובה והיא דעה בינונית שבכל דעה ודעה עכ"ל.

ובדרך תיקונה נראה להוסיף על דברי הר"מ לפי מצב בני דורנו את לימוד המוסר בכלל, והמתאים למידה זו בפרט, וכן שימוש חכמים המתוקנים במידה זו [ועיי"ע ר"מ דעות ב, א].

⁸ ובפשטות קבלה זו היא לעיכובא ככל קבלה שבמצות התשובה.

⁹ הנה הגמ' [סוטה ה']. הביאה אזהרה לגסי רוח מקראי יורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך [דברים ח', י"ד] ויהשמר לך פן תשכח את ה' אלקיך [שם ח', י"א] והביאה הסמ"ג [ל"ט ס"ד] והסמ"ק [סי' כ"ב], והביאם החרדים פכ"א סט"ו וכתב שהוא ממנין התרי"ג, ואילו הר"י בשע"ת [ש"ג, ל"ד] הביא מקורה מה"ת מקרא 'לבלתי רום לבבו מאחיו וגו' [דברים יז, כ] וק"ו הוא לכל אדם ממלך, וכ"כ המאירי בחיבור התשובה [מאמר א', פרק ה', עמ' 117]. ובספר ח"ח [בפתיחה, לאוין, ה'] הביא כהגמ' הנ"ל.

ח"ב – תשובה על מידות

אינה פוטרת מהחיוב [אכן במידות, ככל חובות הלבבות, יש יותר קושי בקיומן מחובות האיברים]¹⁰
ויותר מצוי בהם פטור אונס למשתדל בהן בכל יכלתו].

¹⁰ ראה מסילת ישרים פ"ז בעצתו על הזריזות "כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית ובודאי שיותר מסורה בידו החיצונה מהפנימית".

מכתב א'

מכתב שהתקבל מאחד מלומדי הקונטרס ובו כמה שאלות למעשה.

לתועלת הקוראים חולקו השאלות שבמכתב ונדפסו כ"א עם תשובתה בצידה ובתוספת הערות למעיינים

לכבוד הרה"ג וכו' בעמ"ח קונטרס מעשה התשובה שליט"א

זכיתי ואיקלע לידן חיבורכם הנפלא ומצאתי בו הרבה דברים שהיו חדשים לי במצות התשובה. ומאד נהנתי מהדברים הן מהתוכן והן מהבהירות והן שהצלחתם להוציא קונטרס קצר בבחינת מועט המחזיק את המרובה. יה"ר שתזכו להוסיף וללמד ולזכות את הרבים.

אמנם גם אחרי לימוד הקונטרס אני מרגיש שיש דברים שעדיין מעיקים עלי בקיום מצות התשובה ואשמח אם תבארו לי הדברים יותר וידע כת"ר שרוב שאלותי הן שאלת רבים.

א. שאלה. המציאות אצלי [ואצל הרבה בני תורה אחרים] שכל שנה כשמגיע סוף השנה ועושים חשבון הנפש על כל השנה אני מגלה שאותם העבירות שהיו לי בשנה הקודמת נשארו. ולא השתנה אצלי כמעט כלום וכל מה שהועילה קבלתי היא שלפעמים מחמתה הייתי בחיזוק זמן קצר. וא"כ זה מוכיח שאין ביכלתי לעשות תשובה כדין שמהותה לקבל קבלה אמיתית שלא אשוב לחטוא לעולם.

תשובה. הנה הרגשתך שאינך יכול לקבל קבלה אמיתית על העבירות שעשית היא הרגשת רבים, והיא נובעת מאחת משלוש טעויות: א) שסוברים שבכל סוגי העבירות יש את חיוב הקבלה שלא ישוב לעשותם לעולם, ב) שסוברים שאם הקבלה לא מחזיקה מעמד מוכח שאין התשובה אמיתית, ג) שמחסירים בתוקף הקבלה.

ונבאר:

א) נתבאר בקונטרס [בח"א בביאור הטעות השלישית הרביעית והחמישית] שחיוב הקבלה שלא ישוב לזה החטא לעולם הוא רק בעבירות מזיד שידע בשעת מעשה את האיסור ולא כבש את יצרו ולא בעבירות שוגג, וכן איננו בדברים שהם מעל יכלתו [חוסר כונה בתפילה ובברכות ועוד] ובדברים שהם מדריגות ומעלות, וכן בהרבה מהמידות כעס וקנאה ועוד אין את חיוב הקבלה הנ"ל [כמבואר בקונטרס בתשובה על מידות], ומי שאינו מודע לחילוק היסודי הנ"ל וחושב שמחויב לקבל על כל הדברים הללו מרגיש שעומד בפני שוקת שבורה ומייאשת, דבכל אלו אין ביד האדם לקבל ע"ע שלא ישוב לעשותם לעולם [ונתבאר שם מהו חיוב קבלתם].

ב) מציאות זו שיש קבלות שלא מחזיקות מעמד איננה דבר שהתחדש בדורות האחרונים. הנה כתב הרמ"ק [הו"ד בספר מעלות תשובה שער ח' אות ז'] "כתשובתנו ביוה"כ שבין וחוטאין וחוזרין ושבין ותשובה זו מרוצה לפי שעה וכו' והקב"ה מקבל תשובה זו", וכ"כ המבי"ט [בבית אלוקים פ"ו] דהתשובה מועילה גם בענין "ששב האדם בכל שנה ושנה וחוזר אח"כ למה שחטא".

וכבר קדם להם המאירי (חיבור התשובה מאמר א' פ"ט) שכתב "מי **שבעת התשובה** גומר בלבו לעזוב דרכו הרעה תכלית העזיבה [דהיינו לגמרי] אבל אחר זה יכריחוהו יצרו לשוב לחטוא **וכן תמיד** [דהיינו שחוזר בתשובה ומקבל על להבא שילחם עם יצרו ושוב חוטא ושוב מקבל על להבא

שילחם עם יצרו ושוב חוטא וכו' וכו'] שזה אמנם כבר היתה תשובתו תשובה בעת העשותה והועילה על החטאים הקודמים".

וכבר קדם להם הרס"ג [אמונות ודעות מאמר חמישי פ"ה] שכתב "ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם כי לא ישנה, תהיה תשובתו מקובלת ואם תשיאהו התאוה לשנות אח"כ בחטא אין תשובתו נפסדת אך ימחלו לו העוונות שהיו קודם התשובה ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה, וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות שישוב ואח"כ ישנה לחטא" וכו'. הנה גם הוא לא נתן קיצבה בדבר ואפי' עשרות פעמים ויותר, כל שבעת תשובתו היתה קבלתו אמיתית וגמר בדעתו ללחום עם יצרו הרי שגם אם אח"כ יצרו נצחו והכשילו הועילה תשובתו וזכה לכפרה.

והטעם לדבריהם - דגם המקבל ע"ע קבלה אמיתית ללחום עם יצרו לעולם ובעת קבלתו נמצא במצב שאם יבוא לו כזה נסיון הוא יעמוד בו, מ"מ אין זה מכריח כלל שיסאר בעתיד במצבו זה, שהאדם הוא בחירי לעולם ואינו קבוע בדרגתו הרוחנית [כמש"כ הגר"א בביאורו למשלי טו, כד "כי בלתי אפשר (לאדם) שיעמוד בדרגה אחת וכו'"] ואף אם יסאר בדרגתו זו לא פסקה ממנו הבחירה לשוב ולהרשיע כמאמרם [קידושין ל:]: יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, ולכן אין בכשלונו שלאחר התשובה ראייה לחסרון באיכות הקבלה בשעתה. וכל שעשה כדין את קבלתו - הרי שכבר זכה בה לתשובה.

ויתירה מזו, דאפילו אם לא ירד מדרגתו מבואר בקונטרס [תשובת המזיד ס"א בענין "הטועה בקבלתו"] שאפילו הטועה בקבלתו לחשוב שקיבל ע"ע כהוגן [והיינו שהרגיש בעצמו שברור לו שיכול לעמוד בנסיון זה לעולם] ובאמת עוד לא היה מחוזק דיו לעמוד בנסיון - אין בכך כלום, שגדר הקבלה הוא לפי דעתו והרגשתו בשעת הקבלה¹.

נמצא שהמבחן לאמיתיות התשובה והיותה מקובלת לפניו יתברך הוא רק בשעת מעשה התשובה ואין הדבר תלוי בעתידות אם יצליח לנצח את יצרו².

ג) עליך לבדוק בעצמך את טיב קבלתך - האם קבלתך היתה מתוך הכרת מציאות קושי הנסיון. הנה ישנם אנשים שרוצים, ואפילו רוצים מאד, שלא לשוב לחטא, ומזה סבורים הם שעלתה בידם מצות הקבלה דתשובה - וטעות היא בידם,

¹ ויש להאיר ולהוסיף דנראה שבדורות הראשונים היתה יותר הרגשה בחומרת העוון [ראה מש"כ בזה הכוכבי אור מהדור תשל"ד עמ' מב] וממילא היתה להם יותר התעוררות שלא לחזור אליו וע"י רגשת הלב הגיעו יותר בנקל לגדר הקבלה למרות כשלונות החוזרים [דטבע האדם שכאשר חפץ מאוד בדבר הוא מרגיש שיקל עליו לעשותו ואינו מתחשב כ"כ בכשלונותיו בעבר], משא"כ בדורות האחרונים שנחלשו רגשות הלב, וגם מצוי שדוחים את התשובה לאלול שאז רגש הצער מהחטא כבר כמעט כבה, הרי שנעשית אז הקבלה במידה רבה ע"י מחשבת השכל ומצוי יותר הקושי להגיע להרגשה הברורה שלא יחטא עוד אחרי שכבר ראה שקבלותיו לא החזיקו מעמד.

² והגם שתכלית הקבלה היא הפרישה מן החטא **בפועל לעולם** עכ"ז **גדרה** הוא רק לפי **שעת עשיית** התשובה [דוגמא לדבר מצוות ת"ת, שהגם שתכלית הלימוד הוא שיבין וידע (פיהמ"ש סנהדרין בהקדמה לפ' חלק) מ"מ גדר המצווה היא עצם הלימוד גם כשאינו מגיע לידיעה].

עוד יש להוסיף ביאור דלא רק מחמת היות האדם בחירי סגי בגדר הזה. הנה נראה שתכלית הקבלה דתשובה היא **לא רק** מצד היותה האמצעי העיקרי לעזיבת החטא בפועל לעולם אלא יש בה עוד תכלית בפ"ע, שהרי מצינו [כמשנ"י בח"א, סוף 'הטעות השנייה'] שאף מי שיצליח להמנע מלחזור אל החטא כל ימיו ורק החסיר את הקבלה עדיין לא קיים את מצות התשובה, והיינו שיש חיוב על הקבלה בפ"ע מלבד מניעת החטא לעתיד.

ובטעם חיוב זה י"ל דהנה כל אדם מישראל מיום הכנסו למצוות משועבד לקיים כולו, וצ"ב מה מוסיפה הקבלה דתשובה על דבר שהוא כבר מחויב בו [ראה משך חכמה סו"פ נצבים שעמד בזה], וי"ל שבכל עבירת מזיד יש משום פריקת עול שמים והעובר פועל בנפשו הרגשה של פריקת עול מצווה זו ונעשה לו החטא כדבר ששייך לעשותו [ענין שע"י ש"א, ה'] ומעתה עליו לשוב ולתקן ולהקים עליו מחדש את עולה שפרק, וזאת ע"י קבלת התחייבות עולמית שלא ישוב לזה החטא, וזוהי הקבלה דתשובה **שכבר ברגע עשייתה נתקן הדבר**. ובכך נוסף טעם לגדר המצווה דסגי ליה בשעת הקבלה ואינו תלוי באם יעמוד בנסיון בעתיד.

שהרי הקבלה דתשובה מצריכה נכונות לעמוד בצער כיבוש היצר שיגיע בשעת הנסיון והיינו שיכיר בקושי הצפוי לו ולא ירתע ממנו ועל דעת הצער הזה יקבל על עצמו³, ונמצא שאנשים אלו, כל שחסרה להם הנכונות לעמוד בצער כיבוש היצר - הרי שעדיין עומדים הם רק בשלב של 'רצון טוב' לקבל על עצמם. נוגעים הם במצוות הקבלה דתשובה אך לאחוז בה עוד לא הגיעו.

ופשוט שהטועים בכך אין להם להתפלא כלל אמאי לא הועילה קבלתם ובכל שנה הם חוזרים לכשלונותיהם.

והנה בדורנו רבו היקרים שהגם שיש להם הנכונות לעמוד בצער כיבוש היצר, מ"מ מחמת המציאות ששבים על חטאיהם כל שנה רואים עצמם **כבלתי מסוגלים לשוב** ונופלים ביאוש המונע מהם מלקבל ע"ע עוד את הקבלה דתשובה, שטבע המתיאש שמאבד את כח אמיצות הלב הנדרש לקבלה זו [וגם אם עוד ממשיכים בכל זאת לקבל מ"מ כבר חסר באמיתיות קבלתם] והרי הקבלה מעכבת בתשובה,

ולא ידעתי מלשון שאלתך אם אתה מאלה שנפלו כבר ביאוש לקבל ע"ע כהוגן, או שאתה רק מאלה שדואגים אם מועילה השתדלותם לקבל ולשוב.

דיש חילוק - שכל הממשיך לקבל ע"ע כהוגן [כדנתבאר בקונטרס ולעיל] כבר מובטח הוא מרבותינו הראשונים שהבאנו שהתקבלה תשובתו אף שחוזר שוב ושוב לחטאו, ואילו מי שנפל ליאוש הרי שחסרה לו הקבלה דתשובה ומפסיד את מצוות התשובה.

והנה אם אכן נפלת במחשבת היאוש שאין בכוחך לתקן את הדבר שאתה חוזר ונכשל בו פעמים כה רבות, הרי כבר למדת בקונטרס שאי אפשר ואין צריך לקבל את הקבלה שלא ישוב לחטא לעולם על חטאי השוגג ועל הדברים שמעל ליכולת ועל השגת המעלות ועל תיקון המידות, וממילא בכל אלו אין מקום ליאוש על חוסר הצלחה לקיים מה שהבטחת לעצמך שלא תכשל בהם עוד.

ואף אם תמצא שיאושך הוא מלשוב מחטא שהוא באמת נגד הדין ושהיה ביכולתך להשמר ממנו ושנעשה במזיד, ושקיבלת ע"ע כהוגן כנ"ל ונכשלת בו שוב ושוב פעמים רבות [וזה אינו מצוי], גם בזה אין מקום ליאוש כלל כי אין העבר מכריח את העתיד והיאוש הוא מהטעיית היצר⁴, ובזה נדריך בשני דברים :

הראשון - הדרכת הר"י ביסוד התשובה [ד"ה וזו הדרך אשר ילך בה] והיא שתקבל ע"ע את הקבלה דתשובה רק ליום אחד [או לפחות מזה] ולמחרתו תקבל שוב לעוד יום אחד וכך תעשה בכל יום עד שתתרגל בעזיבת החטא ותתחזק לקבל לעולם כדין^{5,6}.

ועוד תועלת נפלאה תשיג כאשר בכל פעם שתסיים פרק זמן קצר של קבלתך "בשלוש" ללא מכשלה, תודה ותשבח לבוראך על אשר עזרך להנצל מיצרך וכבר זכית להיות שעה אחת בתשובה

³ ראה מ"כ בזה עוד בתשובת המזיד, הערה 8.

⁴ שהרי היאוש מביא לחדול מכל השתדלות ובאמת לעולם יכול האדם לעשות משהו שיקדם אותו למטרה.

⁵ שהקבלה "לעולם" לכל החיים היא העבודה הקשה שבתשובה וע"י חלוקתה ל"מנות" קטנות מתמעט הקושי, ובראית כל הצלחה מרגישים עידוד הנותן כח להוסיף בהשתדלות [ובאמת אנו כבר רגילים ביסוד זה מרבותינו בעהמו"ס שליט"א בהדרגתם בכמה מהקבלות המצויות בדרכי התשובה לקבל בתחילה רק על זמן מסוים].

⁶ הנה הר"י שם הדריך גם להרבות בוידויים לפני כל אכילה, וריבוי הוידויים יעזרהו להרחיקו מכל עוון וחטא, עיי"ש. ולא כתבנו זאת בהדרכה דין משום שדבר זה אינו מעיקרי התשובה אלא רק עצה לעזרו להגיע אל התשובה וכמדומה שלפי מצב הנצרכים לכך בדורנו ריבוי הוידויים קרוב להכביד ולעכב את רפואת המיואש. אכן בגמר תשובתו כשיקבל ע"ע קבלה שלמה יתודה כדין. וכל היכול להוסיף בוידויים בינתיים זוכה לזרז את הגעתו לתשובה השלימה.

בעוה"ז⁷. ודע שבעשותך זאת אתה מחזק את המודעות שלך להיותך מצליח, וראיית ההצלחה היא הדבר המעודד והמחזק הגדול ביותר. וראה הערה⁸.

השני – הדרכת הגרי"ס שהבאנו בח"ב אות ו', עיי"ש [הובאה בקיצור לקמן במכתב ב'].

וכל האוחז בהדרכות אלו אף אם הרבה לשוב לחטאיו פעמים אין מספר, אין אצלו עוד מקום ליאוש.

ב. שאלה. כתבתם [ח"א אות ב'] שהמושג קבלה להבא בדברי הראשונים משמש עבור עצם עזיבת החטא ואילו בבעלי המוסר [שאחרי הגרי"ס] הוא משמש בתור שם לאימוץ איזו הנהגה טובה של חיזוק בעבודת ה' וזה באמת שייך רק ל"דרכי התשובה" ולא לעיקר הקבלה להבא המחויבת מה"ת,

ולא בארתם מה הביאור ברבותינו בעלי המוסר האם באו לומר שאנו אין ביכלתנו לקבל קבלה של עזיבת עצם החטא ולכן עכ"פ מחויבים אנו לקבל קבלה של דרכי התשובה, או כוונתם באופ"א.

תשובה. פשוט הוא שלא באו רבותינו בעלי המוסר לגרוע חלילה מדין התשובה המחויבת מה"ת וכפי שכבר הבאנו מדבריהם בזה [שם, הערות 9,11] אלא באו רק להוסיף בעבודת השם קבלות שונות של חיזוק.

ויש להוסיף טעם לכך שהרבו רבותינו לדבר מ'דרכי התשובה'.

א. לרוב דבריהם לא נאמרו בתור הדרכה פרטית למי שבא להתייעץ איתם איך לעשות תשובה על חטא מסוים שנכשל בו, אלא בתור **הדרכה כללית** להוסיף זכויות ליום הדין⁹ [ראה ר"מ תשובה ג,ד "ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מר"ה ועד יוה"כ יתר מכל ימות השנה"].

ב. ויש שמתוך הכרותם את חולשת הבריות ראו שרבים אין בכוחם לקבל ע"ע קבלה ברת קיימא של עזיבת החטא [בפרט בחטאים שאדם דש בעקביו] מבלי תוספת של חיזוק תמידי של דרכי

⁷ הר"י שם, ד"ה הגיע עת האוכל.

⁸ **וכאן** המקום לבאר מעט מהו המבט הנכון על מחשבת יאוש עקב כשלון בקיום המצוות. הנה דבר מצוי הוא שאדם פחות מתפעל ממקרי הצלחתו לעמוד בקבלתו מאשר מקרי כשלונו בה וזאת משום שהמחשבה המצויה על עצמו היא שאחרי שהוא קיבל הוא חייב להצליח וכשמצליח רואה זאת כדבר המובן מאליה וממילא אינו שם ליבו להתפעל ולהתעודד ממה שכבר הצליח, משא"כ מכשלון הוא מתפעל ומתמלא אכזבה איך לא עמד בקבלתו, ועם מבט "משחיר" זה על עצמו הוא בונה לעצמו תדמית שהוא אדם שאינו מסוגל לעמוד בקבלותיו ועיי"ז בא לייאוש.

ובאמת עליו לשנות את מבטו, שהרי יש להתפעל מההצלחה יותר. הנה האדם חמרי בטבעו וחמריותו לעולם מושכת אותו אל ההיפך מכל רוחניות ושמירת המצוות, וממילא הכשלון הוא דבר שבטבע וכל הצלחה בקיום קבלתו היא גילוי של הכח הרוחני שבו המסוגל להתגבר על קשיים. וכשאדם יפנים בליבו ידיעה זו **ילמד להתפעל מכל הצלחה** [ודומה הדבר למש"כ הר"י הנ"ל שאם הצליח לעמוד זמן קצר בקבלתו כבר יודה וישבח לבוראו שזכה להיות שעה אחת בתשובה], וכבר מפעם הראשונה שהצליח ישאב עידוד שאכן **יש לו** יכולת להתמודד עם פיתוי היצר וגם אם נכשל אח"כ אין זה סתירה לעצם יכלתו ולמהותו הרוחנית, ועיי"ז ירחיק מעצמו את היאוש ועוד יקל עליו להיות מוסיף והולך בקבלתו.

וכשמצליח בשנייה ובשלישית כבר רואה בעין את התקדמותו לקראת נצחונו הגמור על יצרו, ואין לך עוד גדול מזה.

⁹ ובהדרכה כזו הדרך הנכונה היא כידוע לקבל רק חיזוק קטן שבדאי יוכל לעמוד בו ולא 'לקפוץ מדרגות' [ראה ביאור הגר"א למשלי (י"ט, ג) עה"פ אוולת אדם תסלף דרכו ועל השם יזעף ליבו] וכפי ההדרכה הידועה של ר' לייב חסמן לר' שלום שבדרון שיבחר לו קבלה שברור לו שיצליח לעמוד בה לחלוטין ולאחמ"כ הורה לו שיריד ממנה מחצית....

התשובה, ובמקרים שכאלו דרכי התשובה הם מוכרחים להצלחת הקבלה ומחויבים הם מעצם דין הקבלה¹⁰ [והזכרנו זאת בקיצור בח"א בטעות השלישית בסוף הערה 10].

ג. ויש שדברו על שגגות או על דברים שמעל יכלתנו¹¹ או על "מדרגות" או על מידות שהתבאר כבר שהקבלה בהם היא רק לאחוז בהשתדלויות ודרכים שירחיקום מהמכשלות¹².

ג. שאלה*. כתבתם [ח"א אות ד'] שבדברים שמעל יכלתנו אין אנו נתבעים על כך שאנחנו כאנוסים והבאתם דוגמאות של חוסר כונה בתפילה ובשמות הקודש ודביקות המחשבה בתורה, והוספתם שבדאי מה שאדם יכול הוא מחויב, ולא הבנתי, דתמיד אדם יכול אם ירצה לכוון מעט יותר ממה שרגיל לכוון דהיינו שאם אחד יבטיח ליתן לו שכר יפה אם יכוון עוד קטע בתפילה הוא בודאי יצליח לכוון וא"כ זה לא שאינו יכול אלא שאינו **רוצה** מספיק לכוון וא"כ ודאי שיתבע על כך.

תשובה. דע לך יקירי כלל בכוחות האדם – הן אמנם יכול כל אדם לרכז כוחות [גוף או נפש] לזמן קצר להתאמצות לפעול דבר שהוא מעל כוחותיו הרגילים, אך אי אפשר לו להתמיד בדרגת התאמצות זו לאורך זמן דסוף סוף אדם לא יכול לחיות מעל לכוחותיו. ומהכלל אל הפרט, זה נכון שתמורת איזה תמריץ כספי או אחר אדם יכול להתאמץ יותר מכוחותיו הרגילים ואפילו להכריח א"ע לכוון בכל התפילה אבל אין ביכולתו להתמיד בכך דרך קבע.

ואוסיף לך ידיעה יקרה – הנה מצד אחד אדם מחויב ליתן את מלוא כוחו בעבודה ואם יפחית ממלוא כוחו הרי הוא מקצר בחובתו כלפי שמים, ומאידך אם ירבה בהשתדלות בעבודת המצוות בהתאמצות מעל כוחותיו הוא יזיק לעצמו ותפגם עבודתו [ואם יתעקש עוד להתמיד בהתאמצות יתירה על כוחותיו יוכל להגיע עד כדי התמוטטות], וכאן הבן שואל איך אדע שיעור ההתאמצות האמיתי שלי?

והתשובה לכך כפי שקיבלנו מרבותינו היא שכשאדם מגביר את השתדלותו באופן אמיתי המותאם לכוחותיו ועולה בעבודתו ית' הוא חש במרץ בכל מה שעושה ובעליזת נשמתו, ואילו כשמגביר עוד את השתדלותו מעבר לכוחותיו מתחלפת הרגשתו לתחושת מאומצות והעדר שמחה – וזה לו לאות שהפריז על המידה ועליו להפחית מאמץ.

ד. שאלה. במש"כ גבי היגון דנראה דלרבים מבני דורנו הוא מעל היכולת ואין אדם נתבע עליו דהוה כאנוס על ביטולו אך חייב להשתדל כפי יכלתו, [ח"א, הטעויות שבחרטה א'] מנלן שזה באמת מעל יכלתנו אולי אנחנו לא מספיק לומדים מוסר ולכן לא מרגישים את היגון המבואר בר"י.

תשובה. ירידת הדורות היא מציאות פשוטה הנשקפת אלינו מכל פינה ובפרט בדברים התלויים בלב ואינה צריכה לראייה, ובדורנו פשוט הוא מה שכתבנו שדרגת היגון הנשגבה המבוארת בר"י

¹⁰ ובזה מתבארים דברי הסבא מקלם (פנקס הקבלות עמוד קכב) שכתב שלדעתו אי אפשר לתשובה [ולזכות לכפרת יוהכ"פ] ללא לימוד המוסר כל השנה, ויפלא - היכן כתוב חיוב לימוד המוסר במצוות התשובה ועוד שיהיה לעיכובא, אלא דהוא איירי בכל מי שלא תעמוד קבלתו מול הנסיונות מבלי חיזוק תדיר ע"י לימוד המוסר [עיי"ש בדבריו שמבואר שזה כונתו] ואדם כזה מחויב מדין הקבלה להבא לקבל ע"ע את לימוד המוסר שהוא מדרגי התשובה.

¹¹ כדוגמת הדרכת הגראמ"מ שך זצ"ל להתפלל ולברך ברהמ"ז מתוך סדר לחיזוק הכוונה [מחשבת מוסר אלול עמ' שס"ד].

¹² וראה טעם נוסף לעיל בח"א הערה 13.

* במהדור קודמות הובאה כאן שאלה נוספת בענין חטאי שוגג. במהדור זה הועברה ושולב תוכנה בקונטרס בעריכה מחודשת של תשובת השוגג.

היא מעל דרגת רוב הציבור [נראה מש"כ המנוחה וקדושה (תלמיד הגר"ח מוואלוז'ין בשער התורה שער א' סי' ו' ובנדמ"ח עמוד קמג) שמי שזכה לחרטה בדרגה הזו (היגון המבואר בר"י) "מיד שורה עליו רוח קדוש וטהור ומזה יכול להיות בטוח שנמחלו עוונותיו" עכ"ל].

והנה הגם שלימוד המוסר בודאי מרומם דרגת כל אדם באשר הוא – עם כל זאת אין בכוחו לרומם כל אדם עד שירגיש יגון בכל חטא מזיד כמי שנשאר נקי מכל נכסיו, ומשכך אין לתלות בחוסר שקידת לימוד המוסר את חולשתנו לאחוז בדרגת היגון [וכבר כתבנו בקונטרס שלהר"י כ"א חייב להשתדל להגיע לאיזה דרגה ביגון כפי יכולתו וזה ע"י לימוד המוסר והתבוננות בדברים שכתב הר"י בעיקר הזה].

ה. שאלה. כתבתם [ח"א, הטעויות שבחרטה] שהחרטה אינה מצריכה שיעור מסוים של צער והבאתם כמה ראיות וא' הראיות ממש"כ הר"י אות יט "החרטה והודוי בכלל מודה כי המתוודה מתחרט" וכתבתם שמוכח דנקט הר"י בפשיטות שכל שהגיע לכלל וידוי יש לו חרטה, עכ"ד. ולענ"ד אפשר שלא אמר כאן הר"י ענין מציאות שדרך המתוודה שמקדים חרטה לוידוי אלא כוונתו שכל שלא מתחרט על מעשהו בשיעור הנצרך אין זה נקרא בשם וידוי אלא הוי דבור בעלמא, ולכן כשאמר קרא 'מודה ועוזב ירוחם' נכללו בלשון 'מודה' שני העיקרים חרטה [בשיעור הנצרך] וידוי.

תשובה. נראה לדחות הצעתך בפשט הר"י מכמה טעמים :

א) היותר פשוט בפירוש הר"י הוא כדברינו שהר"י הביא מקור לחרטה מן המציאות הפשוטה שאין אדם פותח פיו ב'וידוי' מבלי שקדמה בליבו מחשבת חרטה על הדבר, משא"כ לפירושך צריך לומר דבר 'לומדעס' שבשם וידוי איכא לתרתי: החרטה בשיעור הנצרך, והוידוי. [ומקובלנו מרבתינו שבד"כ היותר פשוט, ובפרט בהלכה, הוא היותר אמיתי].

ב) דרך הר"י בכל הספר לכתוב דברים המבוארים ואילו לפי הצעתך סתם הר"י דבריו במקום שהיה לו לפרש – דבשלמא לדברינו שהר"י מציאות פשוטה קאמר הרי שהדבר אינו צריך שום תוספת ביאור, משא"כ לדברך שכוונת הר"י שלשון ודוי שייך רק כאשר יש חרטה בשיעור הנצרך, הרי שאין הדבר מבואר מאליו והיה לו לפרש [ומסתמא לפי דרכו בכל הספר היה לו גם להביא ראיה לדבר מאיזה פסוק].

ג) הנה אם היתה כוונת הר"י כדברך שנידון דבריו הוא מושג הוידוי ובא להשמיענו שכולל הוא לחרטה הל"ל כי **הוידוי** יש בו חרטה, ואילו הר"י קאמר כי **המתוודה** מתחרט ובוזה נידון דבריו הוא הגברא המתוודה מהם מעשיו, וקמ"ל שלמעשה הוידוי של הגברא יש רקע מוקדם ומוכרח של מחשבת חרטה.

ד) אם כדברך שמושג הוידוי כולל בתוכו את עיקר החרטה תיקשי לן אמאי בעיקר החרטה הביא הר"י מקורו מפסוק בנביא ירמיה ולא מפסוקי תורה שהתפרש בהם חיוב הוידוי.

ו. שאלה. כתבתם [בח"א הטעויות שבחרטה הערה 33] דצריך להבין מה ההבדל בין עיקר החרטה [שהוא מהג' המעכבים] לעיקר היגון, ובארתם דמהות החרטה היא המחשבה הלואי שלא הייתי עושה זאת וכדסיים הר"י "הוא אשר דיבר ירמיה ע"ה אין איש נחם על רעתו לאמור מה עשיתי", והיגון ענינו הוא הרגשת צער מרירות הלב על מה שעשה, עכ"ד.

ולא הבנתי : א. מדוע לא לפרש פשוט שהיגון הוא דרגה יותר גבוהה של חרטה וצער.

ב. איך רואים מסיום דברי הר"י שהביא את הפסוק בירמיה שמהות החרטה היא כמו שבארתם.

ג. אם החרטה היא מחשבת הנחמה ולא הצער על מעשהו למה כתב הר"י בעיקר החרטה יבין לבבו... וישיב אל לבו... ויאמר בלבבו...

ד. אם לחרטה אין שיעור מסוים של צער למה הר"י האריך כ"כ בעיקר החרטה ולא הסתפק בלכתוב רק דהחרטה היא שיתחרט ויחשוב הלואי שלא הייתי חוטא ושהדרך להגיע לחרטה היא ע"י שיבין שיש עונש ונקם ושלם על העוון, דהרי המחשבה על העונש ודאי מספיקה להגיע לחרטה.

תשובה. א. הנה בכל אחד מהעיקרים פשוט דיש דרגות באיכות עשייתו וכמו דמפורש בעיקר היגון [אות י"ג "ומדרגות התשובה ומעלותיה לפי גודל המרירות ועוצם היגון"], ועם זאת לא חילק הר"י בעיקר היגון להיות שם אחד עד לדרגא מסוימת של מרירות ושם אחר לדרגות שמעבר - אלא בשם היגון כלל הר"י את כל דרגותיו, וכן הוא בשאר העיקרים, וכ"א מהעיקרים הוא שם לסוג ענין השונה **במהותו** מהשאר.

נמצא שעיקרי החרטה והיגון שהר"י קבע כ"א בתור עיקר בפ"ע, מובדלים הם מהותית זה מזה כמו כל שאר העיקרים שפשוט לכל שנבדלים במהותם זה מזה.

ב. הר"י [אות י'] הביא מקור לחרטה מפסוק [ירמיה ח', ו'] "אין איש **ניחם** על רעתו לאמר מה עשיתי" [וכן הר"מ (תשובה ב, ב) כתב "וכן **יתנחם** על העבר שנאמר כי אחרי שובי **ניחמתי**" (ירמיה לא, י"ח)].

וענין הנחמה מבואר ברש"י עה"פ [בראשית ו, ו] "וינחם השם כי עשה את האדם בארץ וגו'" וז"ל "... **נהפכה מחשבתו**... וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון **נמלך** מה לעשות וכו' [כמו] "וינחם השם על הרעה" עכ"ל. וכן הוא מבואר במצודות על פסוק המקור דר"י בירמיה, שכתב אין איש ניחם - ענין חרטה והיפוך מחשבה כמו פן ניחם העם עכ"ל.

חזינן מבואר להדיא 1. שהנחמה היא החרטה. 2. שעניינה היות האדם נמלך וחוזר בו ממה שחשב או שעשה בראשונה.

ובמצות התשובה הנחמה היא המחשבה הלואי ולא עשיתי זאת כמבואר בר"מ [תשובה ג, ג]¹³.

ג. * הנה ביארנו בקונטרס שהחרטה היא היפוך המחשבה הבאה לידי ביטוי ברצון לעקור את המעשה הרע מן המציאות [כדכתב המסילת ישרים] ובודאי שלא לעשותו שוב אם יבוא לידו, ומקום הרצון בלשון חז"ל הוא בלב [הלב הוא משכן הרגש והרצון בעוד שהמח הוא משכן המחשבה] וממילא מובנות לשונות הר"י יבין לבבו וכו' המדברות על ה"לב" שבחרטה. ונרחיב בעוד ידיעה. הנה לא תמיד היפוך המחשבה מביא לידי הרצון שלא לשוב לחטא שכן לא כל ידיעה כוללת בתוכה את "הבנת הלב" שבה. יתכן מצב באדם בו הוא יודע דבר בשכלו גרידא ומנותק מההבנה שזה נוגע אליו¹⁴.

¹³ וז"ל שם כל מי **שניחם** על המצוות שעשה וכו' ואמר בלבבו ומה הועלתו בעשייתן **הלואי לא עשיתי אותן** וכו' עכ"ל וכן הוא בר"מ [שבועות פ"ו ה"א] מי שנשבע שבועת ביטוי **וניחם** על שבועתו וראה שהוא מצטער אם יקיים שבועה זו ו**נהפכה דעתו לדעת אחרת** וכו' עכ"ל.

¹⁴ ראה כעיי"ז ב"ידיעת בית רבוי" [שבועות ה: ברש"י] באדם שידע שנגע בטומאה אך ידיעה זו היתה מנותקת מליבו ולא הביאה אותו כלל להזהר על פיה.

* חלק זה נערך מחדש במהדורה זו.

וכדמצינו במחשבה על העונש [שהיא הראשונה שבמחשבות החרטה¹⁵] שביאר הגר"ס באגרת ט' שלא די בדיעת העונש לבדה אלא צריך **למשוך לנפשו את ההבנה שהוא עצמו** יהיה הנענש, עי"ש [וכ"כ בקיצור בריש אגרת המוסר].

וכן במחשבה על יום המוות [שהיא האחרונה שבמחשבות החרטה] כתיב [קהלת ז', ב] 'טוב ללכת לבית האבל וכו' והחי יתן אל ליבו' ופרש התרגום "ויתן לליביה מילי דמותא וכו' ויתוב בתיובתא קדם מרי עלמא" והיינו שבשביל התעוררות לחזרה בתשובה אין די בעצם ההליכה לבית האבל וידיעת המוות אלא צריך עוד להשיב לליבו שגם הוא עצמו סופו ככה למות.

ופשוט שאי אפשר לחרטה דתשובה להיות רק **ידיעת הרע שבחטא** בלי ההבנה שהדבר נוגע אליו, אחרי שכל ענינה הוא להגיע **להבנת הלב** של 'הלואי שלא הייתי עושה זאת' - הרי כל אדם יודע בשכלו את ידיעות החרטה שכתבן הר"י [לכה"פ ידיעת העונש] ועם כל זאת הן לא הביאו את ליבו לרצות לותר על הנאת העבירה וזאת משום שהיו בידיעת השכל יותר מאשר בידיעת הלב, ורק כאשר משיב לליבו את ידיעת החרטה עד שמרגיש בלבו רצון לעקור את המעשה זוהי החרטה דהתשובה.

ד. למבואר שלא די לחרטה במחשבה גרידא של 'הלואי ולא הייתי עושה זאת' אלא נצרך לה עוד הרצון לוותר על הנאת העבירה אם תבוא לידו [שבלי רצון זה אין זה יותר מאשר הרהור בעלמא וכדוגמת 'רשעים מלאים חרטות'] נראה פשוט שככל שיבין השב יותר את הרוע וההפסד שבמעשהו כך יתיישב הדבר יותר בליבו ויתחזק רצונו שלא לעשותו שוב [וכדברי הרמח"ל בריש דרך עץ החיים שאם היתה הידיעה רחבה על לב בני האדם לא היו חוטאים].

והר"י מנה שבע מחשבות שונות זו מזו המביאות [כל אחת בפני עצמה] את החוטא להבנה זו של 'הלואי שלא הייתי עושה זאת' על מנת לעזרו להשיב את ידיעת החרטה אל ליבו.

ועוד שהגם שמי שמתחרט רק מחמת המחשבה על העונש הצפוי לו כבר הוי חרטה¹⁶, מ"מ פשוט שכל המוסיף לעצמו עוד מחשבה ממחשבות החרטה הללו מתחזקת חרטתו ודרגת תשובתו [שהחיזוק בחרטה מביא לחיזוק בעזיבת החטא וביגון], ובכל זה יוטעם מדוע האריך הר"י כ"כ בעיקר החרטה.

ז. **שאלה**. כתבתם בח"א הטעות השניה, שמי שמקבל ע"ע לפרוש מהחטא אבל רק לזמן קצוב לא קיים את עיקר הקבלה ובהערה בארתם משום דבעינן שהקבלה תהיה שלעולם לא ישוב לחטא. ונראה להעיר, דהרי מבואר בגר"ס [והבאתם את דבריו בח"ב תשובת המזיד אות ד'] דאם מקבל לעזוב את חטאו רק בבחי' הקלות זה נחשב לעזיבת החטא ולקבלה וזוכה להתכפר על הבחי' הקלות, ולפי"ז י"ל שאם קיבל ע"ע לפרוש מחטאו רק לזמן קצוב זה נחשב כקבלה להבא על הבחי' הקלות שהרי לפרוש מהחטא לקצת זמן קל לו, ולכל הזמן קשה לו.

¹⁵ הר"י באות י' האריך בשבע מחשבות המביאות לחרטה ונציין בקצרה: א. עונש יסורים בעוה"ז. ב. טמאתי נפשי ונעשיתי רע בעיני השם. ג. הרוחתי הנאה זמנית במחיר הפסד שכר נצחי. ד. נדמיתי לבהמה [שהולכת רק אחר הערב לשעתו]. ה. עשיתי הפך התכלית שבעבורה נבראתי. ו. הייתי אף גרוע מבהמה [בחוסר הכרתי את אדוני]. ז. זכרון יום המות.

¹⁶ וראינו שיש שרצו לומר דאם מתחרט רק מחמת העונש אי"ז חרטה כיון דלא איכפ"ל מעצם מה שעבר על ציווי ה' אלא רק אינו רוצה להענש. אמנם פשטות הר"י כאן דגם זה חשיב חרטה, ומבואר כן בדבריו [ש"ב, ב] וז"ל ותראה במנהג בו"ד כי יחטא איש לאיש ובעת צרתו יתחרט ויכנע אליו **מפני שהוא צריך לעזרתו** תהיה החרטה הזו גרועה בעיני חברו, כענין שאמר יפתח ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם. ומחסידי השי"ת שהוא מקבל את התשובה מתוך הצרה ותהי לרצון לפניו **ויאהב נדבה** את החוטא וכו' עכ"ל. וכ"כ הר"ן [דרוש השישי] "וגם כי תהיה התשובה מתוך צרות ותלאות היא מקובלת ורצויה לפני השי"ת וזהו מחסדיו הנאמנים" [וראה עוד בדרוש העשירי ד"ה ואני אומר, ובעיקרים מאמר רביעי פכ"ה מה שחילקו בענין זה]. הרי שאף מי ששב על מנת להנצל מאיזו צרה נדבת השם היא לקבל את תשובתו.

תשובה. כל חידוש הגרי"ס בקבלה על בחינות הקלות היה שאף זו נחשבת קבלה דתשובה משום שבחינה הקלה שבעבירה חשיבא מין בפ"ע לעומת בחינה הכבידה [כלשונו באגרת ח' "אשר למין בפ"ע יחשב"] ובתור מין בפ"ע ניתן לקיים בה מצות תשובה בפ"ע [דלא נימא דהוי רק קבלה לחצאין שאינה כלל בגדר הקבלה המחויבת],

אבל גבי עצם דין הקבלה שצריך שהקבלה תהיה **לעולם**¹⁷ לא חידש הגרי"ס מאומה, ואדרבה, בהדרכתו [שם] כתב "נקל לפנינו לקבל ע"ע קבלה של קיימא לשמור אותו בגדר הקלות לפנינו" - הא קמן מבואר בדבריו שקבלת הבחינות הקלות היא לעולם¹⁸.

וממילא כל שהקבלה היא לזמן קצוב הרי שאיננה לעולם. דוגמא לדבר, המקבל ע"ע למשך שבוע או חודש או אפילו שנה להמנע מדבורים בטלים באמצע הלימוד משך חמש דקות הראשונות של הסדר - עדיין אין זו קבלת הבחינה הקלה של הגרי"ס, רק יש כאן קבלה חשובה של 'דרכי התשובה' שתועלתה מרובה. [נראה עוד בתשובה הבאה].

ח. שאלה. ראיתי את תשובתכם האחרונה במכתב [מהדו' י"א אלול ע"ו] בענין אם קבלה לזמן קצוב נחשבת לקבלת הבחינה הקלה של הגרי"ס.

ועדיין יש לי לשאול, מה הדין בשמקבל עליו פרישה מדיבורים בטלים באמצע הלימוד למשך חמש דקות הראשונות של הסדר וזאת לכל ימי חייו - לעולם. האין זו קבלה לזמן קצוב שיש בה גם את הגדר של קבלת התשובה שהיא לעולם?

תשובה. האופן הזה נראה ששייך לקבלת התשובה דהגרי"ס,

דמהות 'הבחינה הקלה' היא לפי אשר "יקל על האדם להשמר מן העבירה" [לשון הגרי"ס באגרת ז'] ודבר זה תלוי בהרבה גורמים: הזמן [אינו דומה יום הפורים ליוה"כ, וכיוצא"ב] והמקום [אם נמצא ברחוב או בביהמ"ד, וגם בביהמ"ד יש חילוק ליד מי הוא יושב, עם מי הוא לומד וכיוצא"ב] והרגשותיו [אם עייף או רענן, מצב רוח עצב או שמח, מוטרד או צלול וכיוצא"ב], וא"כ משך זמן הקבלה [שלזמן קצר היא קלה] הוא רק אחד מן הגורמים המגדירים את הבחינה הקלה.

וממילא התולה את הבחינה הקלה שלו רק במשך זמן קצוב הרי שבהכרח יהיו זמנים ואפנים שבהם יתרחב זמן הבחינה הקלה להיות יותר מאותן חמש דקות שקבע לעצמו, ונמחיש הדבר בציורים: מי שמקבל ע"ע להמנע מלדבר דברים בטלים בחמש דקות הראשונות של הסדר, הרי בהכרח שיהיו זמנים ואופנים שיהיה קל לו להמנע מדיבורים בטלים מעבר לאותן חמש הדקות ממש כמו בחמש הדקות הראשונות, וכן מי שמקבל ע"ע ללמוד כל יום חמש דקות מוסר, הרי שבהכרח יהיו זמנים ואופנים [כגון בזמן סדר מוסר הנהוג בישיבות בר"ה לפני תקיעות או בשאר זמני התעוררות] שיקל עליו להוסיף בזמן הלימוד מעבר לאותן חמש בדקות כמו ללמוד חמש דקות בלבד, ועל זמנים נוספים אלו [שהם באותה בחינה קלה] לא קיבל כלל - הם "נשמטו" מקבלת הבחינה הקלה ונמצא שקבלתו לעולם היא רק על חלק מהבחינה הקלה הזו.

¹⁷ כלשון הרמב"ם [תשובה ב,ב הו"ד בריש הקונטרס] "שלא ישוב לזה החטא לעולם", ופשוט הוא בכל הראשונים והפ"י [הובאו מלשונותיהם בטעות השניה הע' 7].

¹⁸ וכן היא המשמעות בכל מה שהדריך הגרי"ס את המתקשים שיקבלו רק על הבחינות הקלות, שבהדרכתו בא "להציל" את קיום עיקר הקבלה שהוא לעולם, שאם היה ניתן לקבל את קבלת התשובה רק לזמן קצוב קצר שקל לשמרו הרי שלא היה צורך בכל זה והיה אפשר להשאיר בקבלה הרגילה שהיא על כל הבחינות שבחטא.

[עוד יש לדייק כן מלשונותיו - דו"ל סוף אגרת ז' ומזה התקוה לבוא לאיזה בחינה בהעבירה הלזו ביוה"כ לבע"ת גמור לקבלת עזיבת החטא בבחינה הקלה לפני **קבלה אמיתית** וכו' עכ"ל, וז"ל באגרת ט"ו והאדם צריך לחפש דרכיו לעשות **קבלה חזקה** כמעט בכל פרטי עניניו להשמר לכה"פ את אשר נקל לפנינו בכל פרטי התורה והמצוות וכו', עכ"ל].

ובאמת סברא פשוטה היא שא"א לקבלה שאיננה לעולם. הגע בעצמך, אדם שהכה את חברו ובא לבקש מחילתו ומבטיחו שלא ישוב עוד להכותו - אבל רק לשבוע הקרוב...

ועוד, שמטבען של דברים ההרגל עושה את שלו [ההרגל על כל דבר שלטון] לשון הגר"א באיגרתו] הולך וגדל הזמן שקל לשמרו מעבר לאותן חמש דקות שקיבל בתחילה וכתוצאה מכך הזמן שקיבל לשמרו בבחינה הקלה מתקטן והולך ביחס לזמן האמיתי שלה ונמצא שקיום הבחינה הקלה הולך ונחלש במרוצת הימים.

ומ"מ נשאר קיום מסוים לבחינה הקלה לעולם.

והרוצה לקבל ע"ע לגמרי את הבחינה הקלה של פרישה מדיבורים בטלים או של לימוד המוסר, יוסיף בקבלתו שככל שירגיש בסיום החמש דקות שקל לו להמשיך בהמנעות מהדיבורים הבטלים או להמשיך בלימוד המוסר הרי שהוא מקבל ע"ע להמשיך עד שירגיש בקושי.

ויש להאיר שגם הדוגמאות שהבאנו בקונטרס לבחינה הקלה [תשובת המזיד הע' 44] בענין לה"ר ובטול תורה נאמרו רק באופן כללי להמחשת ענין קלות וכבדות, אך בבואנו לקיום המעשי הרי שלעולם צריך להשקיף על עצם הקלות, והיינו שיוסיף בקבלתו כנ"ל שבמקרים שירגיש שקל לו אף באופן שנחשב בתחילה כבד [לדוגמא בזמן שגם בפני כמה חברים קלה לו שמירת הלשון] הרי שמקבל ע"ע לשמור לשונו גם באופן זה עד שירגיש בקושי.

מכתב ב'

לכבוד הרה"ג בעהמ"ח קונטרס מעשה התשובה שליט"א
שלומכון ישגא,

ראשית אודה מאד לכת"ר על שהאיר את עיני בהרבה דברים במצות התשובה, זכיתי ללמוד את הקונטרס כמה פעמים וכל פעם גיליתי בו דברים חדשים נוספים. ולענ"ד הקונטרס יש בו תועלת גדולה לב' דברים:

א. לדעת את הלכות תשובה באופן מעשי מפורט וברור.
ב. להראות שהרבה מהדברים הגורמים לאדם רפיון ויאוש מקיום מצות התשובה אינם נכונים, ואפרט חלקם:

1. גם אם חוזר לחטאו שוב ושוב אי"ז ראייה שלא זכה לתשובה.
2. עשרים העיקרים שמנה השע"ת אינם מעכבים לזכות לתשובה וכפרה.
3. גם החרטה שהיא מג' העיקרים המעכבים, א"צ שיעור גדול ומספיק שחושב הלואי ולא הייתי עושה זאת.
4. גם תוקף הקבלה להבא שיהיה ברור לו שלא ישוב לעצם החטא לעולם שהיא העיקר הקשה שבעיקרי התשובה [בפרט בחטא שדש בעקביו] אינה נדרשת בכל החטאים אלא רק בחטאי מזיד ולא בחטאי שוגג, ולא במעלות ומדרגות ולא בדברים שמעל יכולתו, ולא במידות שחיובן מ"והלכת בדרכיו".

אמנם עדיין אני מרגיש רפיון ידים מכיוון שבאותם חטאים שאני דש בעקבי [כביטול תורה, לשה"ר, שיחה בטילה באמצע הלימוד ובבהמ"ד וכו'] אני מרגיש שאין בכוחי לקבל לעזוב לגמרי את החטא, והגם שהבאתם [תשובת המזיד אות ה'] את עצת הר"י לקבל לזמן קצר ואח"כ להמשיך לעוד זמן קצר וכו', גם זה אני מרגיש שאין בכוחי לעזוב לגמרי את כל החטאים אפי' רק לזמן קצר, ואכן ראיתי שהבאתם שם גם את הדרכת הגרי"ס לקבל רק על הבחי' הקלות שבחטאים שזה אכן יש בכוחי, אבל כתבתם שם שבקבלה על הבחי' הקלות לא זוכים עדיין לכפרה שלימה גם על הבחי' הכבידות, ונמצא שביוהכ"פ אני לא אזכה לכפרה שלימה על כל העבירות! ועוד אני מרגיש שאני לא יכול לקבל עזיבת החטא אפילו בבחינות הקלות על כל החטאים כולם בב"א, וכל זה מביאני ליאוש מלהתחיל בעבודת התשובה. ושמעתי מכמה מחברי שגם הם מרגישים כמוני ואודה מאוד לכת"ר אם יוכל לישוב דעתי בענין גדול זה.

תשובה

א. הנה השורש להרגשתך הרעה בענין כפרת יוה"כ הוא מה שרגילים העולם לצפות להשגת שלימות הכפרה והטהרה בכל החטאים כולם ע"י תשובת יוה"כ, ונסמכים בזה על הכתוב ביוה"כ [ויקרא ט"ז, ל] מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, וככל שמחשבה זו הזאת מושרשת יותר בלב האדם כך הוא יותר מרגיש מופתע לרעה ומאוכזב כאשר נוכח לראות שעוד לא עלתה בידו תשובה שלימה וממילא חסר הוא גם את הכפרה השלימה ביוהכ"פ, ועוד מתקשה הוא לקבל שמצות התשובה פעמים מצריכה עבודה ממושכת להשגת שלימות הכפרה.

ראשית יש לדעת ששלימות הכפרה לא תמיד ניתנת להשגה ביוה"כ לבדו ויותר ממנה שלימות הטהרה. הנה על מזיד בעוונות החמורים [שיש בהם כריתות ומיתות ביי"ד] לא ניתן לזכות בשלימות הכפרה ביוה"כ, והשגתה מגיעה רק ע"י יסורים¹ או לחילופין ע"י עמל התורה, חסד, תפילה וצער הנפש על עוונות², וכן הוא אף גבי חטאי שוגג החמורים [דוגמת שגגת שבת] בזה"ז שאין לנו קרבן חטאת להשלים את הכפרה³.

ואף במקום שהושגה כפרה שלימה עדיין אפשר שיהיה חסר בטהרה ובריצוי להשי"ת כדכתב הר"י [ש"א, ט'] "והנה מדרגות רבות לתשובה וכו' ואמנם לכל תשובה"⁴ תמצא סליחה [היינו העברת העונש ממנו], אך לא תטהר הנפש טוהר שלם להיות העוונות כלא היו זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר" - וזאת מבאר והולך בכל השער הראשון בביאור כל עשרים עיקרי התשובה, שהגם שבעה עשר מהם אינם לעיכובא בכפרה מ"מ לעיכובא הם בטהרה ובריצוי, ועשייתם היא עבודה גדולה וממושכת אשר פעמים צריכה יותר מיו"כ אחד⁵.

ואף גבי עצם השגת הכפרה ע"י ג' העיקרים המעכבים, מי שיש לו הרבה עבירות שמורגל בהן יהיה קשה לו מאוד לקבל קבלה אמיתית בב"א על כולן, וכבר עמד בזה רבינו הח"ח [בית ישראל פ"ו] וכתב "אף שלשוב בתשובה שלימה על כל מה שקלקלנו בפעם אחת בזמן קצר אי אפשר מ"מ יש בידינו להתחיל בתשובה בהדרגה וכו"⁶.

והנה יש שהיצר מטעה את האדם לייאש אותו מעסק התשובה ואומר לו הרי ממילא לא תוכל לקיים את התשובה על הכל וא"כ מה שווה כל ההתאמצות שלך, ויש להשיבו ברור שכמו שבמצוות אין תלות בין מצוה למצוה וכל מצוה יש לה קיום בפ"ע ואדם לא יתיאש מקיום מצוה אחת משום איזה קושי שיש לו בקיום מצוה אחרת, כך אין תלות בתשובה בין עבירה לעבירה, וכל עבירה ששב עליה מקיים מ"ע גמורה של תשובה ווידוי⁷, והעבירה בטילה ומתכפר לו עליה ומקבל עוד שכר על חזרתו ממנה, ולמה להתייאש⁸?

ומעתה יש לחלק: אותן העבירות שאינו מורגל בהן שקל לשוב מהן יזדרז לשוב מהן ויזכה לקיום מ"ע ולכפרה שלימה בהן⁹, ואותן עבירות שהורגל בהן הגם שאכן לא בפ"א יוכל לשוב מהן לגמרי

¹ ברייתא יומא פו. עבר על כריתות ומיתות ביי"ד ועשה תשובה, תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקים. [י"אבל מה שכתוב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם שהוא אמור על הטהרה שהשי"ת מטהר אותנו מן העוון ומכפר עלינו כפרה שלימה ביום הכפורים בלא יסורים, זה נאמר על מצות לא תעשה, אבל על כריתות ומיתות ביי"ד תשובה ויוה"כ תולים ויסורים ממרקים" - לשון הר"י ש"ד אות י"ז].

ולשון הסיפא דקרא "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" - הר"י שם פירשה דאין זה הבטחה אלא ציווי, דזו מ"ע לעשות תשובה ביוה"כ, והר"מ [תשובה א', ד'] הגם שפירשה בתור הבטחה, מ"מ פירש דזה קאי רק אהלאוין הרגילים.

² הר"י בש"ד י"א - י"ב מקרא בחסד ואמת יכופר עון.

³ הר"י גבי עוון הכרת [ש"ד, ב'] "לא תושלם כפרת החוטא בו גם בשגגה עד שיביא חטאת וכו' וכו', אכן יתכפר עונו ביסורים וכו' ויש עצה ותקנה לחוטא במעשים טובים להגן עליו מן המכאובים וכו' עכ"ל, וע"ע בנספח ג' אות א'.

⁴ מיירי לאחר שעשה לכל הפחות את שלושת עיקריה המעכבים כמש"כ באות י"ט "ואין תשובה פחותה משלושה אלה".

⁵ אכן יש קצת משמעות ברי" [ד, ח] שמשגולת יוה"כ גם לחון את השבים בתוספת ריצוי אף שלא השלימו את עבודת העיקרים שאינם מעכבים, וכן משמע ברמח"ל [דרך השם, פ"ח אות ה'], נתבאר בקונטרס תשובת יום הכיפורים הערה 19.

⁶ והנה הח"ח שם הציע סדר עבודה להתחיל בתיקון חטאי הדיבור משום היותם שכיחים [ולכא"ו גם משום שחיונם מה"ת] ונראה עוד להוסיף שמוטב להתחיל באותם עבירות שהם שורשיות ומושכות אחריהם אחרות [דוגמת שמירת הראיה, התחברות לחברה רעה, ביטול התבוננות מוסרית].

⁷ כדכתבו הראשונים, הו"ד בתשובת המזיד הע' 48.

⁸ ואפילו עוד קודם להצלחתו לשוב כבר זוכה להטבת מצבו כדכתב המב"ט בבית אלקים פ"ב, ועוד.

⁹ ומערכת היצר למשך את לב האדם להתפס לעבירות שקשה לו לשוב מהן כדי שיסיח דעתו מלשוב על אותן עבירות שקל לו לשוב מהן. ובאמת יש יותר תביעה על ביטול תשובת עבירות שתשובתן קלה מאשר אלו שתשובתן כבדה, וכמאמרם "קשה עונשו של לבן מעונשו של תכלת", וכדביאר הגר"ס באגרותיו.

מ"מ יכול להתחיל לשוב מהן בהדרגה. ושלושה מיני הדרגות יש לנו: קבלה רק על זמנים קצרים במקום לעולם [הדרגת הר"י], קבלה רק על בחינות הקלות [הדרגת הגרי"ס], וקבלה רק על מקצת מהעבירות [הדרגת הח"ח], קחם מהקונטרס. ודבר פשוט וברור הוא שלא שייך יאוש מאיזו מצוה מפני שהדרך להשגתה ארוכה ובהדרגה, וצריך לדעת שבעצם מה שמתעסק בלשוב כבר מקיים בזה את רצון ה' וזוכה להתקרב אל ה' ולסיעתא דשמיא המובטחת למשתדל לשוב¹⁰.

ועוד יש לדעת שכבר בחרטה ועצם רצונו לשוב, עוד קודם להצלחתו לקבל ע"ע כדין, זוכה אדם לעורר את מידת הרחמים שתעכב את הפורענות כדי ליתן לו שהות לשוב בתשובה כדין¹¹, ואף אם בעתיד לא יזכה להשלים תשובתו מ"מ יועילו לו החרטה והרצון לשוב להקל מענשו בעוה"ז ובעוה"ב¹².

וכבר עמד **מרון הגרי"ס** על חולי היאוש ויצא לחזק לב הבריות שלא להתפתות לעצת היצר המייאש מקבלת התשובה בראותו את גודל התאוה וקושי הקבלה לכיבוש היצר, וכתב באגרת ז' שהנה לא יכבד לפני האדם בעת היותו מדוכא ביסורי חולי לעמול לחפש ולראות להקל מחלתו - ומדוע לא נעשה כן לנפשנו לראות לכה"פ לקיים המצוות הקלות לפנינו לקיימם ולהשמר מהעבירה בבחינה הקלה אשר תצילנו מיסורים קשים ומרים רח"ל, **ובזה אין מקום ליאוש לפני האדם** אם ישים לבו ונפשו להשגיח בהנהגת צרכי הגוף [ללמוד מזה] להשתמש כך בצרכי הנפש, עכ"ד.

ויש לך לשמוח בהביטך אל כל הצלחה להוסיף **משהו**¹³ בעזיבת החטא, ואל תרבה להביט אל אשר עדיין חסר לך. [וראה מה שהוספנו לבאר בזה במכתב א' תשובה א' בסופה].

וכבר הובטחנו "הבא ליטהר מסייעין אותו" [יומא ל"ח:] ו"אמר הקב"ה פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרונות נכנסות בהם" [מד"ר שה"ש ה,ב עה"פ "קול דודי דופק"].

[יש לציין שכל קושי ההתמודדות מול ריבוי העבירות שעסקנו בו עד כאן נובע בד"כ רק ממה שלא נעשתה תשובה על אתר כל אימת שנכשל באיזה חטא, והחכם עיניו בראשו למנוע מעיקרא מציאות קשה זו ע"י שיזדרז לשוב תיכף לכל כשלון ודבר זה נתבאר היטב בהקדמה לקונטרס].

¹⁰ וכל זה מלבד מה שזוכה להנצל מלחטוא מכאן ולהבא באותו חלק שכבר קבל, ועוד שמקיים בזה מ"ע של יראת השם [ראה שע"ת ג-ט].

¹¹ מבי"ט בבית אלקים פ"א, אוה"ק ויקרא כו, ט"ו ד"ה לבלתי עשות, אור ישראל אגרת ל', וכן נראה בהרבה מרבוינו [ונתבאר במאמר הרהור תשובה].

¹² כן מבואר במבי"ט [פ"ב] וכן משמעות הרמב"ן עה"ת [דברים ל"א, יז-יח], ויתבאר אי"ה במאמר הנ"ל.

¹³ וז"ל הגרי"ס [אגרת ז'] "אכן גם המעט טוב מאוד, **אין ערוך לה בעיני תבל**" ועוד "ובכל בחינה **קטנה שבקטנות** [שבקבלת התשובה] **אין ערוך ואין די באר הצלחת נפשו להנצל מצרות רבות ונצורות ואין לנו רִנָּח גדול מזה**".

תקציר הקונטרס למעשה

א. עיקרי התשובה המעכבים הם א. חרטה. ב. וידוי. ג. עזיבת החטא. וגמר עזיבת החטא היא הקבלה להבא שמקבל ע"ע לעזוב את חטאו עזיבה עולמית, והמקיימם לבדם כבר קיים מצות תשובה [שע"ת ש"א, י"ט] וזוכה לסליחה [שע"ת א, ט] ולכפרת העונש על חטאיו¹ [המבי"ט בבית אלקים ריש פ"ב].

עיקרי התשובה
המעכבים

ב. אכן כתב הר"י [א, ט] לבאר הצורך בתוספת שאר עיקרי התשובה שאינם מעכבים [כגון היגון, הבכי והדאגה] "כי לא תטהר הנפש טהר שלם להיות העוונות כלא היו זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר", וזאת מבאר והולך בעשרים עיקרי התשובה².

הצורך בשאר
עיקרי התשובה

ונראה בר"י דשאר העיקרים הגם שאינם לעיכובא הם חיוב מן הדין לכתחילה³ [חלק ב' תשובת המזיד, אות ח'], אכן לדעת שאר ראשונים אינם חיוב מן הדין⁴ אלא מעלה בתשובה.

גדר חיובם

ג. והנה חלק החרטה והוידוי הם קלים לקיימם, **שאינן בחרטה שיעור מסוים של צער**⁵ וכל שחושב הלואי לא הייתי חוטא ורוצה בעקירת המעשה הרע שעשה, ומתוודה, כבר יצא יד"ח החרטה והוידוי⁶.

החלק הקשה
שבתשובה

אכן הקושי מצוי בקבלה להבא [רס"ג, אור ישראל - הובאו בתשובת המזיד הערה 20] שצריך להגיע להסכמה גמורה בלב, שכל ימי חייו יתאמץ להלחם עם פתוי היצר החזק כפי זה שנכשל בו עד שירגיש בעצמו בטוח שיכול לעמוד לעולם בנסיון זה שנכשל בו [תשובת המזיד אות א'].

ד. נתבאר בקונטרס [ח"א, "הטעות השלישית"] שכל חיוב הקבלה הנ"ל שייך רק על חטא **מזיד** שעבר עבירה בידיעה שעובר כעת עבירה, משא"כ העובר בשוגג שנכשל מחוסר זהירות שונה קבלתו הן בתכנה והן בתקפה כמבואר לקמן אות י'.

באיזה חטאים
צריך לקבל

וכן נתבאר [שם, "הטעות הרביעית"] שאפילו בחטאים מדעת ישנם דברים שהם מעל יכולת רוב בני דורנו [כדוגמת הכוונה בתפילות ובברכות, וראה שם דוגמאות נוספות] שבהם אין אנו נתבעים על זה דהוי לן כאונס. ובדברים אלו החיוב הוא רק על ההשתדלות לעשותם כדינם ולא לפי הצלחת עשייתם בפועל, וקבלת התשובה עליהם איננה שלעולם לא ישוב לחוסר כונה בתפילה, אלא שלעולם לא ישוב להתרשל מההשתדלות בדבר.

¹ ומתכפר בכך מיד על ביטול עשין אבל המזיד בלאוין הרגילים מתכפר לגמרי רק ביוה"כ, ובלאוין החמורים של כריתות ומיתות בי"ד צריך תוספת יסורין לגמר כפרתן [יומא פ"ו].

² ועי"ז יזכה למעלת הריצוי שהשם "יחפץ בו וירצהו כאשר אם לא חטא" [א, מ"ב].

³ חלק ב', תשובת המזיד אות ח', וראה עוד הערה 51 דנראה שיש מהעיקרים שהם מעל דרגת רוב הציבור ובהם אנו כאנוסים עליהם.

⁴ הרס"ג, ר' נסים גאון, הר"ן ועוד לא הזכירם כלל, וכן הרמב"ם הביא רק שלושה מהם ומשמע מדבריו שאף אלו אינם חיוב מן הדין, וכן נראה במאירי ובמבי"ט. התבאר בתשובת המזיד אות ח'.

⁵ ראה בח"א הטעויות שבחרטה הערה 35 שכן משמעות הר"י [ש"א אות יב ואות יט] וכן משמע בר"מ [תשובה ב, ב] וברש"י ומאירי יומא פה: וכן משמעות הרס"ג, וכ"כ המנוחה וקדושה [תלמיד הגר"ח מואלזין]. ועוד עיי"ש.

⁶ נמצא שאין מקום **ליאוש ממצות התשובה** מחמת חסרון ברגשות החרטה והיגון, **דבחרטה אין שיעור מסוים של צער, והיגון** אפילו בחטאי מזיד אינו לעיכובא.

תקציר למעשה

עוד נתבאר [שם, ב"טעות החמישית"] שצריך לבדוק האם החטא הוא באמת עבירה גמורה או רק חסרון בדברים שהם מדרגות ומעלות כדוגמת חסרון ביראת הרוממות או בהתמדת ה"שוית" וכיוצ"ב, שבאלו אין התביעה על חסרון בהם כתביעה על עבירות גמורות ואינו מחוייב לקבל ע"ע שלעולם לא ישוב להחסיר מהם,

וגדר חיובם נראה שהוא רק להשתדל להתקרב אל המעלה כל אחד כפי כוחותיו [ודומה למה שנתבאר בח"ב תשובה על מידות בגדרי חיוב "והלכת בדרכיו" עיי"ש].

וכן נתבאר [ח"ב, תשובה על מידות] שבאותן מידות שחיובן מ'והלכת בדרכיו' כמו כעס, תאוה, קנאה ועוד, החיוב הוא רק **להשתדל** לתקן וכל שהשתדל ועדיין לא הגיע לתיקון אין עליו תביעה גם אם כעס או קינא⁷. אכן באותן המידות שכתבתן תורה לאיסור בפ"ע [לא תשנא, גאוה ועוד] דינן כשאר איסורים, עיי"ש.

נמצא שחיוב הקבלה להבא שהוא שירגיש בעצמו שברור לו שלא ישוב עוד לעולם לחטא הוא רק **בעבירות ממש, שעשאו מדעת ושאינו אנוס בדבר**.

ה. ג' אופנים בעזיבת חטאי מזיד

א. מי שחטא **דרך מקרה** - כל עזיבת חטאו היא הקבלה על להבא, והקבלה היא לפרוש מעצם מעשה החטא, ואינה על המידות או ההנהגות שהביאו אליו⁸.

ב. הרגיל בחטא **מחמת שרצונו לשוב לחטא** - עזיבת חטאו היא לפרוש בהווה ממעשה החטא וגם לפרוש מן המחשבה לחזור לחטא⁹, ולקבל על עצמו על להבא.

ג. וכל זה בחטאים שבין אדם למקום, אבל בחטאים שבין אדם לחבירו – תחילת עזיבת חטאו היא תיקון המעוות: השבת הגזילה, תשלום הנזקין, פיוס¹⁰, ורק לאחר מ"כ הקבלה על להבא.

ו. טיב הקבלה על להבא [בחטאי מזיד]

1. מהותה - שיקבל ע"ע שלא ישוב **לעצם החטא**¹¹ לעולם.

2. חוזקה - שיקבל ע"ע להלחם כל ימיו עם פתוי היצר החזק כפי שיעור זה שנכשל בו עד שירגיש בטוח בעצמו שיוכל לעמוד לעולם בנסיון. [ח"א, תשובת המזיד, א]¹².

⁷ ובשיעור ההשתדלות המחויבת האם הוא בכל היכולת והמחסיר מזה מבטל העשה או שאף בהשתדלות מועטה מקיים העשה ואינו מבטל א"כ לא השתדל כלל - ראה שם מש"כ בזה.

⁸ דהפרישה ממידות והנהגות שהביאוהו לחטא היא רק מהעיקרים שאינם מעכבים כדמוכח בר"י, בר"מ ובמאירי, נתבאר בתשובת המזיד הערה 30. אכן אם מכיר בעצמו שכל זמן שלא יפרוש מהן לא יהיה קיום לקבלתו הרי שמחוייב לפרוש כדי להגיע לעצם הקבלה.

⁹ ובציבור התורני אין מצוי כלל חוטא שרצונו לחטא, אכן מצוי בעבירות מסוימות שישנם שדשים בעקבם עד כדי שאין להם צער וחרטה כשעוברים עליהם, ויש להם "הסכמה דיעבד" להמשיך לחיות כך ועי"ז נראה דהויא מחשבתם לשוב לחטא ונכנסים בדין זה.

¹⁰ וראה בתשובת המזיד הערה 34 באיזה עבירות לחבירו יש חיוב פיוס. וראה מש"כ בגדרי פיוס ומחילה בקונטרס הריני מוחל. ¹¹ והמקבל ע"ע איזו הנהגה טובה של חיזוק בעבודת השם ואפילו כזו המועילה להרחיקו מחטא זה או לקרבו לקיום הקבלה דתשובה הנ"ל - עוד לא קיים את עיקר הקבלה המעכב את התשובה [ח"א, הטעות "השניה"].

¹² ומצוי שבשעת התעוררות מיוחדת [כשעת יוה"כ וכדו'] אדם מרגיש רצון לקבל ע"ע הרבה ופעמים אף מעל דרגתו - אם מכיר בנפשו שעדיין חסרה לו ההסכמה לעמוד בצער קיום קבלתו במהלך החיים הרגילים שאח"כ, הרי שעומד הוא רק במצב של רצון טוב לקבל ע"ע ועדיין לא קיבל את הקבלה דהתשובה.

ודעת הרמב"ם שצריך לקחת את הקב"ה [היודע תעלומות שבלב] לעד על שקיבל ע"ע באמת, וזאת ע"י שיאמר להשם את קבלתו¹³. וברוב הראשונים משמע שאין צריך לומר זאת [שם].

3. הדרך להשגתה - ע"י שיוסיף יר"ש בלבו עד שירגיש שנכון ליבו ובטוח שיעמוד בנסיון¹⁴.

ז. כל שהשב הסכים בלבו **בשעת הקבלה** שלא ישוב לעולם לחטא [כנ"ל] מיד זכה למצות התשובה [ויתכפר לו כפי ד' חילוקי הכפרה] גם אם אח"כ יצרו נצחו והכשילו שוב בחטא [שם, "הטעות הראשונה"], ויתירה מזו אף אם בעתיד ישוב ויחטא **פעמים רבות** וכל פעם ישוב בקבלה אמיתית הנ"ל - מועילה לו תשובתו בכל פעם¹⁵, **והיינו דאפילו אדם המכיר את עצמו מנסיון חייו של שנים רבות שלמרות קבלתו הוא חוזר אח"כ תמיד לחטאו, כל שקבלתו היתה אמיתית בשעתה הועילה לו וזכה בה לתשובה**^{16,17}.

השב לחטאו
לאחר קבלתו

ח. אכן כל מה שמועילה הקבלה הוא **כשבשעת הקבלה** מרגיש השב שיש בכוחו ללחום עם יצרו ומקבל ע"ע שלא ישוב לחטאו, אבל מי שמחמת שחוזר לחטאיו כל שנה כבר מרגיש יאוש שאין ביכולתו לכבוש את יצרו הרי גם אם יקבל ע"ע שלא ישוב לחטאו מ"מ חסר באמיתיות הקבלה שלו, דטבע המתיאש שמאבד את אמיצות הלב הנדרשת לקבלה דתשובה [ראה אריכות בענין היאוש במכתב, תשובה א'].

המרגיש יאוש

ט. מי שמרגיש שבשלב זה אין ביכולתו לקבל ע"ע פרישה מוחלטת על להבא, יקיים את הדרכת הר"י ביסוד התשובה לקבל ע"ע לזמן קצר ובסיומו יחדש את הקבלה לעוד זמן כזה, וכך יחזור ויקבל קבלות לזמנים קצרים פעמים רבות עד שיתרגל בקיומן וימצא עצמו בר הכי לקבל עולמית כדין¹⁸.

הדרכת הגר"ס
ומעלותיה

ואם מרגיש שגם זה אינו ביכולתו, יקיים את הדרכת הגר"ס [אור ישראל אגרות ו-ח, טו] לקבל ע"ע לעת עתה לפרוש מהבחינה הקלה של העבירה [דהיינו האופן שבו הנסיון הוא יותר קל לעמוד בו]¹⁹, דרגה שמרגיש שיכול הוא לקבל ע"ע, וע"י זה יזכה:

א. להנצל מעיקר ענשי שמים המגיעים על עבירה זו²⁰.
ב. להעמיד עצמו בדרך מעשית של התחלת תשובה ע"י התרגלותו לכיבוש היצר בהדרגה, וע"י יגיע בהמשך בס"ד לקבל ע"ע קבלה שלימה ותשובה שלימה.

¹³ כן ביארו מפרשי הרמב"ם ועוד כמבואר בתשובת המזיד סוף אות א', וראה שם בהע' 16 אם צריך לכוון באמירתו שלוקח את הקב"ה לעד על כך. וטעם הצורך בלקיחת הקב"ה לעד נראה דהוא כדי לחזקו שיהיה אמיתי בקבלתו [נתבאר בנספח א'].

¹⁴ תשובת המזיד סוף אות ב', והדרכים להוסיף ביר"ש - ראה שם ובהערות 22, 23.

¹⁵ כן איתא להדיא בדברי רבותינו רס"ג (אמונות ודעות מאמר חמישי, פ"ה) מאירי (חיבור התשובה מאמר א' פ"ט), רבינו בחיי (כד הקמח ערך כיפורים ב' בסופו), מבי"ט (בית אלקים פ"ו), רמ"ק (הו"ד בספר מעלות תשובה שער ח').

¹⁶ וראה תוספת טעם לדבר במכתב א', תשובה א' סעיף ב'.

¹⁷ אכן מכיון שאדם זה נמצא בסיכון שברבות כשלונותיו לקיים את קבלותיו יאבד את בטחונו ביכולתו להתגבר על יצרו ויתאש חלילה מן התשובה, מוטל עליו להתאמץ ולהשתדל יותר ב'דרכי התשובה' ותפילה שלא ישוב לחטא [תשובת המזיד אות י'].

¹⁸ ובאופן זה של הצטרפות כל הקבלות הקצרות זא"ז נמצא שהוא **למעשה** כל הזמן ברציפות תחת קבלה שהיא על כל חטאיו. [אכן לא השלים מצוות התשובה עד שיתחזק לקבל לעולם כדין]. וראה עוד במכתב א', תשובה א' הע' 5.

¹⁹ באופן זה הוא אמנם מקבל ע"ע עולמית אך מה שמקבל הוא רק על "בחינות הקלות", ואילו בהדרכת הר"י דלעיל הגם שמקבל ע"ע רק לזמנים קצרים (ברציפות) ולא לעולם מ"מ מה שמקבל הוא קבלה שלימה על כל הבחינות שבחטא.

וראה דוגמאות מעשיות לתשובה בבחינה הקלה בתשובת המזיד הערה 44.

²⁰ ראה שם הערה 45, טעם הדבר.

ג. כבר יש לו שייכות לתשובה לענין שיתחשבו בו בדין ר"ה לכתבו בספר החיים²¹.

י. החילוקים בין השוגג למזיד

כאמור לעיל [א'] עיקרי התשובה המעכבים הם חרטה קבלה ווידוי, ושלושת עיקרים אלו מחויבים הם בין בתשובה על זדונות ובין בתשובה על שגגות²².

ומ"מ נתבאר בקונטרס [ח"ב, תשובת השוגג, א] ששונה קבלת השוגג מזו של המזיד :

1. בתוכן – בשגגה הבאה מחוסר זהירות, תוכן קבלתו הוא להוסיף זהירות בדבר שנכשל בו²³. [והיינו שימת לב על להבא וזאת ע"י שיוסיף התבוננות קודם לעשיית הדבר שנכשל בו. ונכון לנקוט בדבר מעשי המועיל לזכירה- ראה דוגמאות והרחבה בתשובת השוגג אות א'].

ובשגגה הבאה מחמת חסרון ידיעה תוכן קבלתו הוא ללמוד את ההלכה בדבר זה שנכשל בו²⁴.
2. בתוקף- כיון שלא נעשתה השגגה מדעת אי אפשר לו להגיע בתוקף קבלתו כמו המזיד עד כדי ההרגשה שברור לו שלא ישוב לעולם לחטאו, אלא כל הניתן לו לעשות, וזהו חיובו, להוסיף זהירות בשיעור שיראה לו שיועיל לשמרו משגגתו.

ב. בעיקרים שאינם מעכבים [שבעה עשר מתוך העשרים שהביא הר"י] נראה שאף לדעת הר"י שמחייב את המזיד מן הדין בעיקרים אלו מ"מ השוגג אינו חייב בהם מן הדין [שם, א, 3].

ודע, דיש עוד שוגג "הפושע" שהוא "מי ששגג ולא נזהר בדבר שדרך בני אדם להזהר ממנו" [לשון הר"י ש"ד טו, כב], וחמור הוא במה שמתוך בחירה זלזל בחומר האיסור להתקרב אליו ומשום כך נכשל בו.

ונראה לכאוי שאחרי שהדבר בידו שלא לשוב ולזלזל הרי תוקף קבלתו היא כמו המזיד, עד כדי שירגיש שברור לו שיעמוד בה לעולם²⁵. [וראה בתשובת השוגג אות ג' דוגמאות לפושע].

²¹ שם הערה 46.

²² החוטא בשוגג מחויב להתחרט על שלא נזהר כראוי ומשום כך נכשל ונתלכלכה נפשו בחטא [רמב"ן שער הגמול, ועוד, ראה תשובת השוגג הערה 2], והחוטא במזיד מחויב להתחרט על שהמרה פי' ובוחר לעבור על ציווי.

²³ משלי ד, כ, אבות א, א.

²⁴ ומי שמרגיש שחסר לו הרבה בידיעת כל ההלכות הנוגעות לו למעשה ראה בתשובת השוגג הערה 8 מהי קבלתו.

²⁵ ומאידך קלה היא קבלה זו מקבלת המזיד שכן לעולם אינה צריכה לעמוד בפני מתקפת היצר ממילא אינה צריכה התחזקות מיוחדת כמותו.

נספחים

א. בביאור דברי הרמב"ם "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם"

כתב הר"מ (תשובה ב,ב) וז"ל ומה היא התשובה, שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד שנא' יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, וכן יתנחם על העבר שנא' כי אחרי שובי נחמתי ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנא' ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו עכ"ל.

במש"כ הר"מ "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" הביאור המפורסם הוא שזה שיעור באיכות הקבלה, שתהיה חזקה בשיעור שיעיד עליו יודע תעלומות שעכשיו שלם הוא בליבו בהסכמתו שלא ישוב לזה החטא לעולם¹. [וכבר נתבאר בראש הקונטרס אמאי אין הכונה שיעיד עליו שלא יחטא בפועל לעולם, אלא רק שבאותה שעה שקיבל את הקבלה להבא היתה החלטתו אמיתית שלעולם יכבש את יצרו, עיי"ש].

והנה לפו"ר בעיני הכא את עדות השם על איכות הקבלה אלא שדבר זה צריך ביאור גדול- איך יוכל אדם לידע אם השי"ת מעיד על קבלתו שהיא טובה דיה? ולא מסתבר שהקב"ה נתן מצוה שאין ביד האדם אפשרות לידע אם קיים את עיקר הדין שלה².

וכן נראה להביא ראיה מהברייתא יומא פ"ו: ת"ר עבירות שהתודה יו"כ זה לא יתודה עליהן יו"כ אחר וכו' וראב"י אומר כ"ש שהוא משובת, והיינו שלכו"ע פשוט מן הדין שהועילה תשובתו וא"צ להמשיך ולהתודות ופליגי רק בהנהגה הראויה, ואי נימא דאין לשב אפשרות להיות בטוח שהגיע לשיעור הקבלה הנדרש הואיל שצריך גם את עדות השם שקבלתו אמיתית א"כ אמאי לא יהיה חייב להמשיך להתודות כל ימיו שהרי אינו יכול לדעת אם קיים מצות תשובה.

אלא י"ל לביאור זה דכוונת הר"מ שאדם צריך לגמור בדעתו לעזוב את חטאו ולהיות אמיתי בקבלתו [שאכן מסכים לסבול את קושי כיבוש היצר] עד כדי שירגיש שאפי' יודע תעלומות יכול להעיד על כך שקיבל באמת.

וכל שמרגיש שקבלתו אמיתית כנ"ל הוי קבלה דמצוות התשובה.

הקושיות על הביאור הנ"ל שכוונת הר"מ לשיעור באיכות הקבלה

והנה מלבד דדוחק הוא להעמיד בלשון 'יעיד' שהוא רק יכול להעיד, עוד קשה לביאור זה כמה קושיות:

¹ וכן נראה בחיי אדם כלל קמג [סוד"ה וביותר] שכתב "עד שיעיד עליו אדון הכל שהסכים בדעתו וכו'". גם הכוכבי אור ובעלי המוסר שלאחריו שלמדוהו דקאי על עיקר החרטה [הו"ד בסמוך] ביאורוהו שבא ליתן שיעור בדבר.

² וכן נראה להוכיח מדחילק הרמב"ם בין "תשובה גמורה" המבוארת בהל' א' שהיא ע"י שעמד בפועל באותו נסיון שנכשל בו לבין תשובה רגילה המבוארת בהל' ב' שהיא רק ע"י שגומר בלבו שלא יכשל שוב בחטא זה, דאם היה בגדר התשובה הרגילה צריך את עדות השם שקבלתו אמיתית כך שאם יבוא לו נסיון יעמוד בו הרי זה ממש דרגת התשובה הגמורה [שהרי ידיעת השם שיעמוד בנסיון היא לא פחות ידיעה מידיעת אדם את עצמו ממה שכבר ראו עיניו שהצליח בפועל לעמוד בנסיון, ודבר זה מבואר בר"י (ש"א מט) בביאור התשובה המעולה שהיא כאשר "בוחן ליבות הוא יבין כי אם יבוא לידי נסיון ויגיע לידו כענין הראשון יציל את נפשו מיד יצרו, הנה הוא לפני השם במדרגה העליונה מן התשובה" עכ"ל, [נראה בנספח הבא מש"כ בביאור התשובה המעולה].

א. דאם כוונת הר"מ לתת שיעור בקבלה, היה צ"ל **עד** שיעיד עליו יודע תעלומות, והלשון ויעיד עליו יודע תעלומות, משמע שזה דבר נוסף.

ב. דאם זה שיעור בעזיבת החטא, הר"מ היה צריך לכתוב את ה'ויעיד עליו' **בהמשך** לקבלה על להבא ולא לבסוף לאחר ענין החרטה [ומכח קושיא זו חידש הכוכבי אור שכוונת הר"מ לשיעור **בחרטה** שתהיה כ"כ חזקה עד שתגרום שלא ישוב לזה החטא³].

ג. הר"מ הביא מקור לדבריו מפסוק "ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום", והיכן מרומז בפסוק זה שהקבלה [או החרטה] צריכה להיות בשיעור שיעיד עליו הקב"ה שלא ישוב לחטוא לעולם?

ביאור מפרשי הר"מ - כוונת הר"מ שצריך לקחת את הקב"ה לעד על תשובתו

ובאמת המעיין במפרשי הר"מ יראה שפרשוהו באופ"א, ונקדים את מש"כ הספר חסידים סי' כ' בהעתיקו את דברי הר"מ כאן בשינוי לשון קצת ובתוספת ביאור [כדרכו בהבאת דברי הר"מ] וז"ל ויאמר **אני מעיד עלי** היודע כל תעלומות שלא אשוב בזה החטא לעולם שנא' ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו עכ"ל⁴, ומבואר בדבריו שהבין את הר"מ שאין כוונתו לנתינת שיעור באיכות הקבלה להבא [או החרטה], אלא שמלבד קיום עיקרי הקבלה והחרטה צריך עוד לקחת את הקב"ה לעד על כך שלא ישוב לזה החטא לעולם⁵ [ויבואר לקמן ענינה של עדות זו וטעמה]. ולפי"ז ניחא כל מה שהק':

א. מה שהר"מ לא כתב **עד** שיעיד עליו אלא כתב ויעיד עליו - דאכן כוונת הר"מ לדבר נוסף מלבד החרטה והקבלה להבא.

ב. וכן לא יקשה אמאי לא הסמיך הר"מ את ה'ויעיד עליו' לענין הקבלה - דהשתא מתבאר שאין זה שיעור בעצם הקבלה אלא זה ענין בפ"ע, ולכן כתב הר"מ את ה'ויעיד עליו' בסיומה דמילתא דעיקר התשובה שהיא בלב והיינו לאחר החרטה והקבלה⁶.

ג. והשתא מבוארת ראיית הר"מ מקרא וכדכתבו מפרשי הר"מ, וז"ל הכס"מ וא"ת מה ראייה מביא מ'ולא נאמר עוד אלוהינו וכו' וי"ל דה"ק **יקח לעד להשי"ת עליו** שלא ישוב לחטוא עוד שנא' ולא נאמר עוד וכו' כלומר שתחילת הפסוק הוא קחו עמכם דברים ושובו אל ה' **ותאמרו** 'לא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו' שהיא ע"ז, הרי פשטיה דקרא שלוקח להשי"ת לעד עליו שלא ישוב עוד לאותו עון עכ"ל, ומפורש יותר בלשון הלח"מ וז"ל והראיה שהביא היא כך כיון שהכתוב אמר כל תשא עון וקח טוב, הרי כיון **שאנו אומרים לו** שלא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו הרי **אנו מקבלים אותו לעד** על ככה עכ"ל⁷. והיינו שאמירת ענין הקבלה אל השם משמעותה **שלוקחים אותו ית' לעד על כך**⁸.

³ ונמשכו אחריו רבים מבעלי המוסר כהסבא מקלם ותלמידיו (המכתב מאלהו ועוד). אכן גם לביאורו נשארות הקושיות א' וג'.

⁴ וכ"כ שם אות מ"ב וז"ל **"ואני מעיד עלי** יודע כל תעלומות שאני גומר בלבי שלא אשוב עוד לעשות" עכ"ל.

⁵ ולפי"ז כך היא כוונת לשון הר"מ **"ויעיד עליו** [החוטא את] יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם".

⁶ ולא כתב הר"מ את ה'ויעיד עליו' לאחר הוידוי משום שהוידוי הוא כבר דיבור אל השם ואינו נצרך להעדאת יודע תעלומות.

⁷ שוב מצאתי שהשלי"ה הלי' תשובה הביא את הר"מ בזה"ל **ועיד על עצמו** יודע כל תעלומות שלא ישוב בזה החטא לעולם עכ"ל, וכן באגרות ורשימות קה"י ח"א על הר"מ הלי' תשובה כתב וז"ל עי' לח"מ ונראה פשוט שכוונת הר"מ ז"ל הוא שיאמר האדם **אני מעיד עלי היודע כל תעלומות** שלא אשוב לכסלה וכ"ה להדיא בס"ח סי' כ', וגם הראיה מהפסוק הוא בס"ח שם וכ"ה בספר הישר לר"ת שער י' עכ"ל.

שו"ר בספר הליקוטים שהביא להרב דוד עראמה [נדפס בשנת ש"ה] שגם הוא ביאר להדיא את הר"מ כך.

⁸ שהרי בעצם כל אמירה הנאמרת לזולת תוצאתה עשיית אותו הזולת להיות עד אפשרי אודותיה. ויתירה מזו בנידו"ד שלשון ההוראה דהפסוק **"אמרו אליו"** משמע הכי, שהרי מסברא לתיקון העוון היה די בקיום עיקרי התשובה חרטה, קבלה וידידי

והנה לפי הביאור הראשון של 'ויעיד עליו יודע תעלומות' שהוא ענין עדות השי"ת על איכות הקבלה היה לפום ריהטא קצת מקום ל"הטעות הראשונה" [שבריש הקונטרס] לסבור דבעינן לקבלה תוקף עד כדי עדות השי"ת לעתיד שלעולם לא יחטא, ואילו לביאור מפרשי הר"מ אין כלל מקום לטעות זו, שהרי אין כאן עדות השי"ת על עתיד הקבלה אלא רק היות השב לוקח את השי"ת עליו לעד על מה שהוא עכשיו- על מה שגמר בליבו עכשיו⁹ שלעולם לא ישוב לחטא זה¹⁰.

ביאור התוכן בלקיחת הקב"ה לעד על התשובה

אמנם עדיין צ"ב מה הענין שאדם יקח את הקב"ה לעד. ובפשטות נראה לומר שכשהאדם לוקח את הקב"ה לעד על התשובה שעשה, זה מחזקו ומחייבו שיהיה אמיתי בקבלתו עם ההסכמה לסבול את מלחמת היצר ואת הצער הכרוך בריסון התאוה¹¹ [ולא יטעה א"ע בדמיון שמה שרוצה (ואפילו רוצה מאוד) שלא לשוב לחטא הוא קבלה].

ושמענו מת"ח אחד ביאור בתוספת עמקות, דהנה מצינו בכמה מקומות לשון עדות שהיא לא רק בירור ואימות הדבר בב"ד, אלא העדים עצמם הם העומדים ומחייבים את קיום הדבר שנעשו עליו עדים¹².

ונראה לבאר שענין העדים הוא שהם עומדים על קיום הדבר, וקיום הדבר תחילתו הוא באופן שכל מי שיכחיש הדבר יבואו העדים ויבררו את האמת בכח העדות שאמרה תורה "על פי שנים עדים יקום דבר", ועוד יש בכלל קיום הדבר שכל מי שימנע מלעשות את מה שדינו לעשות יפרעו ממנו ועי"ז יוכרח לקיים הדבר [ובסתם עדות אופן עשיית הקיום הוא ע"י שיעידו בב"ד ותתברר עדותם ויעשה בו ככל הראוי בדין]¹³.

ולפי זה תוכן ה'ויעיד עליו יודע תעלומות' הוא שהקבלה לעתיד צריכה שתאמר באופן שיש לה תוספת קיום ותוקף וזאת ע"י אמירתה להשם כדכתיב "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו

וצ"ב אמאי הצריך קרא לבני ישראל עוד להוסיף לומר להשם בפה את ענין הקבלה על להבא, אלא קמ"ל קרא שממזנות התשובה בעינן נמי לקחת את השי"ת לעד על כך.

⁹ שאין השב יכול להעיד את השי"ת על העתידות שהוא עצמו אינו יודע.

¹⁰ וסגי בהכי כדנתבאר באורך בריש הקונטרס.

¹¹ והראוני שכ"כ בשיעורי דעת [להגר"מ גיפטר] פרקי אמונה ע"מ ס"ד וז"ל ויעיד עליו, עי' כס"מ ולח"מ שהביאור בזה שהשב יקבל עליו את ה' יתברך לעד על קבלתו. והוא תוספת חיזוק בעוצם העזיבה והקבלה ואין הכונה שיגיע למדרגה שהקב"ה יעיד עליו, כמו שרגילים לפרש בזה, עכ"ל.

¹² והביא לכך כמה ראיות:

א. בברית יעקב ולבן [בראשית ל"א, כ"ב] 'עד הגל הזה ועדה המצבה', במדרש תנחומא [שם] עד הגל הזה זהו שאמר הכתוב ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר, הגל הוא הקיר, לפי שעבר בלעם את השבועה שנשבע ליעקב וכו' לכך נפרע הקיר ממנו לפי שהוא העד על השבועה כדכתיב "יד העדים תהיה בו בראשונה" עכ"ל.

ב. וכן מבואר ברש"י [ותוס' ועוד, תענית ח ע"א] במעשה דחולדה ובור וז"ל מעשה בבחור א' שנתן אמונתו לריבה א' שישאנה אמרה מי מעיד והיה שם בור וחולדה, אמר הבחור בור וחולדה **עדים** בדבר, לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת והוליד שני בנים אחד נפל לבור ומת וא' נשכו חולדה ומת וכו' עי"ש. הרי מפורש ששייך עדות גם במקום שאינו בירור הדבר [דשם לא היה שייך כלל ענין של בירור], ועי"כ שעיקר המכוון בעדות זו ליפרע ממי שלא יעמוד בדבריו וכמו שאירע לבסוף.

ג. וכע"ז כתב רש"י בתחילת פרשת האזינו [והוא מהספרי שם] דהשמים וארץ נעשו עדים בדבר, שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם וכו' ואם יתחייבו תהיה יד העדים תחילה ועצר את השמים. [והלח"מ על הר"מ כאן ציין לזה וז"ל וי"ל דפירושו הוא כך שבשעה שהוא עושה תשובה צריך שיקבל עליו לעד לשי"ת שלא ישוב לזה החטא, והוא ע"ד ואעידה לי את השמים ואת הארץ [ס"פ וילך] שמקבל עליו לעדים השמים והארץ וכו' עכ"ל.

¹³ והגם שסתם עדות היא רק בירור דברים בלי כח מכריח עצמי [ורק בגרמא ע"י מעשה ב"ד יולד ההכרח] מ"מ אחרי שמצאנו דוגמאות של קיר וחולדה ובור וכן שמים וארץ שהם 'עדים הנפרעים', ודאי שהקב"ה כאן בתור עד לא גרע מזה להיות 'עד הנפרע'.

אליו דבאמירה זו מעמיד עליו את הקב"ה לעד על כך שקבל ע"ע באמת [והקב"ה הוא עד הנפרע ממי שלא שב באמת] ועי"ז מקבל ע"ע באופן היותר חזק, והוא הנצרך לקבלת התשובה. **נמצא** שהן לביאור הראשון והן לביאור מפרשי הרמב"ם ענין ה"ויעיד עליו" תכליתו לברר ולחזק את השב באמיתיות קבלתו ע"י נתינת דעתו על שיתוף הקב"ה בקבלתו, אלא שלביאור הראשון נתינת הדעת היא על כך שהקב"ה מצידו מתבונן בקבלתו עד שיכול לאשר את אמיתותה, ואילו למפרשי הרמב"ם נתינת הדעת היא על כך שהשב מצד עצמו מעיד עליו את הקב"ה שקבלתו אמיתית.

והחילוק ביניהם דלביאור הראשון שכוונת הר"מ ליתן שיעור באיכות הקבלה [או החרטה] אין צורך שהשב יקח את השם לעד על קבלתו [אלא די שיגמור בליבו עד כדי שירגיש שגם יודע תעלומות יכול להעיד על אמיתות קבלתו] משא"כ לדעת מפרשי הר"מ צריך שהשב יאמר לפני השם את קבלתו, ויכוון באמירתו שלוקח את השם לעד על אמיתות קבלתו¹⁴, וראה הערה¹⁵.

¹⁴ הנה גם לביאור הראשון בר"מ יש דין לומר את קבלתו וכמש"כ הר"מ [בפ"א ה"א] בדין הוידוי דיש לומר בו את ענין חרטתו וקבלתו בנוסף לסיפור מעשה החטא. אמנם לדעת הס"ח ומפרשי הר"מ ועוד, צריך לומר את הקבלה מדין נוסף שנלמד מקרא בהושע שצריך לקחת את הקב"ה לעד, והנפק"מ בין ב' הדינים, דבעבור קיום דין הוידוי סגי שיאמר להשם את קבלתו בתור סיפור דברים שחטא ושב בתשובה ע"י חרטה וקבלה ומבקש מחילה, משא"כ לקיום דין ה"ויעיד עליו" נראה שצריך שיכוון באמירת הקבלה שלוקח את הקב"ה לעד על כך, דזה כל ההבדל בין אמירת הקבלה בפיו בתור סיפור דברים ששב בתשובה לבין לקחת הקב"ה לעד על כך, והר"מ כתב "ויעיד עליו" ולא כתב "ויאמר הקבלה בפיו".

אמנם בחינוך [מצוה שס"ד בד"ה מדיני המצוה] שהביא את דברי הר"מ כתב "וגם כן צריך להזכיר בפירוש שלא ישוב לעשות החטא עוד שנא' ולא נאמר עוד אלהינו וגו' " ולא כתב לשון "ויעיד עליו", משמע שלמד ברמב"ם דסגי באמירת הקבלה בפה בלי כוונה מיוחדת שלוקח את הקב"ה לעד, ואפשר דס"ל דבעצם אמירת הקבלה כבר מונחת עשיית הקב"ה לעד על כך [ראה לעיל הערה 8].

¹⁵ ויש לדעת אם דין זה הוא לעיכובא, דמסברא היה מקום לאמר דכל שהשב קיבל באמת למרות שלא לקח את הקב"ה לעד על קבלתו יצא יד"ח, ובזה יהיה ניחא למעט פלוגתת הר"מ עם שאר הראשונים ששתקו לגמרי מדין זה, וניחא נמי ליישב מנהג העולם הנ"ל שסמכו על דעת שאר הראשונים בדבר שאף להר"מ אינו לעיכובא.

אכן ממה שכתב זאת הר"מ בתוך הלכה ב' המבארת את מהות התשובה, ועוד שסמכה בפסוק כמו שסמך בפסוקים את עיקרי עזיבת החטא והחרטה שהם לעיכובא משמע דס"ל שאף לקחת הקב"ה לעד היא לעיכובא, וצ"ע.

שו"ר בספר עיוני הלכה- תשובה שהרחיב בזה בטו"ט¹⁶ והעלה דנראה דאין ללמוד מזה שהוא מעכב את גדר המצוה ד"ל שהרמב"ם כתב בהלכה זו את אופן קיום המצוה לכתחילה, עיי"ש.

ב. ביאור התשובה המעולה - הגמורה

מהותה

כתב הרבינו יונה [אות מ"ט] העקר התשעה עשר - עזיבת חטאו בהזדמן לו והוא בתוקף תאוותו. ומקורו בגמ' יומא פ"ו: היכי דמי בעל תשובה אר"י כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ופרש הימנה. מחוי רב יהודה באותה אשה ובאותו פרק ובאותו מקום. ולמדו הראשונים שאין הגמ' מדברת בתשובה הרגילה אלא בגדר תשובה המעולה¹⁶. ונראה שמעלתה היא שיש בה את העמידה בנסיון בפועל, שבלעדי זה הגם שהשב מקבל ע"ע בהסכמה אמיתית בלב לעמוד בנסיון שכזה, מ"מ אין בידיו אלא **אומדנא** דיליה שיעמוד בזה, אומדנא ולא ידיעה, ורק בידיעה על נסיון שכבר עמד בו יש **לודאות** על יכולתו לעמוד בנסיון¹⁷.

הדרך לזכות בה

ונראה בראשונים שכבר בפעם אחת שעמד בפועל בנסיון שכזה זוכה לגדר תשובה המעולה¹⁸. והרבינו יונה הוסיף לחדש [אות מ"ט] אופן שביד כל אדם לזכות לדרגא מעולה זו אף מבלי שזימן לו משמים כענין הזה, והוא ע"י ש"יוסיף בנפשו יראת השם דבר יום ביומו ככה יעשה כל הימים" עד אשר "**בוחן לבות** הוא יבין ונוצר נפשו הוא ידע, כי אם יבוא לידי נסיון ויגיע לידו כענין הראשון, יציל את נפשו מיד יצרו, והנה הוא לפני השם במדרגה העליונה מן התשובה", - והיינו שידיעת 'בוחן לבות' שבדרגת תשובתו זו הוא אכן יעמוד בעתיד בנסיון היא ידיעה מוחלטת וודאית לא פחות מידיעת אדם את יכולתו לאחר מעשה שכבר עמד בנסיון¹⁹.

¹⁶ דהוסיף הר"מ [ריש פ"ב] בלשון "איזו היא תשובה גמורה וכו'" ובהמשך קראה בשם תשובה מעולה, והרבינו יונה כתב [ש"א, מ"ט] "איזהו בע"ת אשר תשובתו **מגעת עד כסא הכבוד**" ובהמשך כתב עליה "והנה הוא לפני השם במדרגה **העליונה** מן התשובה".

והטעם שלמדו כן נראה משום שהוקשתה להם שאלת הגמ' היכי דמי בעל תשובה, דאם הכוונה איך מקיימים תשובה ה"ז דבר פשוט שהוא ע"י החרטה ועזיבת החטא [וכן הקשה המב"ט בבית אלקים פ"ג ד"ה ויש לשאול] ומשום כך פירשו את שאלת הגמ' גבי התשובה המעולה.

טעם נוסף לפירושו נראה משום שאופן זה של עמידה בנסיון אינו תלוי בידי אדם אלא רק בידי שמים [שאסור לאדם להביא את עצמו לידי נסיון] ולא מסתבר שמצוות התשובה הפשוטה הרגילה שהיא מ"ע חיובית גמורה לא תהיה מסורה ביד כל אדם האפשרות לקיימה.

¹⁷ ובזה מתורצת השאלה מה בין עיקר זה לבין עיקר השני דעזיבת החטא שגם בו כתב הר"י "להוסיף בכל יום יראת השם בנפשו וכו' עד אשר יהיה נכון ליבו בטוח בהשם כי אם יעבור בו היצר ויפגשוהו כפעם בפעם וכו' לא יהיה נפתה ליבו עליו ויעזוב דרכו וכו'" עכ"ל - דשם הוי רק אומדנא וכאן זה ודאות. וראה עוד הע' 19.

¹⁸ הנה בגירסת הגמ' שלפנינו איתא 'פעם ראשונה ושנייה ופירש הימנה' ומשמע דלא סגי בפ"א בלבד, ולכאוי הוא משום דבעינן למעין חזקה שלא ישוב עוד להכשל בזה, וכן נראה בלשון המב"ט [פ"ג ד"ה ויש לשאול] שכתב כלומר מי הוא אותו שהוא **מוחזק כבר בתשובה** שלא ישוב עוד למה שחטא וכו' עכ"ל, וכן הוא בפירוש העיין יעקב שם שכתב שיהא מובטח בעצמו שלא ישוב עוד לכסלה לזה קאמר שפירש מן העבירה פעם ראשונה ושנייה שוב לא יבוא דבר תקלה על ידו וכדאיתא לעיל דף ל"ח [שם איתא דבי רבי שילא אמרי כיון שבא לאדם דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושנייה ולא חטא שוב אינו חוטא].

מיהו הר"מ לא כתב פעם ראשונה ושנייה וביארו הלח"מ דנראה שלא היה בגירסתו זאת אלא רק כגון שבאת לידו דבר עבירה ופירש, ושגם הר"י בהלכותיו גורס כך עכ"ל, ויש להוסיף שכך גרס גם הרא"ש, וגם הרבינו יונה [שם] נראה בדבריו שגרס כך מדלא הזכיר בדבריו פעם ראשונה ושנייה. נמצא שדעת רבותינו הראשונים הר"י והר"מ והרא"ש והרבינו יונה דסגי בפעם אחת.

¹⁹ והגם שאין ביד האדם לברר לעצמו את ידיעת השי"ת שאכן כבר זכה לדרגת ודאות זו, מ"מ אפשר לו להגיע לדרגא זו גם מבלי שהזדמן לו משמים כזה נסיון. [ונראה שגם הר"מ לא פליג על הר"י בדבר זה ומה שלא הזכירו אפשר דהוא משום חסרון זה שאין ביד האדם לברר לעצמו אם הגיע לגדר מעלה זו, והר"מ דרכו לכתוב רק הלכות בגדרן המעשי].

ולכאוי יש **נפק"מ למעשה**, שלצורך התשובה הרגילה צריך להוסיף ביראת השם **עד** שיגיע לאומדנא שיגבר על יצרו ודי לו בזה [וכלשון הר"י אות י"א] "יוסיף יראת השם בנפשו וכו' עד אשר יהיה נכון ליבו בטוח בהשם" ואילו לצורך התשובה המעולה נראה דצריך להוסיף ביראת השם ללא קצבה כל ימיו [וכלשון הר"י "ככה יעשה כל הימים"]. וטעמא דמילתא אפשר משום שלהתשובה הרגילה סגי באומדנא הלב בשעת התשובה ולא חיישינן למה שיקרה בפועל בעתיד. משא"כ התשובה המעולה אין ביד האדם לדעת בשעת התשובה אם השיגה עד כדי שוודאי יעמוד בעתיד בנסיון ולכן יש לו להמשיך להוסיף ביראת השם.

מעלותיה

כתב הר"י [אות מט] שהעומד בנסיון כענין הראשון שנכשל בו "הנה הוא לפני השם במדרגה העליונה מן התשובה" ותשובה זו:

א. מזכה את בעליה בחזרתו לקרבת השם ["שיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו"] כאשר אם לא חטא²⁰, וכן נראה בר"מ²¹.

ב. מזכה את בעליה בביטול העונש בעוה"ז²² [והיינו שזוכה לגמר הכפרה גם על לאוין החמורים כמי שכבר ריצה ענישו בייסורים], וכן משמע בר"מ²³ ובמאירי²⁴.

ג. עוד יש משמעות בר"י דהזוכה לקיים גדר התשובה המעולה כבר אינו צריך לכל עיקרי התשובה

²⁰ בהקדמתו לעשרים עיקרי התשובה [אות ט'] ביאר שיש מדרגות רבות לתשובה אך כי "לא תטהר הנפש טהר שלם להיות העוונות כלא היו זולתי כאשר יטהר האדם את ליבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר" – [בעבודת כל עשרים עיקרי התשובה]. ומביא משל הבגד הצריך כיבוס שלפי רוב הכיבוס יתלבן, ובמשל הוא דרגות התשובה שהעליונה שבהן היא התשובה המעולה ["כי תשובת האדם המעולה, בימי בחורותיו בעוד כוחו עליו ויתגבר על יצריו"], ולשון יתגבר משמע בפועל ולא רק בהסכמת הלב [שהיא תנאי המעלה בכל תשובה] וכחאופן שפירש לקמן אות מ"ט. ועוד, מדכתב הר"י שיש מדרגה עליונה בתשובה שעל ידה תטהר הנפש טהר שלם להיות העוונות כלא היו, ומדכתב שנטהר ע"י "להיות העוונות כלא היו" משמע שבתשובה זו חוזר להיות רצוי לפני השי"ת ממש.

נראה פשוט שבתשובה המעולה שהיא "המדרגה העליונה מן התשובה" נמצאות מעלות אלו.

²¹ הר"מ [ז, ד] כתב במעלת בעל התשובה שזוכה ע"י תשובתו להיות "אהוב ונחמד לפני הבורא וכאילו לא חטא מעולם" – ובוודאי שזה נאמר לכל הפחות על דרגת בעל התשובה המעולה,

ועפ"י מתבארים דברי הר"מ [ריש פ"ב] שפתח בגדר התשובה המעולה והמשיך שגם מי שלא הגיע לזה [כגון ששב בעת שא"א לו לעשות מה שהיה עושה] "בעל תשובה הוא" "וכל עוונותיו נמחלים" – והשתא צ"ל מה תוספת יתרון ומעלה יש לבעל התשובה המעולה על פני האחר שגם הוא כל עוונותיו נמחלים, ולמשי"כ זוהי מעלתו שזוכה להיות "אהוב ונחמד לפני הבורא" כאילו לא חטא מעולם" וזוהי מעלת הריצוי להשם [שביארה הר"י באות מ"ב].

²² בפירושו למשלי [ט"ז, ו'] עה"פ "בחסד ובאמת יכופר עון וביראת השם סור מרע", עיי"ש היטב בדבריו, ומחמת מורכבות סגנונו שם ערכנו תמצית דבריו. וזה אחד משלושה דרכים שכתב שם הר"י שמביאים ל"העברת העונש בעוה"ז":

הראשון – לפי ריבוי דרכי התשובה כד יוסיף ריצוי מהשי"ת וכו' [זאת פירש שם בהקדמה לפירוש הפסוק].

השני – ע"י גמילות חסדים [זאת פירש על הרישא דקרא] שכתב עליה "עוד דרך שנית בענין העברת העונש בעוה"ז".

השלישי – ע"י התשובה המעולה [זאת פירש על הסיפא דקרא] והיינו שאחרי שהיא "במדרגה העליונה מן התשובה" (לשונו בשע"ת א, מ"ט) ודאי דלא גרעה משתי הדרכים שכתבם ברישא שמעבירים העונש בעוה"ז.

והנה הפירוש הרגיל בסיפא "ויראת השם סור מרע" הוא שע"י יר"ש יש את הסור מרע, והיינו שהיראה גודרת את האדם מלעשות רע.

וכאן נראה בר"י שלומד דסיפא דקרא 'וביראת השם סור מרע' קאי איכופר עוון' דהרישא [וכדמשמע מפתיחת ביאורו את הסיפא במלים "הוא יסוד כפרת עוון" – חזינן דמבארה בענין הכפרה] והיינו שבחסד ואמת יכופר עוון וגם ביראת השם [יכופר עוון], שהיראה החזקה מביאה את השב לדרגת התשובה המעולה המזכה את בעליה בכפרת עוון שלימה שיש בה את העברת העונש בעוה"ז אף בלאוין החמורים.

וכן משמע בשע"ת הנ"ל [הע' 20] שע"י תשובה זו חוזר להיות רצוי לפני השי"ת ממש כבתחילה והרי הריצוי הוא שלב הבא לאחר ש"העוון נסלח ונפדה מן היסורים ומכל גזירה" [לשון הר"י אות מ"ב].

²³ מדכתב [ז, ד] "וכאילו לא חטא מעולם" נראה דאיכא נמי לביטול העונש בעוה"ז דאל"ה הרי חטאו זכור ועומד לו בקפידה. וכן משמע במש"כ [פ"ז, ה"ו] "אמש היה זה שנאוי לפני המקום וכו' והיום הוא אהוב וכו'" וכן [ה"ז] "אמש וכו' והיום הוא מודבק בשכינה וכו'", וקשה דהא מייירי גם בעובר על לאוין שאין מתקפר לו אלא ביוה"כ וגם בעובר על לאוין חמורין דבעי עוד יסורין לכפרה ואיך זה שע"י התשובה לבדה זוכה תיכף לכל, ולהאמור הר"מ שם מייירי בתשובה המעולה שאין בה את ד' חילוקי הכפרה והוי תיכף כמי שלא חטא מעולם.

²⁴ כ"כ במאמר א' פ"ב (עמ' 40) גבי מדרגות התשובה וז"ל "ולפי היותו מעולה ושלימה יהיה תגמולה יותר רב ויותר נכבד לעוה"ב ותמעוט יותר עונש עוונותיו בעוה"ז" עכ"ל, ובנידו"ד כתב "ועל זאת התשובה אמרו גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד" והיינו שהיא המעולה שבתשובות שאין למעלה ממנה.

ולפי"ז יתבאר מש"כ בהקדמת העיקרים [אות ט'] "אך לא תטהר הנפש טהר שלם להיות העוונות כלא היו זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר" – וזה מתבאר בכל השער הראשון שהוא ע"י עבודת כל עשרים עיקרי התשובה שכתבם הר"י, והמשיך שם במשל הבגד שיש דרגות בכיבוסו שהנמשל בו הוא עד דרגת התשובה המעולה [בעוד כוחו עליו ויתגבר על יצריו] המביאה לנפש טהרה שלם, והיינו שהתשובה המעולה מביאה את השב בבת אחת למעלה מי שיעשה את כל עבודת עשרים עיקרי התשובה].

שאינם מעכבים²⁵, וכן משמע להדיא במבייט²⁶.

ד. כתבו הר"ן בדרשותיו [סוף דרוש השישי] והמבייט [בית אלקים פ"ג] שבתשובה זו זדונות נעשו לו כזכויות²⁷.

²⁵ וכן נראה מעצם הגדרתה [אות מ"ט] בתור "מגעת עד כסא הכבוד" ו"המדרגה העליונה מן התשובה" - שכבר אין מה להוסיף עליה בעבודת התשובה [נפשוט שאין בכוונת הר"י שרק הצירוף כל שאר העיקרים זוכה למדרגה זו שהרי קבעה כעיקר בפ"ע, וכל עיקר מזכה מדרגה בתשובה בפ"ע ואינו תלוי בקיום שאר העיקרים] [זולת קיום ג' יסודות התשובה שאין שם תשובה בלעדס], תדע, דאם מעלה זו היא רק בצירוף לקיום כל שאר העיקרים, אמאי כתבה הר"י דווקא בעיקר זה.

²⁶ דכתב המבייט [פ"ג, ד"ה וזהו שאמרו ביומא פו: ה"ד בעל תשובה] "כלומר מיהו אותו שהוא מוחזק כבר בתשובה שלא ישוב עוד למה שחטא **כאילו קיים כל עיקרי התשובה** והשיבו כגון שבא לידו דבר עבירה באותו מקום וכו'" עכ"ל.

²⁷ וראה עוד בר"ן שם ובמבייט [שם פי"ד] ובפמ"ג [תיבת גומא, פ' חיי שרה אות ד'] ובח"ח [שמה"ל ח"ב סופ"א] שכתבו שהטעם שבתשובה מאהבה זדונות נעשו לו כזכויות הוא משום שע"י התשובה הזו נמחק העוון לגמרי [משא"כ בתשובה מיראה הגם שנשלח וסר העוון מ"מ נשאר רושם] ועוד שבמקום העוון נוספו לו זכויות של המ"ע דתשובה על כל עוון ששב ממנו, ולפי"ד פשוט שבתשובה המעולה שנמחק העוון לגמרי ודאי איתא למאמר החז"ל שזדונות נעשו לו כזכויות.

ג. האם השוגג צריך את עשרים עיקרי התשובה

א. לשון הר"י [ש"ד, י"ד] והנה אנחנו חוזרים לענין דברינו בסדר הכפרות ונאמר, כי כאשר יעבור אדם על **כריתות ועל מיתות בי"ד בשוגג**, חייב להתוודות ולבקש תחנונים על הסליחה ולהאנח במרירות לב ולדאוג ולפחד, כי אלה **מעיקרי הכפרות**, ויעסוק תמיד בפרשת חטאת, ויחשב לו כאילו הקריב חטאת. רצוני לומר כי יועיל הרבה בדבר ויתכפר לו מעין כפרת חטאת. עכ"ל.

הנה בדברי הר"י הללו על כפרת השוגג מתעוררות כמה שאלות.

1. אמאי דבר רק על השגגות החמורות, כריתות ומיתות בי"ד, ולא דבר מאומה בשגגת לאוין בעלמא.

2. אמאי הצריך לשב משגגות חמורות אלו להוסיף על ג' עיקרי התשובה המעכבים את הכפרה עוד שלשה מהעיקרים שאינם מעכבים, התפילה יגון והדאגה?

3. מדוע הוסיף דווקא לאלו השלושה מתוך כל עשרים העיקרים?

והנראה בזה, דהנה בשער זה שכותרתו חילוקי הכפרה עוסק הר"י מאות י"א ואילך בענין הייסורים הבאים למי **שהזיד** בעבירות החמורות [כריתות ומיתות בי"ד], יסורים החלים עליו מעצם דין כפרתו דא"א לו לגמור את כפרתו בלעדס.

וכאן [אות י"ד] מגיע הר"י לדבר במי **ששגג** בעבירות החמורות, שאין כלל יסורים בסדר כפרתו – רק עליו להביא קרבן לאחר התשובה להשלים כפרתו, אלא שבזה"ז שאין לנו קרבן היה נשאר אדם חלילה ללא גמר כפרתו והקב"ה ברחמיו שולח לו יסורים להשלים כפרתו [רמב"ן בשער הגמול אות קי"ז ד"ה ולמה].

נמצא דחסרון הקרבן בזה"ז הוא הסיבה ליסורים בסדר כפרת השוגג, ובזה ממשיך הר"י כאן את ענין הייסורים שעסק בו עד הנה. וזה שייך רק בשוגג בחמורות שהרי לשוגג בלאו בעלמא שאין קרבן בדינו אין שייכות לייסורי כפרה אלו. (וזוהי התשובה לשאלה הראשונה).

ולצורך הצלה מיסורים אלו מצריך הר"י את השב להוסיף [על שלושת עיקרי התשובה המעכבים] עוד שלושה עיקרים מאלו שאינם מעכבים (וזו תשובת השאלה השניה).

ומה שהצריך הר"י להוסיף דווקא את אלו השלושה, תפילה יגון ודאגה – הנה נראה בשלשתן שעניינם הוא להגן מן היסורים:

התפילה – כתב הר"י כאן "לבקש תחנונים על הסליחה", ופשוט שע"י הסליחה ינצל מהיסורים הנצרכים לגמר כפרתו [וע"ע ברבינו יונה אבות (א, ב, ד"ה ועל העבודה) שהאריך בכך שהתפילה מכפרת בזה"ז במקום קרבן].

היגון – כבר כתב הר"י [ש"א, י"ג] כי על ידי היגון הנשמה נרצית להשם "יותר מאשר תרצה ברוב ייסורי הגוף ומכאוביו".

הדאגה – כבר כתב הר"י [שם, ט"ז] "כי ידאג ויפחד מעונש עוונותיו כי יש עוונות שהתשובה תולה כפרתם ויסורים ממרקים" והדאגה אף היא מצער הנפש שאינו פחות מצער הגוף.

[וזאת התשובה לשאלה השלישית].

ולמבואר שהטעם לתוספת ג' עיקרים אלו [תפילה יגון ודאגה] הוא על מנת להציל מהיסורים יש להקשות אמאי גבי המזיד בחמורות לא חייב הר"י להוסיף מצוות המגינות מן היסורים אלא רק הביאם בתורת עצה "**יכין ליבו** לעשות מצוות המגינות מן הייסורים" [ש"ד, י"א], ואילו כאן גבי השוגג בחמורות הצריך להוסיף עיקרים אלו בתוקף של "חייב"?

ובטעמא דהר"י נראה שאחרי שהמזיד בחמורות סדר כפרתו הוא 'תשובה ויוה"כ תולים וייסורים ממרקים', וכיון שמה שמוטל עליו לעשות הוא רק התשובה, הרי שכל שהשלים את תשובתו השלים את חיובו ורק נשאר לו להתמודד עם מציאות של ייסורים שיבואו עליו מהשמים על מנת לגמור ולמרק את כפרתו, ובזה אין להטיל עליו חיוב איך יתנהל מול ייסוריו, רק עצה איכא. משא"כ השוגג בחמורות שמחויב מן התורה גם בקרבן ואינו יכול להביאו בזה"ז- הרי הוא נשאר בחסרון מדין תורה בסדר תשובתו, ומשום כך החמיר בו הר"י לחייבו בתוספת שלושת עיקרים אלו להשלמת חסרון זה.

ומכל האמור עולה טפי שרק בשוגג בחמורות הצריך הר"י לתוספת מקצת שאר העיקרים משא"כ בשוגג בשאר לאוין [ואצ"ל עשין] לא הצריך לשום תוספת משאר העיקרים ודי לו בחרטה קבלה וידידי כדי לזכות לכפרה גמורה בהם.

ב. ונראה להוסיף בטעם הדבר, דהנה להמזיד סגי בג' העיקרים המעכבים ע"מ לזכות לסליחה וכפרה לגמרי¹ וכל שאר העיקרים שאינם מעכבים נצרכים רק לשלימות הטהרה והרצוי², וכתב הרמב"ן [ויקרא א, ד] 'כי השוגג אע"פ שחטא **רצוי השם הוא**'³ והינו שהשוגג צריך רק לתקן את הפגם שנוצר מחטאו [רמב"ן שער הגמול אות קי"ז] ואינו צריך לרצוי, ולפי"ז מתבאר טפי הטעם שאינו נצרך לתוספת שאר העיקרים.

ג. ובמשקל ההלכה למעשה נראה להוסיף טעם, דהנה כל **חיוב** השב מעבירת מזיד **בכל עשרים** עיקרי התשובה הוא חידוש דרבינו יונה, ואילו הרס"ג והר"מ והמאירי ועוד שתקו מהם, והמבי"ט בבית אלוקים [שער התשובה פ"ג ד"ה וכן] כתב 'וכן הכניעה והשפלות ושאר עיקרי התשובה שמנו החכמים החסידים ז"ל וכו' **וראוי** לכל בעל תשובה שיהא זהיר בכל אותם העיקרים', ומשמע דס"ל דאינם חיוב מן הדין. וכן מבואר בהנהגות ישרות [מהגר"ח מוואלוז'ין סי' ע"ו] גבי עיקר היגון 'ויתרון מרירות הלב הם מידת חסידות', ונראה דה"ה שאר העיקרים שאינם מעכבים⁴. והשתא אחרי שמצינו את חידוש הר"י בעשרים העיקרים גבי המזיד ולא הזכיר גבם את השוגג [ומהם שאף אינם שייכים כלל אצל השוגג], מהיכי תיתי להוסיף ולהרחיב את חדושו גבי השוגג⁵, וביותר, שמשמע מדבריו [כדנתבאר לעיל] שאכן איננו גבי השוגג.

¹ בעשין ובלאוין שאין בהם כריתות ומיתות ביי"ד, ראה תשובת המזיד אות ח' הערה 56.

² ראה תשובת המזיד אות ח', הערה 53.

³ ונראה טעמו משום שאין בו את ההמראה החמורה היוצרת את הריחוק מהשם.

⁴ וכדמשמע מלשונו שם שכתב שכלל התשובה מדינא דגמרא נקל לצאת אם יקבל להבא ולא כתב את חיוב שאר העיקרים, ועוד דהר"י החשיב את עיקר היגון יותר מכל שאר העיקרים שאינם מעכבים [וכמ"ש א-יג "ומדרגות התשובה ומעלותיה לפי גודל המרירות ועוצם היגון"] ואחרי שהיגון עצמו לדעת הגר"ח הוא רק מידת חסידות כ"ש שאר העיקרים.

⁵ שהוא קל בהרבה לעומת המזיד- "וחלילה מלהשוות את המזיד כשוגג בשום דבר מן הדברים" [לשון פיהמ"ש אבות ד', הובאה לעיל בהטעויות שבחרטה אות ד', וראה עוד שם בהערה 42 מש"כ בזה הכוכבי אור בשיעור קלות השוגג לעומת המזיד].

ד. טעויות בלימוד המקורות

עפ"י תגובות למאמר ראינו שרבים הם הטועים בכמה דברים פשוטים – טעויות יסודיות בדברי רבותינו ז"ל העוסקים במצוות התשובה.

א. הקבלה ללמוד מוסר

שמענו מרבים האומרים שאדם המרגיש שאין בכוחו לעזוב את חטאיו במלואם אך מקבל על עצמו את לימוד המוסר [ע"מ שיוכל להגיע לעזיבת החטא לגמרי] כבר מעכשיו עלתה בידו התשובה, ומביאים מקורות לדבריהם:

א. יש שהביאו את מה שכתב הר"י [ש"ב, י] שהמקבל על עצמו לעשות ככל אשר יורוהו החכמים כבר "עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר" – ופרשו דכן הוא בכל מי שמכניס עצמו ל'דרך תשובה' [כגון ע"י לימוד המוסר] שעל ידה יבוא בהמשך הזמן לעזיבת החטא גמורה – דאף זה כבר "עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר" [אע"ג דלעת עתה עוד ממשיך לחטוא].

וזו טעות, שהרי הר"י מיירי באדם שיש לו גמירות דעת שלא ישוב לחטאיו לעולם¹ **ורק חסרה לו ידיעה** במצוות ובעבירות², והיינו שיש לו את עיקר הקבלה דעזיבת החטא **במלואו** [כמ"ש הר"י לעיל ש"א, י"א] וקבלה זו תחול על כל מצווה ומצווה שילמד מתופסי התורה³.

משא"כ אצלנו דליתא להאי קבלה, דאיירינן במי שכבר יודע האיסור [שהוא כמי שכבר שמע את הוראות החכמים] ואעפ"כ ממשיך בחטאים מחמת שמרגיש שחסר לו הכח לעשות קבלה זו – והרי היא עיקר המעכב את התשובה⁴.

ולימוד המוסר – הגם שהוא מ'דרכי התשובה' והוא מחזק את כח האדם לקבל ומקרב אותו להגיע לקבלה גמורה – מ"מ לימוד זה איננו הקבלה דתשובה המחויבת מד"ת ועדיין היא נעדרת [וכדלעיל בח"א בביאור הטעות השניה ובהערות שם].

ב. ויש שהביאו את דברי הגר"ס באור ישראל סוף אגרת ל' שכתב וז"ל "אחת היא מלאכה קלה... לחזור על מוסרי חכמים כמה פעמים עד אשר תתעורר התפעלות בנפשו לשעתה וכו' [ועי"ז] בספר החיים יחשב, בהיותו חי מרגיש... **ובכלל עושי תשובה ימנה**" עכ"ל.

אבל המעין באגרת ל' הנ"ל במקורה יראה ברור שהגר"ס מבאר שם כוונתו ד"עושי תשובה" הוא רק לענין השייכות שיש לנפשו להתעורר לתשובה והיא במה שמרגיש בחסרון שבחטאיו, ועי"ז יתחשבו בו בדין ר"ה ויהי"כ לכתבו בספר החיים כיון שיש לו **תקוה שישוב** בתשובה⁵ – ואין כאן עדיין את מצוות התשובה עצמה – שהיא לבדה המכפרת.

¹ כן מוכח מלשונותיו שם כמה פעמים:

"ויקבל בליבו כל דברי התוכחות ושלא יגרע דבר מדבריהם".

"...ולבבו יבין ושב ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקבל עליו להיותו עושה ככל אשר יורוהו תופסי התורה וכו'".

"ומעת אשר קבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו וכו'".

"כי האיש אשר קבל על נפשו בלב נאמן לשמור ולעשות על פי התורה וכו'".

"וכענין מה שאמר ישראל בסיני נעשה ונשמע שהקדימו **קבלת המעשה על נפשם** לפני השמיעה".

² כן נראה מכל לשונותיו שם. שו"ר שכן מפורש בפירושו לאבות [ג, ט] כל שמעשיו מרובים מחכמתו – "זו המשנה דברה עצה טובה נאה ומקובלת שיש לו **למי שאינו יודע** שלא יאבד נפשו, שיקבל ע"ע לעשות כל הדברים אשר יגידו לו החכמים וכו'".

³ ונקודת החידוש בדבריו היא דאיתא לעיקר הקבלה גם בכללות, דהיינו שקבלה כללית [בגדר האמיתי הנ"ל] מבלי ידיעת פרטי מה שמקבל ע"ע הוי נמי קבלה גמורה בתשובה. [ומצינו קצת דומה לזה בעיקר הוידוי, דמן הדין סגי בוידוי כללי בן תיבה אחת, חטאנו, והוא חל על כל העבירות למיניהן].

⁴ והאופן אצלנו שדברי הר"י מתאימים – ראה לעיל בח"ב, תשובת השוגג, הע' 8.

⁵ וז"ל שם "כן גם ענין 'עושי תשובה'... אם האדם עפ"י ידיעה השכלית **מוכשר לתשובה** אזי הקב"ה מאריך אפו וממתין על תשובתו וחי... ומה הוא היסוד שיהיה האדם מוכשר לתשובה, הוא ההרגש שיהיה חי מרגיש בחסרונם ואזי **התקוה שיתעורר לתשובה**" – הרי שבאר 'עושי תשובה' לענין שהוא מוכשר לתשובה ויש לו תקוה לתשובה, וכן בהמשך שם ביאר בזה את הקרא

ב. על מה מועילה הקבלה בבחינות הקלות

עוד שמענו שיש שלמדו בדברי הגר"ס שמי שאין בכוחו לעשות קבלה שלימה דעזיבת החטא על כל הבחינות שבעבירה ומקבל ע"ע עזיבת החטא רק בבחינות הקלות – הרי זה נחשב כמי שעשה תשובה גם על הבחינות הכבדות.

והדבר פלא, אחרי שבדברי הגר"ס מבואר כמה פעמים שהתשובה על הבחינות הקלות אינה מועילה לכפר על כל העוון אלא רק להנצל מעונשים היותר חמורים שהם על הבחינות הקלות, וכן שע"ז יזכה בס"ד להגיע בהמשך לתשובה שלימה דהיינו עזיבת החטא לגמרי.⁶

ג. אם צריך לשוב על העבר

יש שטענו שאין להתעסק עם העבר כלל וגם אין צריך לקבל על להבא – רק מספיק שיפתח "דף חדש" בחיים ומכאן ואילך ישפר מעשיו, ומביאים מקורות לכך:

1. יש שהביאו את דברי הר"י ב"יסוד התשובה" "ביום ההוא ישליך כל פשעיו אשר עשה, ויעשה עצמו כאילו בו ביום נולד ואין בידו לא זכות ולא חובה, וזה היום תחילת מעשיו וכו'", ולמדו מזה שע"ז הוא מקיים עזיבת החטא וקבלה לעתיד ומתנקה מלכלוך חטאיו. ודי במה שפותח "דף חדש" שמשפר מעשיו [עם חרטה ווידוי] להחשב חוזר בתשובה שלימה.

ויש להתפלא טובא מהיכי תיתי לומר שמתקיימת כאן הקבלה על להבא. הרי מבואר שם בר"י שבתחילה מעודד את החוטא המרגיש וחושב שא"א לו לשוב⁷ שיגש אל מצות התשובה להתחיל בה, ובהמשך מדריכו בקבלה קלה שהיא קבלה רק לאותו היום וכן יעשה למחרתו ובכל יום עד אשר יתרגל בעזיבת החטא ויגיע לקבלה השלימה שהיא לעולם [שהיא החלק הקשה שבתשובה כמב' לעיל ח"ב, א]. והמעין באגרת יראה כבר בתחילתה שכתב "ודרך זו תביאנו לשוב בתשובה שלימה וכו'" והיינו שדרך זו בפ"ע עדיין איננה מצוות התשובה, רק תביאנו בעז"ה בעתיד לשוב בתשובה שלימה⁸, ולא בא הר"י כאן חלילה למחוק מה שכתב בספרו בש"א אות י"ט שאי אפשר לתשובה בלי עזיבת החטא [היא הקבלה על להבא כדביאר ריש אות י"א].

2. ויש שהביאו מדברי בעל הקהילות יעקב זצ"ל בקריינא דאיגרתא ח"א [אגרות י"א-ט"ו] שאין להתעסק עם העבר רק להתרכז בהווה ללמוד טוב – והטעות דומה להנ"ל, שהוא דיבר לבחורים שהיו תפוסים ביד יצרם, לחזק רוחם לבל יתיאשו – ובמצבם לא היה שייך להורות על הקבלה

ביחזקאל [ל"ג, ח'] 'באמרי לרשע מות תמות' וכתב עליו שאף שהוא **כעת רשע** מ"מ הוא "עדין בגדר 'עושה תשובה' **כי אולי יתעורר מתוכחה**" עכ"ל, וחזינן בדבריו שגדר 'עושין תשובה' דהכא אין בו קיום מצות תשובה ואין לו שם "בעל תשובה" ועוד לא זכה לכפרה.

⁶ ונעתיק מקצת לשונותיו באגרות. באגרת ח' כתב "למצוא דרך **קצת** לעזיבת החטא וכו' ובוה ינזר כמעט **מרב** עוונותיו בנקל, כי העבירות באופן הקלות, המה הרבה יותר באיכותן" עכ"ל, ומבואר בדבריו שהעוזב חטאו בבחינות הקלות אין זה נחשב לעזיבת החטא כולו אלא רק רובו ונשאר עליו מיעוט. וכן מבואר בסוף אגרת ו'. ועיין באגרת ז' שהמחיש הגר"ס את החשיבות לעזיבת החטא לכה"פ בבחינות הקלות במשל לחולה המדוכא בייסורים שלא יקשה עליו לטרוח להביא איזו הקלה לחלו אעפ"י שלא תרפאהו, ומדוע לא נעשה כן לנפשותינו לראות לכה"פ לקיים המצוות ולהשמר מעבירות בבחינה הקלה אשר תצילנו מייסורים קשים ומרים ר"ל – הרי שדימה הגר"ס את עזיבת החטא בבחינות הקלות לחולה שרק **מיקל** את מחלתו. ופשוט. [וכ"ש שאין שום צד לומר שאדם שקיים עזיבת החטא בבחינה קלה בעבירה אחת יחשב לו הדבר כתשובה גם גבי שאר עבירות, ואלמלי ששמענו זאת מבני תורה לא היה מקום לדבר מזה].

⁷ דז"ל ולא יבהילהו רעיונו אשר לא יניחוהו לשוב, כי יבוש מחטאיו כי יחשוב איך אוכל להעזי פני ולשוב, ואני חטאתי עוונתי ופשעתי וכו' עכ"ל, והיינו מניעת התשובה משום מחשבת הבושה.

ועוד טעם כתב [סמוך לסוף האגרת] "כי איך תעמוד תשובתי לפני עוונותי וכל מה שאוכל לעשות לא יואיל כנגד העוונות שעברו עלי, אל יאמר כן וכו'", והיינו מניעת התשובה משום המחשבה שעוונותי כה חמורים עד שאין בכח התשובה לתקנם.

⁸ וכן משמע ממהצריך הר"י את השב כבר "ביום טהרתו" להתפלל על כל התשובה, גם על הקבלה שבה, מדכתב בנוסח תפילתו "ולחיות מודה **ועוזב**" [נעזיבה כוללת את הקבלה כדבאר הר"י ש"א, י"א].

שמן הדין, שהם היו חסרי יכולת לעשותה במצבם⁹. ולא שייך ללמוד מהוראת שעת הדחק הזו שום קולא לגדרי מצוות עשה דתשובה¹⁰.

וכעין זה הביאו מבעל האבי עזרי זצ"ל [מחשבת מוסר עמ' שס"ד] "שואלים אותי בחורים מה עם העבר, מה עושים עם העבר וכו', אך באמת יש לשכוח מהעבר, רק לקבל מכאן ולהבא, ולא לקבל על הכל, כי אם יקבל הכל לא יקיים כלום, רק יקח פרט אחד שיכול לקיים וכו'", ודבריו על לשכוח מהעבר הם ממש כדברי הר"י דלעיל ביסוד התשובה, וכדנתבאר. ובדבריו על הקבלה מבואר האילוף שא"א לבחורים במצבם לקבל על הכל, וחלילה ללמוד מדבריו איזה שינוי בגדרי העשה דאורייתא דתשובה מכפי שנמסרו לנו מרבתינו הראשונים והאחרונים.

ד. על מה וכמה התורה מכפרת?

להלן מאמר שנשלח לנו ע"י אחד מלומדי הקונטרס [הרב מ.ב. שליט"א] ויש"כ, [מפאת אריכות המאמר המקיף עשרה מקורות בחרנו להציג ממנו ארבעה מקורות היותר עיקריים].

הנה היו שרצו ללמוד מכמה מקורות שלימוד התורה מכפר על הכל כמו התשובה, ואף יותר מזה, וא"כ אין הלומדי תורה מחויבים לעסוק בתשובה [ח"ו].

וקודם לבירור המקורות עלינו לדעת על מה וכמה התורה מכפרת.

כתב הר"י [ש"ד, י"א-י"ב] וז"ל ואם עבר אדם על כריתות ועל מיתות בי"ד ועשה תשובה, אחרי כי לא נרצה העוון בלא יסורין כי התשובה תולה וייסורין ממרקים, יכין לבו לעשות מצות המגינות מן הייסורין כמו מצות הצדקה וכו' וכן יעסוק במצות גמילות חסדים וכו' וכו' וכנגד כולן מצות תלמוד תורה לש"ש וכו' ומשני פנים תגן עליו התורה מן הייסורין, האחת, כי אמרו ז"ל ת"ת כנגד כולן, והשנית, כי ישים עמלו בתורה וטרחו בה ואשר תדד שנתו מעיניו עליה, במקום ייסורין וכו'. וכן ישים במקום ייסורין, צומות ותעניות והורדת דמעות ומניעת נפשו מן התענוגים וכו' וישים ריבוי מרירות [=יגון] במקום הייסורין וכו', עכ"ל הנצרך לענינו. מבואר בדבריו תלת:

א. שיש מצות [ועניני צער] המגינים מן הייסורין הבאים למירוק עבירות החמורות.

ב. וכל זה לאחר עשיית התשובה.

ג. שמכל מצות המגינות הללו מצות ת"ת עולה על כולנה.

והיינו שלא ניתן לזכות למירוק-גמר כפרת העוונות ע"י התורה קודם למצות התשובה היסודית שהיא יסוד כל הכפרות¹¹, וזכות התורה איננה תחליף לכפרת התשובה אלא רק תחליף לכפרת הייסורים שנשארו לאחר התשובה.

והובאו הדברים בביה"ל ריש סי' תקע"א שהביא מדברי הח"א וז"ל דאפילו על עבירות ידועים המבואר ברוקח שצריך להתענות לכפרה כמה ימים, אם ת"ח הוא ותורתו אומנותו אפילו בזה"ז לא יסגף עצמו כ"כ רק שישב לפני השם בלב שלם ויבכה מקירות הלב וילמוד יותר מאשר היה

⁹ ומפורש הוא באגרת י"א "גם במה שנוגע על להבא אין ביד אדם צעיר [היינו בלתי נשוי] שום עצה רק לעסוק בתורה לש"ש ולהתפלל להשי"ת וכו'".

¹⁰ ובאמת המעיין באגרת י"א יראה שמפורש איפכא, דז"ל "עוד עיקר גדול שלא להיות עצב ולא לחשוב אודות העבר כלל עד אחר הנישואין שאז יש ליתן לב לתקן העבר" עכ"ל.

¹¹ מבוי בברייתא דד' חילוקי כפרה [יומא פו. ונפסק להלכה בכל הפו'] שהתשובה היא יסוד הכפרות ועל עבירות עשה התשובה לבדה מכפרת, ובעבור הכפרה בעבירות לאוין צריך לתוספת כפרת יוה"כ, ובעבור גמר הכפרה בעבירות לאוין החמורות צריך לתוספת כפרת יסורים, ובעבור גמר הכפרה בעבירות חילול השם צריך לתוספת כפרת המיתה.

רגיל כי התורה היא מקוה טהרה ונמשלה לאש וכו', וכו', **והעיקר – הבניה והוידוי וגדרים שלא יעשה זאת לעולם וכו' עכ"ל**.

הרי קמן שהמ"ב נחת לבאר את עוצם כח כפרת התורה ועם כל זה **פירש המ"ב שזאת רק בצירוף לתשובה, ושהתשובה היא העיקר**¹².

ועתה נפנה לבירור המקורות שהביאו.

1. [קהלת י, ד] אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים. **ובתרגום יונתן**: אין רוחא דיצרא בישא מתל בך ומתגבר למסק עלך אתרך טב דהויתא נהיג למיקם ביה לא תשבוק ארום פגמי אוריתא אתבריא אסו בעלמא למשבק ולמנשי מן קדם ד' חובין רברבין.

הנה כתוב בתרגום שדברי תורה נבראו לרפואה בעולם, לסלק ולהשכיח מלפני ה' חובות גדולים- ומכאן רצו להוכיח שת"ת הוא מכפר במקום מצות התשובה. עכ"ד.

ויש לתמוה איך יתכן לדלג ולוותר על מצות עשה גמורה מה"ת, ועוד מנלן שתתכן כפרה ע"י דבר אחר במקומה אחרי שחז"ל והראשונים כתבו שהתשובה היא היא המכפרת¹³?

ומהיכי תיתי להעמיד את הת"י כמחדש העומד בסתירה לדבר הפשוט [הנזכר בר"י דלעיל] שמה שהתורה מכפרת זה **לאחר** התשובה, והיא עומדת רק במקום הייסורים של גמר הכפרה? אלא הפשוט בדברי הת"י הוא שכל כפרת התורה שהזכיר היא רק במקום כפרת הייסורים, בעבירות החמורות לאחר התשובה¹⁴.

2. **בביאור הגר"א** לקהלת [שם] כתב וז"ל פירוש: אם יצר הרע חוטף אותך ברשתו אשר טמן לרגלך, שעשית עבירה, מכל מקום אתה לא תפול ממדרגתך ואחוז דרכיך הטובים כמקודם, כי אחר כך תרפא זאת. עכ"ל.

על לשון הגר"א הזו רצו להעמיס [כפירושם לת"י דלעיל] שלאחר כשלון בעבירה צריך רק להמשיך "בדרכיך הטובים" שהם עסק התורה כמקודם וע"י זה תושג הכפרה¹⁵.

והנה, מלבד מה שאין רמז בדברי הגר"א ש'דרכיך הטובים' מיירי דווקא בעסק התורה של מי שתורתו אומנתו [והיינו שמדבר בכל אדם ומשמיענו שלא יפול ברוחו לאחר שנכשל בעבירה אלא יתחזק להמשיך בשמירת דרכיו הטובים-כל מצוותיו באותה דרגה שאחז בה כמקודם],

עוד סיים הגר"א **"כי אחר כך תרפא זאת"**- מבואר שרפואת העבירה, הכפרה, היא תיעשה **אח"כ**, והיינו שהמשך אחיזת דרכיך הטובים כמקודם עוד לא הוי רפואה לחטא, רק **"אח"כ תרפא זאת"**-

¹² וז"ל השל"ה [מסכת ר"ה אות קכא] "אע"ג **שהתשובה העיקרית היא עסק התורה** כי על כן נקראת התורה אור שהיא מאירה את האדם **היאך יעשה תשובה כדי שיתכפר לו עוונותיו** אפ"ה צריך שיקדים לו החרטה והתשובה קודם עסק התורה, כמש"כ בעל ראשית חכמה [שער התשובה פ"ב אות כד] בשם הזהו"ק [ח"ג נשא דף קכג ע"א] וז"ל דלבתר דמתחרט מחוביו ויעביד תשובה יתעסק באורייתא וקודם החרטה והתשובה אין תורתו רצויה ומקובלת וכו", וראה עוד בבאר היטב או"ח סי' תקעא סק"א. שוב הראוני שו"ת מהרי"ט סי' ק' שהאריך בסתירת הטעות.

¹³ וז"ל הרמב"ם [תשובה א, ג] בזמן שאין ביהמ"ק קיים ואין לנו מזבח כפרה **אין שם אלא תשובה** עכ"ל, וז"ל הר"י [בפירושו למשלי טו, ו] **אין כפרת עוון בלתי תשובה**. וז"ל המאירי [יומא פה ע"ב] **"שזה כלל גדול שאין שום דבר מכפר אלא בתשובה"**.

¹⁴ וראה עוד פרש"י שם שכתב וז"ל כי מרפא דקדוקי הדין ביסורין הבאים עליך מרפא הוא לעוונותיך ויניח לך חטאים גדולים, עכ"ל. ודבר זה מבואר בדין הברייתא [יומא פ"ו] 'ותשובה תולה ויסורין מכפרין', וכל דין זה הוא בלאוין החמורים לאחר התשובה ויוה"כ.

¹⁵ וכן הביאו עוד מהגר"א [נדפס בכתר ראש אות קל"ג] "מכל מקום מי שעוסק בתורה אין לו לדאוג כלל".

ואם באים להעמיס בדבריו שמדבר על עסק התורה, הרי לא התורה היא הרפואה אלא רק מה שיעשו אח"כ¹⁶.

ולעצם כפרת התורה יעוין מש"כ הגר"א בפירושו למשלי [טז, ו, עה"פ בחדש ואמת יכופר עוון] וז"ל שגדול וטוב מכל הסיגופים לעסוק בתורה ובגמ"ח עכ"ל, והיינו שהתורה היא תחליף לסיגופים שכל עצמם הם רק השלמה לכפרת התשובה, ואין התורה תחליף למצות התשובה עצמה [וכן מוכח ממה שדכתב שם בתחילת הענין שאדם הרוצה לשוב מרוע מעלליו צריך לעשות תשובה על העבר וכו'].

ודברי הגר"א הם ממש כדברי הרבינו יונה דלעיל¹⁷.

3. **תרגום אונקלוס** עה"פ ונקח לא ינקה [שמות לד, ז]- סלח לדתיבין לאוריתא ולדלא תיבין לא מזכי.

מהאונקלוס הזה רצו ללמוד כך: שהקב"ה סולח "לדתיבין לאוריתא"- לאלו השבים ללימוד התורה- למי שלומד תורה הקב"ה סולח, "ולדלא תיבין"- לאלו שאינם שבים ללימוד התורה- "לא מזכיי"! למי שלא לומד הקב"ה לא סולח!

ובלימודם זה מעמידים את כל תקות הסליחה והכפרה לחטאים על דבר אחד והוא לימוד התורה, ושזה לעיכובא.

והתימא גלויה- היתכן שהרמב"ם והרבינו יונה וכל הראשונים שפרשו באריכות את הדרך לכפרה ישתקו מלהזכיר דבר שבלעדיו הקב"ה לא סולח?¹⁸

והפשוט בת"א ד"סלח לדתיבין לאוריתא"- הם אלו השבים לשמירת וקיום מצות התורה והיינו לעושים תשובה, וכפשטיה דלשון תיבין, והוא דרשת חז"ל יומא פ"ו [הביאה רש"י עה"פ] 'מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים', שהשבים הם אלו השבים להשם מעבירות, ומהיכי תיתי לעזוב פשט הלשון ודברי חז"ל ולחדש פרוש חדש בפסוק?

וראה אברבנאל עה"ת [וארא, ז, ו] שכוונת אונקלוס בדתיבין לאוריתא היא לעשות תשובה, וכן תרגום יונתן תרגם את הפסוק כמו שתרגמו האונקלוס וביאור יונתן [משנת שס"ט] ביאר שניהם להדיא כדרשת חז"ל דמיירי בתשובה, וכ"כ בביאור נפש הגר [תרס"ו] וז"ל לדתיבין לאוריתא כלומר לעושה תשובה כדפרש"י מנקה הוא לשבים, עכ"ל.

ה. האם אסור לחשוב על החטאים?

היו שרצו ללמוד מכמה מקורות שאין לו לאדם לחשוב כלל על חטאים שעשה שכן מחשבה זו רק מזיקה, שמעוררת את היצר ומביאה ליאוש.

וקודם לבירור המקורות נעמיד את המחשבה הזו במקומה:

הנה כל מצות התשובה תחילתה בחרטה על דבר לא טוב שעשה ולא שייך להתחיל תשובה בלי מחשבה על החטא שעשה,

¹⁶ ולא הוצרך הגר"א לפרש במה ירפא את חטאיו אח"כ משום שפשוט שאין רפואה לחטאים בלתי תשובה.

¹⁷ וראה ברוקח [שהוא המקור לספה"ק בכל תיקוני הסיגופים הנוראים] בתחילת הלי' תשובה וז"ל עיקר התשובה שמתוודה ואם מתוודה ואינו מתחרט בלבו זה טובל ושרץ בידו על כן כשמתוודה בבכי ובכיוון הלב יש לו כפרה וכו' עכ"ל, והיינו שכל כפרת הסיגופים שערך בספרו אינה עומדת במקום כפרת התשובה אלא רק באה אחריה להשלימה.

¹⁸ וזאת מלבד מה שפירשו להדיא שאין כפרה בלי תשובה [לעיל הע' 13].

וכן הקבלה להבא, אמיתותה היא לפי שיאמוד אדם את קושי הנסיון שנכשל בו ויקבל ע"ע שבעתיד אם יבוא לו כזה ילחם בו [עם כל הצער הכרוך בהתגברות] וא"א לקיים את הקבלה דתשובה בלי לחשוב ע"ז,

וכן מצות הוידוי דהתשובה [ובפרט פירוט החטא שבוידוי] מחייב מחשבה על החטא. מבואר מכל זה שמניעת המחשבה על החטאים היא הפקעה למצות התשובה.

האור החיים הק' [ויקרא י"ח, ב'] : כי בחינת החושב בדבר ערוה תגביר את החפץ ותשליטנו ברצון ולא יושג הנצחון החפץ אלא דוקא באמצעות הרחקת הדבר מדעתו ומחשבתו לבל ראות הכעור ולא יחשוב בו וכו' כי אריכות הרגשת החושב אפילו לבחינת השולל תפעיל הגברת החפץ ותהפוך הרצון אליה, עכ"ל.

מדבריו אלו רצו להוכיח שאסור לנו לחשוב על החטא-שאין להכנס למחשבות חרטה ומאיסת החטא וריחוק מהרע וכדומה [אלא לכוון המחשבות רק על הטוב ולמלא אותם בדברי תורה].

והנה ראשית מבואר שם באוה"ק שכל דבריו הם רק בחטא של עריות שהוא שונה מכל המצוות וכמ"ש להדיא בתחילת דבריו וז"ל הנה ידוע הוא כי כל מצות ה' אשר צוה לעם קדוש הם מצות שיכול האדם לעמוד בהם ויטה עצמו אל הרצון לעשותם, **זולת מצות פרישת עריות** הוא דבר שנפשו של אדם מחמדתן ואונסתו עליהם לעשותם, **זולת** בהתעצמות הרחקת ב' דברים מהאדם והם מרחק הרגש ראות העין ומרחק בחינת החושב וכו' עכ"ל, ומבואר כבר בתחילת דבריו שעריות יש בהם חמדה מיוחדת שאין בשאר האיסורים ורק בהם אדם מחויב "להרחיק בחינת החושב"¹⁹.

ושנית, גם בחטא של עריות עצמו כתב בהמשך "כי **אריכות הרגשת החושב** אפי' לבחינת השולל תפעיל הגברת החפץ ותהפך הרצון אליה" ומשמע שאין כוונתו לומר שמי שחטא בעריות יתעלם מלחשוב ע"ז לגמרי שהרי גם בחטא עריות נצרך בתשובתו להתחרט ולקבל ולהתוודות כדי להתכפר, אלא כל אזהרתו היא רק **שלא להאריך** במחשבה, שטבעה של ההתעסקות הממושכת במחשבת החטא לעורר את החמדה הטבעית המוטבעת בנפש האדם לעריות.

הרי שאין שום מקור מדברי אוה"ק נגד הפשוט והידוע במצות התשובה²⁰.

¹⁹ ובאמת רק בהרהור ע"ז והרהור עריות מצינו איסור בעצם ההרהור [כמבואר בקידושין לט:]: משא"כ בשאר עבירות שעצם ההרהור בהם איננו איסור.

²⁰ מקורות נוספים ללימודים מוטעים עם שוברן בצידם שמורים במערכת.